НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ЧІГІДІН ВАЛЕРІЙ ВІКТОРОВИЧ

УДК 328.188:352(477)

ДИСЕРТАЦІЯ

ДЕМОКРАТИЧНЕ ПОЛІТИЧНЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО В МУНІЦІПАЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЯХ: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

спеціальність 052 «Політологія»
галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____(В. В. Чігідін)

Науковий керівник –
Кормич Людмила Іванівна, доктор історичних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України

Одеса – 2026

АНОТАЦІЯ

Чігідін В.В. Демократичне політичне представництво в муніципальних інституціях: українські реалії та перспективи. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 «Політологія» (галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»). – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2026.

Дисертацію присвячено дослідженню демократичного політичного представництва в муніципальних інституціях України, визначенню його теоретико-методологічних засад, аналізу сучасних викликів функціонування представницьких механізмів на місцевому рівні та обґрунтуванню перспектив розвитку демократичного політичного представництва в умовах децентралізації, цифровізації та поствоєнних трансформацій.

Актуальність обраної теми визначається необхідністю осмислення процесів трансформації політичного представництва в умовах реформування системи місцевого самоврядування, поглиблення демократичних практик та формування нових моделей взаємодії між громадянами і владою. В сучасних умовах саме муніципальні інституції виступають важливим механізмом забезпечення політичної участі громадян, представництва інтересів територіальних громад та реалізації принципів народовладдя на локальному рівні.

Особливої актуальності проблема демократичного політичного представництва набуває в контексті російсько-української війни, що супроводжується масштабними демографічними змінами, внутрішньою міграцією населення, посиленням ролі місцевих органів влади у забезпеченні життєдіяльності і стійкості громад та необхідністю підтримання демократичної легітимності влади в умовах воєнного стану. Водночас, розвиток цифрових технологій, поширення інструментів електронної демократії та нових форм політичної участі громадян

актуалізують питання модернізації традиційних моделей політичного представництва.

У вступі автором обґрунтовано вибір і актуальність теми дисертаційної роботи, визначено мету та завдання дослідження, окреслено його об’єкт і предмет, висвітлено наукову новизну, розкрито теоретичне та практичне значення одержаних результатів, наведено інформацію про апробацію результатів дослідження та публікації автора.

У розділі 1 «Теоретико-методологічні основи дослідження демократичного політичного представництва в муніципальних інституціях» здійснено аналіз генези політичного представництва від античних моделей демократії до сучасних концепцій представницького врядування. Розкрито основні доктринальні підходи до розуміння політичного представництва, визначено його сутнісні характеристики та функціональні особливості. Особливу увагу приділено концептуалізації демократичного політичного представництва в муніципальних інституціях на основі теорій локальної демократії, мережевого врядування, субсидіарності та нового муніципалізму.

Обґрунтовано, що політичне представництво в сучасних умовах виходить за межі суто електорального механізму та набуває характеру постійної взаємодії між владою та громадою. Визначено основні виміри політичного представництва: інституційний, процедурний, комунікативний, легітимаційний та партисипативний. Показано вплив процесів цифровізації та розвитку громадянського суспільства на трансформацію представницьких механізмів.

У розділі 2 «Роль муніципальних інституцій у системі політичного представництва: українські реалії» проаналізовано сучасні виклики демократичному політичному представництву в Україні. Встановлено, що розвиток муніципального представництва відбувається під впливом децентралізації, воєнних викликів, трансформації політичної культури та змін у структурі громадянської участі.

Досліджено процес інституціоналізації демократичного політичного представництва в Україні та особливості функціонування органів місцевого самоврядування як представницьких інституцій. Значну увагу приділено аналізу партійної конкуренції за політичне представництво в муніципальних інституціях, на прикладі місцевих виборів 2020 року. Визначено основні тенденції розвитку локальних партійних систем, особливості електоральної підтримки політичних сил та специфіку формування представницьких органів місцевого самоврядування.

У розділі 3 «Перспективи розвитку демократичного політичного представництва в муніципальних інституціях в Україні» досліджено механізми забезпечення балансу інтересів у системі місцевого представництва, визначено основні проблеми та перспективи розвитку політичного представництва в умовах цифрової трансформації.

Обґрунтовано, що цифровізація політичного процесу створює нові можливості для взаємодії громадян із муніципальними інституціями через інструменти електронної демократії, електронних консультацій, петицій та громадського контролю. Водночас, розвиток цифрових технологій породжує нові виклики, пов’язані з інформаційною безпекою, цифровою нерівністю та ризиками маніпулювання громадською думкою.

Визначено основні напрями розвитку демократичного політичного представництва в Україні, серед яких: удосконалення механізмів громадянської участі, посилення підзвітності представницьких органів, розвиток цифрових форм демократії, забезпечення інклюзивності представництва та підвищення ефективності взаємодії між органами місцевого самоврядування і громадянським суспільством.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному політологічному аналізі демократичного політичного представництва в муніципальних інституціях України в умовах децентралізації, цифровізації та воєнних трансформацій. У дисертації здійснено систематизований аналіз демократичного політичного представництва в муніципальних інституціях

України як складової сучасного демократичного політичного процесу. Запропоновано авторський підхід до концептуалізації демократичного політичного представництва в муніципальних інституціях, визначено основні тенденції трансформації представницьких механізмів на місцевому рівні в умовах цифровізації політики та розвитку інструментів електронної демократії. Досліджено вплив повномасштабної війни на функціонування демократичного представництва у муніципальних інституціях, виявлено особливості взаємодії органів місцевого самоврядування та громадянського суспільства в умовах воєнного стану.

Удосконалено підходи до аналізу процесів інституціоналізації демократичного політичного представництва на місцевому рівні, визначення ролі політичних партій у системі муніципального представництва та оцінки впливу цифрових форм політичної участі громадян на розвиток місцевої демократії. Подальшого розвитку набули теоретичні підходи до розуміння демократичного політичного представництва, концепції взаємодії муніципальних інституцій і громадянського суспільства, а також обґрунтування необхідності модернізації механізмів представницької демократії в Україні.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання сформульованих у дисертації висновків і рекомендацій для вдосконалення діяльності органів місцевого самоврядування та розвитку механізмів демократичного політичного представництва в Україні. Результати дослідження можуть бути впроваджені у процесі розроблення та реалізації державної політики у сфері місцевого самоврядування, удосконалення механізмів взаємодії органів місцевої влади з територіальними громадами, розвитку інструментів громадянської участі та електронної демократії, а також під час реформування виборчого законодавства й удосконалення практик муніципального врядування.

Теоретичні положення та узагальнення дисертації можуть бути впроваджені у науково-дослідній роботі з проблем представницької

демократії, місцевого самоврядування та політичної участі громадян, а також у навчальному процесі під час викладання дисциплін «Політологія», «Теорія демократії», «Місцеве самоврядування», «Публічна політика», «Політичні інститути та процеси» та підготовки відповідних навчально-методичних матеріалів.

У висновках дисертації підсумовано результати проведеного дослідження та сформульовані рекомендації щодо вдосконалення публічного управління на місцевому рівні.

У дисертації здійснено комплексний політологічний аналіз демократичного політичного представництва в муніципальних інституціях України. Встановлено, що сучасне політичне представництво являє собою багаторівневу систему взаємодії між громадянами, органами місцевого самоврядування та інститутами громадянського суспільства, передусім, політичними партіями. Доведено, що ефективність представницьких механізмів визначається не лише якістю виборчих процедур, а й рівнем політичної участі громадян, розвитком комунікативних практик, інституційною спроможністю територіальних громад та здатністю муніципальних інституцій забезпечувати баланс суспільних інтересів.

Обґрунтовано, що в умовах децентралізації та цифровізації політичного процесу відбувається трансформація традиційних моделей представництва у напрямі посилення партисипативних та мережевих форм взаємодії між владою і громадою. Встановлено, що розвиток електронної демократії та цифрових комунікацій створює передумови для розширення участі громадян у виробленні та реалізації публічної політики на місцевому рівні.

Доведено, що подальший розвиток демократичного політичного представництва в Україні пов’язаний із удосконаленням інституційних механізмів місцевого самоврядування, підвищенням рівня політичної відповідальності представників, розвитком цифрових інструментів

взаємодії з громадянами та зміцненням демократичної легітимності муніципальних інституцій.

Практичне значення одержаних результатів визначається можливістю їх використання у діяльності органів місцевого самоврядування, політичних партій, громадських організацій та органів державної влади при вдосконаленні механізмів демократичного представництва, розвитку громадянської участі та реалізації реформ місцевого самоврядування. Основні положення дисертації можуть бути використані у навчальному процесі при викладанні курсів з політології, теорії демократії, муніципального управління, місцевого самоврядування та публічної політики.

Ключові слова: політичне представництво, вибори, політичний процес, демократія, муніципальні інституції, місцеве самоврядування, територіальна громада, децентралізація, політична участь, громадянське суспільство, політичні партії, цифровізація, електронна демократія, публічне управління та муніципальне врядування, демократичні трансформації.

ABSTRACT

Chigidin V.V. Democratic Political Representation in Municipal Institutions: Ukrainian Realities and Prospects. – Qualification scientific work submitted as a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 052 «Political Science» (in the field of knowledge 05 «Social and Behavioural Sciences»). – National University «Odesa Law Academy», Odesa, 2026.

The dissertation is devoted to the study of democratic political representation in the municipal institutions of Ukraine, the determination of its theoretical and methodological foundations, the analysis of contemporary challenges affecting representative mechanisms at the local level, and the substantiation of prospects for the development of democratic political representation under conditions of decentralization, digitalization, and post-war transformations.

The relevance of the topic is determined by the need to comprehend the transformation of political representation within the reform of local self-government, the deepening of democratic practices, and the emergence of new models of interaction between citizens and public authorities. Under current conditions, municipal institutions serve as an important mechanism for ensuring citizens' political participation, representing the interests of territorial communities, and implementing the principles of democracy at the local level.

The issue of democratic political representation has become especially relevant in the context of the Russian-Ukrainian war, accompanied by large-scale demographic changes, internal migration, the growing role of local authorities in maintaining community resilience, and the need to preserve democratic legitimacy under martial law. At the same time, the development of digital technologies, e-democracy tools, and new forms of civic participation necessitates the modernization of traditional models of political representation.

The introduction substantiates the choice and relevance of the research topic, defines the aim and objectives, outlines the object and subject of the study,

highlights scientific novelty, reveals the theoretical and practical significance of the results obtained, and provides information on the approbation of results and the author's publications.

Chapter 1, «Theoretical and Methodological Foundations for the Study of Democratic Political Representation in Municipal Institutions», analyzes the genesis of political representation from ancient democratic models to contemporary concepts of representative governance. The main doctrinal approaches to understanding political representation are examined, its essential characteristics and functional features are identified, and particular attention is paid to conceptualizing democratic political representation in municipal institutions through the theories of local democracy, network governance, subsidiarity, and new municipalism.

It is substantiated that contemporary political representation extends beyond a purely electoral mechanism and acquires the character of continuous interaction between authorities and the community. The institutional, procedural, communicative, legitimizing, and participatory dimensions of political representation are identified. The influence of digitalization and civil society development on the transformation of representative mechanisms is demonstrated.

Chapter 2, «The Role of Municipal Institutions in the System of Political Representation: Ukrainian Realities», analyzes contemporary challenges to democratic political representation in Ukraine. It is established that the development of municipal representation is influenced by decentralization, wartime challenges, the transformation of political culture, and changes in the structure of civic participation.

The process of institutionalization of democratic political representation in Ukraine and the functioning of local self-government bodies as representative institutions are examined. Considerable attention is devoted to the analysis of party competition for political representation in municipal institutions based on the 2020 local elections. Major trends in local party systems, features of electoral

support, and the specifics of forming representative local government bodies are identified.

Chapter 3, «Prospects for the Development of Democratic Political Representation in Municipal Institutions in Ukraine», examines mechanisms for ensuring a balance of interests within the system of local representation and identifies the main problems and prospects for the development of political representation under conditions of digital transformation.

It is substantiated that the digitalization of political processes creates new opportunities for interaction between citizens and municipal institutions through e-democracy instruments, electronic consultations, petitions, and public oversight. At the same time, digital development generates new challenges related to information security, digital inequality, and the risks of public opinion manipulation.

The main directions for the development of democratic political representation in Ukraine are identified, including the improvement of civic participation mechanisms, strengthening the accountability of representative bodies, developing digital forms of democracy, ensuring inclusive representation, and enhancing cooperation between local self-government bodies and civil society.

The scientific novelty of the research lies in a comprehensive political science analysis of democratic political representation in Ukraine's municipal institutions under conditions of decentralization, digitalization, and wartime transformations. The dissertation provides a systematic analysis of democratic political representation in municipal institutions as a component of the contemporary democratic political process.

An original approach to conceptualizing democratic political representation in municipal institutions is proposed. The main trends in the transformation of representative mechanisms at the local level under political digitalization and the development of e-democracy tools are identified. The impact of the full-scale war on democratic representation in municipal institutions is investigated, and the

specific features of interaction between local self-government bodies and civil society under martial law are revealed.

Approaches to analyzing the institutionalization of democratic political representation at the local level, the role of political parties within municipal representation, and the impact of digital forms of civic participation on local democracy have been improved. Further development has been given to theoretical approaches to democratic political representation, concepts of interaction between municipal institutions and civil society, and the substantiation of the need to modernize representative democracy mechanisms in Ukraine.

The practical significance of the results lies in the possibility of using the conclusions and recommendations formulated in the dissertation to improve the activities of local self-government bodies and the development of democratic political representation in Ukraine. The results may be applied in the development and implementation of state policy in local self-government, in improving interaction between local authorities and territorial communities, in developing civic participation and e-democracy instruments, and in reforming electoral legislation and municipal governance practices.

The theoretical provisions and generalizations of the dissertation may be used in research on representative democracy, local self-government, and political participation, as well as in teaching Political Science, Theory of Democracy, Local Self-Government, Public Policy, Political Institutions and Processes, and related academic courses.

The conclusions summarize the results of the research.

The dissertation provides a comprehensive political science analysis of democratic political representation in Ukraine’s municipal institutions. It is established that modern political representation constitutes a multi-level system of interaction among citizens, political parties, local self-government bodies, and civil society institutions. The effectiveness of representative mechanisms depends not only on the quality of electoral procedures but also on the level of civic participation, the development of communicative practices, the institutional

capacity of territorial communities, and the ability of municipal institutions to ensure a balance of public interests.

It is substantiated that decentralization and digitalization transform traditional models of representation toward stronger participatory and network-based forms of interaction between authorities and communities. The development of e-democracy and digital communications creates conditions for expanding citizens' participation in the formulation and implementation of public policy at the local level.

It is proven that the further development of democratic political representation in Ukraine is connected with improving institutional mechanisms of local self-government, increasing the political responsibility of representatives, developing digital tools for interaction with citizens, and strengthening the democratic legitimacy of municipal institutions.

The practical significance of the results is determined by the possibility of their application in the activities of local self-government bodies, political parties, public organizations, and state authorities when improving mechanisms of democratic representation, developing civic participation, and implementing local self-government reforms. The main provisions of the dissertation may also be used in the educational process when teaching courses in political science, democratic theory, municipal governance, local self-government, and public policy.

Keywords: political representation, elections, political process, democracy, municipal institutions, local self-government, territorial community, decentralization, political participation, civil society, political parties, digitalization, e-democracy, public administration and municipal governance, democratic transformations.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці,

в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Чігідін В. В. Демократичне політичне представництво: інституційний вимір. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2023. № 43. С. 181 – 186. DOI https://doi.org/10.32782/apfs.v043.2023.30

2. Чігідін В. В. Політичне представництво в Україні: динаміка демократичних змін. *Науковий журнал «Політикус»*. 2024. № 4. С. 101-106. DOI: https://doi.org/10.24195/2414- 9616.2024-4.15

3. Чігідін В.В. Роль місцевого самоврядування у системі політичного представництва. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2025. № 57. С. 265-269. DOI https://doi.org/10.32782/apfs.v057.2025.43

Наукові праці,

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Чігідін В. В. Демократичне представництво: синергія інститутів та політичної культури. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса, 2023. Т. 1. с. 209-211.

2. Чігідін В. В. Демократичне представництво у сучасному політичному процесі. *Сучасні політичні процеси: глобальний та національний виміри*: матеріали III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Одеса, 30 листопада 2023 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса, 2023. С. 38-42. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b766da28-e6d5-45f2-b09d-de57988bd077/content

3. Чігідін В. В. Політичне представництво у цифрову еру. *Трансформація українського суспільства в цифрову еру* : матер. ІІІ Всеукр. наук.-практич. конф., (22 березня 2024 р.). Львів–Торунь, 2024. С. 9-12. DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-389-0-2

4. Чігідін В. В. Партійна конкуренція щодо політичного представництва як європейський орієнтир розвитку України. *Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 26 квіт. 2024 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова ; відп. за вип. М. Р. Аракелян. Одеса, 2024. С. 790-792. URL: https://hdl.handle.net/11300/28314

5. Чігідін В. В. Демократичне політичне представництво в муніципальних інституціях: баланс інтересів. *Сучасні політичні процеси: глобальний та національний виміри*: матеріали IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Одеса, 6-7 березня 2025 р.) /за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса, 2025. С.99-102. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0d8bbd73-0351-4042-a630-6d417537bba1/content

ЗМІСТ

ВСТУП……..……4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНОГО ПОЛІТИЧНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА В МУНІЦІПАЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЯХ……...12
1.1. Сутнісна характеристика та генеза демократичного політичного представництва……...12
1.2. Доктринальні засади демократичного політичного представництва……...28
1.3. Концептуалізація демократичного політичного представництва в муніципальних інституціях……..47
Висновки до першого розділу……..60
РОЗДІЛ 2. РОЛЬ МУНІЦІПАЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЙ У СИСТЕМІ ПОЛІТИЧНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ……..63
2.1. Сучасні виклики демократичному політичному представництву в муніципальних інституціях……63
2.2. Інституціоналізація демократичного політичного представництва на місцевому рівні в Україні…….……75
2.3. Партійна конкуренція в Україні за політичне представництво в муніципальних інституціях (на прикладі виборів 25 жовтня 2020 року) ……..90
Висновки до другого розділу……109
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДЕМОКРАТИЧНОГО ПОЛІТИЧНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА В МУНІЦІПАЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЯХ В УКРАЇНІ……...111
3.1. Демократичне політичне представництво в муніципальних інституціях: баланс інтересів……..……..111
3.2. Політичне представництво у муніципальних інституціях у цифрову еру: проблеми та перспективи……124

3.3. Основні напрями розвитку демократичного політичного представництва в муніципальних інституціях в Україні……..…141

Висновки до третього розділу……155

ВИСНОВКИ……..……..……158

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……..…..172

ДОДАТКИ……196

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми. Трансформація політичної системи України, реалізація реформи децентралізації, поглиблення європейської інтеграції та функціонування держави в умовах російсько-української війни актуалізують проблематику демократичного політичного представництва на місцевому рівні. За таких умов особливого значення набуває дослідження діяльності муніципальних інституцій як ключових механізмів забезпечення політичної участі громадян, представництва суспільних інтересів, а також формування ефективної взаємодії між владою та територіальними громадами. Від якості представницьких практик у системі місцевого самоврядування значною мірою залежить рівень легітимності публічної влади, ефективність ухвалення політичних рішень, суспільна довіра до інститутів влади та стійкість демократичного розвитку держави.

Актуальність теми зумовлена необхідністю комплексного наукового осмислення процесів трансформації політичного представництва в системі місцевого самоврядування України та визначення перспективних моделей його розвитку в умовах сучасних суспільно-політичних викликів. Повномасштабна агресія Російської Федерації проти України спричинила суттєві зміни у функціонуванні територіальних громад, зумовила масштабні міграційні процеси, трансформацію соціальної структури населення та виникнення нових форм взаємодії громадян із владою. Водночас поширення цифрових технологій, розвиток електронної демократії та підвищення вимог до інклюзивності політичних процесів формують нові умови реалізації представницької функції муніципальних інституцій.

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується зростанням запиту на ефективне, прозоре та підзвітне місцеве врядування, здатне забезпечити належне представництво інтересів різних соціальних груп, врахування потреб територіальних громад і високий рівень залучення громадян до процесів ухвалення рішень. На функціонування механізмів

політичного представництва впливають такі чинники, як: трансформація партійної системи, зміни політичної культури, розвиток громадянського суспільства, цифровізація політики та еволюція виборчого законодавства. Зазначені тенденції потребують комплексного аналізу сучасного стану демократичного представництва в муніципальних інституціях, виявлення його особливостей, суперечностей і перспектив подальшого розвитку.

Проблематика політичного представництва посідає важливе місце у сучасних політичних дослідженнях. Водночас питання функціонування та розвитку демократичних представницьких механізмів у муніципальних інституціях України, особливо в умовах децентралізації, цифрової трансформації та воєнних викликів, залишаються недостатньо вивченими. Подальшого наукового осмислення потребують процеси інституціоналізації демократичної репрезентації на місцевому рівні, особливості діяльності політичних партій у муніципальному політичному просторі, механізми забезпечення інклюзивного представництва, а також вплив цифрових технологій на взаємодію органів місцевого самоврядування з громадянами. Це визначає теоретичну та практичну значущість обраної теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок із науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано в межах наукових досліджень Національного університету «Одеська юридична академія» за темою «Правове та соціальне життя України у людиноцентристському вимірі в цифрову еру» на 2021–2025 рр. (державний реєстраційний номер 0122U000266). Дослідження виконано також згідно з планом науково-дослідної роботи за темою «Людиноцентристський вимір політики в умовах цифрових трансформацій» (2021 – 2025 рр.), що розробляється на кафедрі політичних теорій факультету психології, політології та соціології Національного університету «Одеська юридична академія».

Метою дисертації є комплексний аналіз демократичного політичного представництва в муніципальних інституціях України, визначення

особливостей його функціонування в сучасних умовах та обґрунтування перспектив розвитку в контексті демократичних трансформацій і цифровізації політичного процесу.

Досягнення мети передбачає вирішення таких **завдань:**

- дослідити теоретико-методологічні підходи до розуміння демократичного політичного представництва та визначити їхній евристичний потенціал для аналізу муніципальних інституцій;

- проаналізувати доктринальні засади демократичного політичного представництва;

- концептуалізувати особливості функціонування демократичного політичного представництва у муніципальних інституціях;

- визначити сучасні виклики демократичному політичному представництву в Україні на місцевому рівні;

- дослідити процес інституціоналізації демократичного політичного представництва в муніципальних інституціях України;

- здійснити аналіз партійної конкуренції за політичне представництво в муніципальних інституціях на прикладі місцевих виборів 2020 року;

- проаналізувати механізми забезпечення балансу інтересів у системі муніципального представництва;

- дослідити вплив цифровізації на розвиток політичного представництва в муніципальних інституціях;

- визначити основні напрямки та перспективи розвитку демократичного політичного представництва в Україні.

Об’єктом виступає демократичне політичне представництво як форма реалізації народовладдя в умовах сучасної демократії.

Предметом є особливості функціонування та розвитку демократичного політичного представництва в муніципальних інституціях України.

Методи дослідження. Дисертаційну роботу виконано на основі комплексного використання загальнонаукових і спеціальних методів

політичного дослідження. Методологічну основу дослідження становить поєднання інституційного, системного, комунікативного, аксіологічного методів, що дало змогу всебічно проаналізувати демократичне політичне представництво в муніципальних інституціях. Діалектичний метод використано для розгляду демократичного політичного представництва як динамічного явища, що трансформується під впливом суспільно-політичних змін. Аналітичний метод послугував для дослідження наукових концепцій і теоретичних підходів до розуміння політичного представництва. Метод системного аналізу уможливив визначити структурні елементи демократичного політичного представництва та взаємозв'язки між суб'єктами муніципальної політики. Інституційний метод сприяв дослідженню особливостей функціонування муніципальних інституцій як механізмів реалізації представницької демократії. Порівняльний метод використано для аналізу різних моделей демократичного представництва та особливостей їхнього функціонування в українському політичному просторі. Аксіологічний метод дав змогу дослідити вплив ціннісних орієнтацій суспільства на розвиток демократичного представництва в муніципальних інституціях. Комунікативний метод сприяв аналізу взаємодії органів місцевого самоврядування з громадянами, а також визначення ролі цифрових технологій у сучасному політичному представництві. Соціологічний та біхевіористський методи уможливили дослідити політичну поведінку громадян, особливості їх участі у муніципальному політичному процесі та рівень довіри до місцевих інституцій. Контент-аналіз, ситуаційний аналіз та івент-аналіз використано для опрацювання емпіричної складової дослідження, зокрема аналізу процесів партійної конкуренції та функціонування муніципальних інституцій в Україні.

Міждисциплінарний підхід забезпечив комплексне дослідження сутності, механізмів і перспектив розвитку демократичного політичного представництва в муніципальних інституціях України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у комплексному дослідженні демократичного політичного представництва в муніципальних інституціях України в умовах децентралізації, цифрової трансформації політичного процесу та функціонування держави в період воєнного стану. У дисертації розроблено нові теоретичні та прикладні підходи до аналізу механізмів політичного представництва на місцевому рівні та визначено перспективи їхнього розвитку в сучасних українських умовах.

Уперше:

- розроблено авторський концептуальний підхід до дослідження демократичного політичного представництва в муніципальних інституціях як багаторівневої системи взаємодії представницьких органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, зокрема політичних партій та територіальних громад;
- запропоновано модель трансформації демократичного політичного представництва в муніципальних інституціях України під впливом процесів децентралізації та цифровізації;
- визначено особливості функціонування механізмів політичного представництва в територіальних громадах в умовах правового режиму воєнного стану та виявлено їхній вплив на рівень політичної участі громадян і легітимність місцевої влади;
- проаналізовано особливості партійної конкуренції за представництво в органах місцевого самоврядування на прикладі виборів 2020 року;
- обґрунтовано напрями адаптації муніципальних інституцій до нових форм цифрової політичної участі та комунікації між громадянами і представницькими органами місцевого самоврядування;
- здійснено політико-інституційний аналіз впливу повномасштабної війни на трансформацію представницьких практик на місцевому рівні та визначено основні тенденції їхнього розвитку в післявоєнний період.

Набули подальшого розвитку:

- теоретико-методологічні підходи до дослідження демократичного політичного представництва в контексті сучасних політичних трансформацій;
- наукові уявлення про взаємодію муніципальних інституцій та інститутів громадянського суспільства як складову демократичного врядування;
- положення щодо ролі політичних партій у забезпеченні представництва інтересів територіальних громад у системі місцевого самоврядування;
- підходи до аналізу цифрових механізмів політичної участі громадян та їхнього впливу на ефективність представницької демократії на місцевому рівні;
- науково-практичні рекомендації щодо вдосконалення механізмів політичного представництва в умовах післявоєнного відновлення України.

Уточнено:

- понятійно-категоріальний апарат дослідження демократичного політичного представництва, зокрема зміст і структуру поняття «демократичне політичне представництво в муніципальних інституціях»;
- функціональні характеристики муніципальних інституцій як суб'єктів політичного представництва в демократичній політичній системі;
- особливості інституціоналізації демократичного представництва в процесі реформування місцевого самоврядування в Україні;

Практичне значення одержаних результатів. Основні результати та висновки дисертаційного дослідження можуть бути використані у практичній діяльності органів місцевого самоврядування, політичних партій, громадських організацій при вдосконаленні механізмів демократичного представництва та взаємодії з громадянами.

Теоретико-методологічні та емпіричні результати дослідження можуть бути застосовані при розробці навчальних курсів, спецкурсів, методичних матеріалів і програм з політології, муніципального управління, теорії демократії та місцевого самоврядування.

Результати дослідження послугують у науково-дослідній та експертно-аналітичній діяльності для подальшого вивчення проблем демократичного політичного представництва, розвитку місцевої демократії та вдосконалення функціонування муніципальних інституцій в Україні, вдосконалення виборчого законодавства та розвитку механізмів громадянської участі в Україні, у процесах повоєнного відновлення та розвитку спроможності територіальних громад.

Апробація результатів дисертації. Результати, ідеї та висновки теоретико-методологічної складової дисертації обговорювались на конференціях: Міжнародна науково-практична конференція «Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень» (м. Одеса, 19 травня 2023 р.); III Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Сучасні політичні процеси: глобальний та національний виміри» (м. Одеса, 30 листопада 2023 р.); III Всеукраїнська науково-практична конференція «Трансформація українського суспільства в цифрову еру» (м. Львів–Торунь, 22 березня 2024 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів» (м. Одеса, 26 квітня 2024 р.); IV Міжнародна науково-практична інтернет-конференції «Сучасні політичні процеси: глобальний та національний виміри» (м. Одеса, 6-7 березня 2025 р.).

Обговорення дисертації також відбувалось на методологічних семінарах та щорічних наукових конференціях кафедри політичних теорій Національного університету «Одеська юридична академія» (2022-2026 рр.). Практичні результати дисертації впроваджуються і застосовуються автором під час практичної роботи в органах місцевого самоврядування Одещини.

Публікації. Основні ідеї, напрацювання, положення та висновки дисертації викладені автором в 8 публікаціях, з них: 3 статті надруковано у виданнях, які визнані МОН України фаховими та 5 – тези виступів на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, які поділені на дев’ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (182 найменування) та додатка. Загальний обсяг дисертації – 198 сторінок, з них основний текст – 171 сторінка.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНОГО ПОЛІТИЧНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА В МУНІЦІПАЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЯХ

1.1. Сутнісна характеристика та генеза демократичного політичного представництва

У сучасній Україні питання політичного представництва у муніципальних інституціях постає не лише як елемент інституційного устрою, а як своєрідна «ситуація вибору», у якій опинилися як політичні еліти, так і самі громади.

Ця ситуація актуалізує класичну дилему класика консервативної політичної думки Едмунда Берка: чи має депутат бути «делегатом», який суворо транслює волю громади, чи «довіреною особою», що діє на власний розсуд в інтересах загального блага. З іншого боку, представник ліберального напрямку у політичній теорії та практиці Дж. Ст. Мілль вбачав у місцевому самоврядуванні фундамент демократії, де представництво є школою політичної відповідальності [177].

Демократичне політичне представництво інтерпретується у політичній науці як складна система відносин делегування влади від джерела суверенітету (народу) до представників (обраних осіб), які зобов’язані діяти в інтересах суспільства задля загального блага.

Представницька демократія у сучасному світі є найпоширенішою формою правління, яка реалізується за допомогою чотирьох ключових аспектів: 1) формальний (вибори, політико-правові механізми підзвітності депутата); 2) символічний (представницька демократія вимагає втілення у діях депутата ідей та ідеалів, які забезпечують національну єдність та, водночас, формують довіру громадян до влади); 3) дескриптивний аспект, який полягає у відповідності структури представницьких органів влади

соціальній структурі суспільства. Структуризація парламенту є наслідком соціальної структури суспільства; 4) субстантивний аспект є одним із головних у системі демократичного політичного представництва, адже він виражає залежність реальних дій депутата від волі виборців [176].

Визначення, наскільки політична діяльність депутата (представника) відповідає інтересам суспільства є найважливішим чинником оцінки виборцями муніципальних інституцій.

Водночас, на сучасному етапі аргументовано відзначається криза політичного представництва. Не в останню чергу це пов'язано із зростанням впливу популістських рухів, які наголошують на прямому зв'язку між лідером і громадянами (нацією). Завдяки технологічним можливостям сучасних соціальних мереж та цифрових платформ політичні лідери не потребують посередників (ані журналістів, ані депутатів, партій тощо) для звернення до громадян від імені «народу». З іншого боку, сучасні політичні технології утворюють сприятливе інформаційне середовище для маніпуляцій громадською думкою, нав'язування певних політичних ідей та позицій. У системі демократичного політичного представництва інститути парламенту, політичних партій та медіа виступають стримуючи чинниками щодо популізму та інформаційних маніпуляцій. Саме тому потребують переосмислення фундаментальні засади політичного представництва.

Серед основних теоретичних підходів, які дозволяють визначити сутнісну характеристику політичного представництва у муніципальних інституціях слід відзначити: 1) теорія місцевої (локальної) демократії; 2) теорія мережевого урядування (у тому числі – на локальному рівні); 3) теорія субсидіарності; 4) теорія нового муніципалізму. Усі ці теорії об'єднує те, що вони акцентують увагу на муніципальних інституціях як просторі демократичної взаємодії, де формуються лідери національного рівня, утворюється соціальний капітал як довіра між громадянами та владою й підвищується ефективність урядування.

Розглянемо їх більш детально. По-перше, теорія локальної демократії обґрунтовує необхідність розподілу владних повноважень від уряду до територіальних громад. У фокусі цієї теорії – забезпечення максимального широкої участі громадян у прийнятті рішень на рівні громади, а місцевий (локальний) рівень виступає середовищем демократичної взаємодії між владою та громадянами. Очевидно, що підвищення рівня демократизації забезпечує більш ефективне управління, а місцевий рівень є фундаментом для стабільності всієї держави. Важливою складовою «теорії локальної демократії» виступає концепція «нового локалізму», відповідно до якого саме локальні спільноти стають головними гравцями у вирішенні глобальних соціально-економічних та екологічних проблем не лише на місцевому, а й на національному рівні. Основні положення теорії локальної демократії реалізуються через наступні інструменти: 1) місцеві вибори; 2) звітність депутатів; 3) громадській бюджет; 4) громадські слухання; 5) місцеві ініціативи; 6) електронні петиції.

По-друге, теорія мережевого урядування пропонує модель реалізації публічного управління на місцевому рівні, де влада здійснюється через горизонтальні комунікативні зв'язки та партнерство між державою, бізнесом і громадянським суспільством, а не через жорстку вертикальну ієрархію. Тобто, в умовах мережевого суспільства, коли переважають горизонтальні комунікації, управління має враховувати це та використовувати у вирішенні місцевих проблем. У даній теорії муніципальні інституції перетворюються з «керівництва» на «координацію» місцевих ініціатив, що забезпечує комунікацію та співпрацю всіх зацікавлених сторін.

По-третє, теорія субсидіарності визначає головний принцип діяльності муніципальних інституцій та їх взаємодії із центральним урядом. Йдеться про зосередження повноважень, ресурсів та відповідальності на рівні муніципальних інституцій, що передбачає принцип «знизу вгору» (повноваження та відповідальність делегуються від індивіда до місцевого

самоврядування, і лише потім – до регіонального чи центрального уряду), пріоритет особистості (суспільство та держава існують для допомоги людині, а не навпаки), обмеження влади (вищі інстанції виконують лише ті функції, які непосильні для нижчих рівнів, що є головним запобіжником від надмірної централізації).

По-четверте, теорія нового муніципалізму. У її основі знаходиться глобальний соціальний, політичний та урбаністичний рух, який ідентифікує міста та територіальні громади як головні осередки для впровадження прямої демократії, соціальної справедливості та боротьби з наслідками капіталістичної глобалізації. На відміну від класичного муніципалізму, який обмежується лише місцевим самоврядуванням та господарюванням, «новий муніципалізм» пропонує перетворити муніципальні інституції на центр соціальних та політичних змін, які здатні змінювати політичну систему «знизу-вгору». Серед основних положень «нового муніципалізму» слід відзначити: 1) стратегія подвійної влади (інституції плюс громадські рухи); 2) стратегія демаркетизації (заборона приватизації підприємств, які надають комунальні послуги); 3) публічно-громадське партнерство (співпраця муніципальних інституцій з низовими ініціативами, кооперативами та активістами на засадах спільного прийняття рішень.

На думку В. Бакуна «Якщо сама ідея представництва перебуває в кризі, переоцінка функції представництва не видається єдино можливим майбутнім… репрезентація як діяння, репрезентація-втілення нації поступається місцем репрезентації як механізму прямої демократії… дозволивши громадянам висловлюватися безпосередньо, спокуса для представників стати «дзеркалом представлених» зникне і, крім того, зменшиться враження про представлених, яке все частіше висловлюється, про те, що їхній голос не зустрічається або недостатньо виражений у висловлюванні їхніх представників. Іншими словами, поряд з інститутами представницької демократії необхідно розробляти структури і процедури, що дозволяють розвивати механізми прямої демократії» [8].

Обґрунтування сутнісної характеристики та генези демократичного політичного представництва обумовлює необхідність ретельного визначення методологічної бази. Методологічну основу дослідження становлять системний, інституційний та неоінституційний підходи, що дозволяють аналізувати політичне представництво у муніципальних інституціях як складову публічної політики та урядування. Звернення до теорій інституціоналізму та неоінституціоналізму у його історичному та соціологічному вимірі (історичний інституціоналізм, соціологічний інституціоналізм) дозволяє визначити етапи становлення системи сучасного демократичного представництва. Також використання структурно-функціонального методу сприяє визначенню ролі представництва у забезпеченні легітимності влади, обґрунтувати функції політичного представництва у системі влади у трикутнику: «президент – парламент – уряд». Застосування компаративного методу дозволяє проаналізувати відмінності у реалізації ідеї політичного представництва на різних історичних етапах та у різних типах територіальних громад.

На окрему увагу у дослідженні політичного представництва заслуговує дилема вибору між індивідуалізмом та колективізмом.

На думку Е. Берка «Розум окремих індивідів занадто обмежений – і тому потребує скеровування розумом колективним… Ми боїмося дозволити людям жити і діяти тільки за власним розумом, тому що підозрюємо, що розум окремої людини слабкий, й індивідові краще звертатися до загального фонду, який зберігає мудрість нації, що накопичувалась впродовж століть… Упередження корисні – у них сконцентровані вічні істини та добро. Вони допомагають тим, хто вагається, приймаючи рішення, роблять людські чесноти звичкою, а не низкою не пов’язаних між собою вчинків» [44].

З іншого боку, відомий вислів М. Олсона щодо раціональних індивідів та ірраціональних суспільств, наведений у праці «Влада і процвітання» [174].

Генеза ідеї політичного представництва пройшла шлях від епохи Античності до сучасної ліберальної демократії, від зухвалої ідеї боротьби представників середнього стану середньовічної Європи проти монархій до медіатизації політичного представництва на початку XXI століття.

У класичній демократії в Афінах була реалізована модель прямої демократії, натомість представництво вважалось однією із ознак олігархічного правління. Посередницьку місію виконували обрані від різних суспільних станів (класів) делегати перших європейських парламентів (ісландський Альтинг, іспанські Кортеси, англійський Парламент, Генеральні Штати у Франції тощо). Однією із основних «ситуацій вибору» у реалізації моделі демократичного політичного представництва стало включення до складу парламентів представників третього стану (буржуазії), окрім аристократії та духовенства. Саме представники середнього класу підготували ґрунт для переходу до повноцінної системи політичного представництва в епоху Просвітництва та Нового часу. Джерелами формування демократичної системи політичного представництва стали ідеї природних прав людини, свободи волі та народного суверенітету. Зокрема, у працях Ж.-Ж. Руссо визначено, що людській природі властиво не лише вираховування власної вигоди, а й здатність об’єднуватись у спільноти.

У даному випадку «Філософія Руссо своєю атакою зачепила тільки один чітко визначений край системи природного права – штучність того погляду, коли в суспільстві вбачають лише агента забезпечення індивідуальних благ, а в людській природі – тільки здатність вираховувати вигоди. Супроти цього твердження він висунув одну-єдину контрпропозицію – ту, що серцевина здорової особистості складається з кількох масових почуттів, які мають мало спільного з інтелектуальною спроможністю, але здатні об’єднувати людей докупи в спільноти, так що добробут спільноти становить найзначнішу частину навіть приватного благополуччя. Навряд чи можна стверджувати, що він цю свою пропозицію

захистив; швидше він її виголосив як моральну інтуїцію, безпосереднє прозріння незіпсованої натури, приписавши філософам (і їхньому непомірному вживанню інтелектуальної критики) як провину егоїзм і брак громадянського духу, що їх він добачав у європейському суспільстві» [130].

У працях Е. Берка та інших авторів було обґрунтовано ідею вільного представницького мандату, відповідно до якої депутат представляє не окремий округ, а виступає від імені усього народу, піклуючись про національний інтерес.

На думку Г. Себайна та Т. Торсона, Е. Берк «відкидав ідею виборців та виборчого округу як чисельної чи територіальної одиниці, не визнаючи заразом і поняття представництва як такого, що передбачає володіння будь-якою значною частиною населення правом таємного голосування. Він заперечував, що індивідуальні громадяни як такі є представленими та що чисельні більшості мають бодай якесь значення у формуванні зрілої думки країни. Дійсне представництво, себто таке представництво, «у якому є спільність інтересів і симпатія в почуттях та бажаннях», мало, на його думку, більшість переваг представництва поточним обранням і водночас було вільним від багатьох його вад. Сказати б коротко, Берк бачив парламентське урядування таким, що провадиться під керівництвом тісно згуртованої, але перейнятої громадським духом меншості, за якою загалом охоче йшла країна, коли парламент є переважно тим місцем, де лідерів цієї меншості можна критикувати й закликати до звіту зусиллями представників цієї ж партії, але в інтересах усієї країни» [130].

На наступному етапі (XIX – XX століття) формується система демократичного політичного представництва, яка є наближеною до сучасної системи. До її ознак відносяться «масовізація» політики – поява масових політичних партій, засобів масової інформації (друкованих та аудіовізуальних), формування громадської думки, ідеологічних доктрин, визначення національного інтересу тощо. Інституціоналізація масових політичних партій змінила структуру парламентів, а загальне виборче право

сприяло становленню не лише системи парламентаризму, а й розвитку представництва у муніципальних інституціях. Громадяни голосують не лише за окремого кандидата, а за програму (ідеологію) політичної партії. Безумовно, це вплинуло на демократичне політичне представництво у муніципальних інституціях.

Наведемо визначення політичного представництва задля формулювання його сутнісної характеристики:

1) відповідно до класичної моделі політичного представництва, це процес формування, агрегування та публічної репрезентації політичних інтересів груп та спільнот (від інтересів окремої громади до національного інтересу), а також консолідація соціально-демографічних, громадських, політичних та економічних груп всередині самоврядної спільноти з метою забезпечення представництва у різних радах [141];

2) політичне представництво є демократичним механізмом, за якого обрані особи (депутати, президенти) або інституції (політичні партії, парламенти тощо) діють від імені громадян, захищаючи їхні інтереси, ухвалюючи політичні рішення, здійснюючи процес вироблення та реалізації публічної політики;

3) представники конструктивістської парадигми наголошують на штучному формуванні інститутів політичного представництва в інтересах правлячого класу. Йдеться про політичні партії, контроль над масмедіа, виборчими змаганнями у одномандатних округах тощо. У цьому випадку ставиться під сумнів здатність суспільства до самоорганізації, що дозволяє монополізувати влади невеликим, проте добре організованим групам;

4) згідно з мережевою моделлю політичного представництва, воно має не ієрархічну побудову, а представляє собою систему мереж (від комун та мереж агровиробників у минулому до соціальних мереж сучасності). На думку К. Іванченко «Поняття політичних мереж та публічної політики нерозривно пов’язані. Сфера публічної політики змогла інституціоналізуватися як стійка й основна сфера вироблення законодавчих

і управлінських рішень лише завдяки політичним мережам. Серед моделей представництва інтересів громадськості політична мережа стала найефективнішою, бо спрямована на залучення населення у процес прийняття політичних рішень та розв'язання суспільних проблем, використовуючи специфічний вид ресурсів − соціальний капітал» [52];

5) визначення функціонального представництва зосереджує увагу на реальних бенефіціарах сучасної системи політичного представництва, навіть якщо вони здійснюють латентний вплив на політику. Як зазначає О. Бондаренко «Концепція функціонального представництва інтересів різноманітних груп на державному рівні, також актуальна для сучасних українських реалій. Попри те, що з кожною політичною силою асоціюється певна бізнес-група, нині український політичний спектр достатньо фрагментований, адже кожна з політичних партій має у своєму складі декілька центрів або груп тяжіння. Ці групи всередині партій використовують політичні партії для реалізації своїх бізнес-інтересів через вплив на владні рішення» [19].

На сучасному етапі політичне представництво визначається як багаторівневий процес, що включає наступні взаємопов'язані виміри (Див. табл. 1.1):

Таблиця 1.1

Основні виміри політичного представництва

Вимір представництва	*Зміст*	*Практичний прояв на рівні муніципальних інституцій*
Інституційний	система органів та посадових осіб	місцеві ради, голови громад, старости
Процедурний	механізми формування влади	вибори, регламенти, процедури ухвалення рішень
Комунікативний	взаємодія з громадою	громадські слухання, консультації

Легітимаційний	довіра до влади	підтримка рішень населенням
Партисипативний	участь громадян	місцеві ініціативи, бюджети участі

Визначення вимірів політичного представництва дозволяє окреслити динаміку політичного представництва, а також переконливо демонструє, що представництво не є статичною категорією, воно постійно змінюється залежно від умов, у яких функціонує спільнота.

Як переконливо демонструється у сучасних дослідженнях, територіальна громада дедалі більше постає не як пасивний об'єкт управління, а як активний суб'єкт політики, здатний формувати власні інтереси та впливати на процеси прийняття рішень [18, с. 307].

У цьому сенсі політичне представництво набуває характеру постійної взаємодії між владою та громадою, де обрані органи виступають не лише носіями мандату, а й посередниками між різними соціальними групами, інтересами та очікуваннями. Це корелює з підходом Джейн Мансбрідж про «випереджувальне», «передбачуване» (anticipatory) представництво, де влада діє, орієнтуючись на майбутню оцінку громади, що стимулює запровадження інструментів е-демократії та публічних консультацій. Доповнюючи цю думку, український дослідник В. Бараболя дедалі частіше розглядає представництво через призму партисипативного підходу, який передбачає не просто делегування прав, а активне залучення громадян до процесів прийняття рішень на основі партнерства [10, с. 79].

Усе вищезазначене дозволяє змінити модель відносин з ієрархічної на мережеву, де фундаментом стає концепція «влада – суспільство – співпраця» [10, с. 81].

Саме тут виникає одна з ключових суперечностей. З одного боку, децентралізація розширила можливості громад, передавши їм значний обсяг повноважень і ресурсів. З іншого, вона не усунула, а подекуди навіть загострила проблему реального представництва. Як слушно зауважує Ростислав Балабан, сама передача повноважень ще не гарантує, що ці

повноваження будуть використані для вираження інтересів населення, особливо якщо відсутні ефективні механізми їх артикуляції [9, с. 20].

Виразно ця динаміка проявляється в умовах інституційної подвійності, яку відзначає Юрій Войтенко. Йдеться про співіснування органів місцевого самоврядування та державної влади на одному рівні, що створює не лише взаємодію, а й конкуренцію повноважень [30, с. 80]. У такій ситуації потребує відповіді питання: хто насправді представляє інтереси громади – обрана муніципальна інституція (рада) чи державний орган, який має ширші можливості впливу на ситуацію?

Це питання стає ще гострішим у контексті воєнного стану. Запровадження військових адміністрацій не лише змінює інституційну структуру влади, а й трансформує саму логіку представництва, бо відновлення великих інфраструктурних об’єктів потребує централізованого управління, що часом входить у суперечність із принципами локального представництва [60, с. 26]. Фактично формується нова модель, у якій представництво частково поступається місцем управлінню, а процес узгодження інтересів, оперативному прийняттю рішень. У таких умовах, як показують дослідження, відбувається зниження ролі колегіальних органів і посилення виконавчої вертикалі [40, с. 2]. Крім того, успішність децентралізації в умовах кризи напряму залежить від міжнародного співробітництва територіальних громад, що розширює роль представницьких органів від суто внутрішніх до суб’єктів зовнішньої комунікації [125, с. 243].

Проте було б помилкою стверджувати, що представництво зникає. Швидше, воно трансформується. Наприклад, у громадах, де керівниками військових адміністрацій призначаються колишні голови громад, зберігається певна тяглість представницьких практик, оскільки такі особи мають досвід взаємодії з населенням і розуміння локальних інтересів. Це свідчить про те, що навіть у централізованих умовах представництво не зникає повністю, а набуває нових форм.

Ще одним важливим аспектом є зв’язок політичного представництва з інституційною спроможністю громад. Як зазначається в дослідженнях, здатність громади до самоорганізації, стратегічного планування та мобілізації ресурсів прямо впливає на якість представництва [76, с. 42]. У громадах із розвиненою інституційною структурою представництво має більш системний характер, тоді як у слабких громадах воно часто зводиться до формального виконання процедур.

Визначення теоретико-методологічних основ дослідження політичного представництва у муніципальних інституціях пов’язаний із необхідністю відповісти на принципове питання: яким чином можливо адекватно дослідити явище, що одночасно поєднує інституційні, функціональні та соціально-політичні характеристики? Очевидно, що використання одного підходу не дозволяє повною мірою охопити складність політичного представництва на рівні територіальних громад, що зумовлює доцільність застосування комплексної методології.

Насамперед важливе значення має інституційний підхід, який орієнтований на аналіз формальних структур представництва. У його межах політичне представництво розглядається через систему органів місцевого самоврядування, їхні повноваження та процедури діяльності. Саме ці інститути забезпечують формалізований механізм вираження інтересів громади та їх трансляцію у владні рішення. Водночас обмеження такого підходу полягає в тому, що він фіксує лише нормативну модель представництва, залишаючи поза увагою реальні практики її реалізації. У цьому контексті важливим є врахування нормативно-правових змін, що регламентують діяльність органів місцевого самоврядування та їх взаємодію з державними інституціями [116, с. 7].

Цю прогалину заповнює неоінституційний підхід, який дозволяє врахувати вплив неформальних чинників - політичної культури, традицій управління, рівня довіри та зовнішніх обставин. Надя Урбінаті розглядає представництво як динамічний процес комунікації, де легітимність

здобувається через постійне партнерство «влада - суспільство - співпраця» [10, с. 81]. Зокрема, в умовах воєнного стану формально визначені повноваження органів місцевого самоврядування можуть суттєво трансформуватися під впливом безпекових обмежень і централізаційних тенденцій. Як зазначає Юрій Войтенко, інституційна подвійність системи управління, що проявляється у співіснуванні органів місцевого самоврядування та державної влади, створює конкуренцію повноважень і впливає на реальну ефективність представницьких механізмів [30, с. 80].

Важливим для розуміння сутності політичного представництва є структурно-функціональний підхід, який дозволяє визначити його місце і роль у системі публічного управління. У цьому контексті представництво постає як механізм виконання низки ключових функцій: артикуляції інтересів громади, їх агрегування, легітимації управлінських рішень та забезпечення комунікації між населенням і владою. Наприклад, процес формування та ухвалення місцевого бюджету виступає не лише адміністративною процедурою, а й відображає баланс інтересів різних соціальних груп, що проживають у громаді.

Не менш значущим є компаративний підхід, який дає змогу виявити відмінності у функціонуванні політичного представництва в різних типах територіальних громад. Формально перебуваючи в єдиному правовому полі, громади демонструють різні моделі представництва залежно від рівня соціально-економічного розвитку, інституційної спроможності та безпекового середовища. У стабільних громадах спостерігається активніше використання інструментів демократії участі, тоді як у прифронтових територіях представницькі процедури часто обмежуються об’єктивними обставинами.

Системний підхід дозволяє інтегрувати зазначені аналітичні перспективи та розглянути політичне представництво як складову цілісної системи публічного управління. У межах цієї системи відбувається постійна взаємодія між різними рівнями влади, що формує складну конфігурацію

представницьких відносин. В умовах сучасних трансформацій ця взаємодія набуває особливої ваги, оскільки саме від її ефективності залежить здатність територіальних громад реалізовувати свої інтереси [40, с. 2].

Окрему увагу слід приділити взаємозв'язку між політичним представництвом і рівнем інституційної спроможності територіальних громад. Як зазначається в дослідженнях, здатність громади до самоорганізації, ефективного використання ресурсів і стратегічного планування визначає реальну можливість реалізації представницьких функцій [76, с. 42]. У цьому сенсі представництво не є лише результатом функціонування інституцій, а й показником загального рівня розвитку громади.

Емпіричний аналіз функціонування політичного представництва на рівні територіальних громад дозволяє перейти від теоретичних узагальнень до конкретних проявів цього явища в сучасних умовах. Саме на цьому рівні стає очевидним, що представництво не є уніфікованим інститутом, а набуває різних форм залежно від безпекових, соціально-економічних та інституційних характеристик громад.

На сучасному етапі криза класичного політичного представництва обумовила пошук нової інтелектуальної моделі задля подолання популізму та авторитаризму, радикалізму та екстремізму, політичної поляризації та кризи політичних еліт. Передусім, йдеться про деліберативну демократію (Ю. Габермас), посилення ролі інституцій громадянського суспільства, експертного співтовариства та нові форми політичної участі в умовах цифровізації (е-демократія, е-петиції тощо).

Відтак, демократичне політичне представництво пройшло шлях від інструменту захисту привілеїв окремих станів (аристократії та духовенства) до ефективного механізму реалізації народного суверенітету через професійних політиків, ідеологічні партії та муніципальні інституції.

На сучасному етапі політичне представництво не можна звести лише до виборів і делегування повноважень. Це процес, у якому перетинаються

різні інтереси, моделі та рівні публічного управління та уявлення про сучасні форми демократії. І, як переконливо демонструє досвід пострадянських політичних та управлінських трансформацій, спроба поєднати централізацію влади (у межах суперпрезидентської форми правління) і самоврядування, формальну демократію і реальні управлінські практики пострадянської влади досить часто призводить до «половинчастих», гібридних результатів.

Політичне представництво не дорівнює формальному делегуванню повноважень через вибори, не обмежується електоральним механізмом. Така редукція виглядала б надто спрощеною, особливо з огляду на ті трансформації, які переживає інституційна система публічної влади. Справді, вибори створюють та відтворюють інституційну основу представництва на основі голосування громадян, натомість самого факту обрання депутата на вільних, конкурентних демократичних виборах недостатньо для констатації наявності реального представництва інтересів громади.

Дослідники наголошують, що в умовах реформи особливого значення набуває організаційна культура в системі публічного управління, яка безпосередньо впливає на якість взаємодії між представниками влади та мешканцями територіальних громад [125, с. 239]

Попри значну кількість досліджень у сфері політичного представництва, децентралізації та місцевого самоврядування, саме реалізація політичного представництва у муніципальних інституціях залишається недостатньо осмисленим як цілісне явище. Більшість теоретичних підходів зосереджуються на інституціях, але залишають поза увагою головне – природу вибору, процес ухвалення рішень у муніципальних інституціях, взаємодії та відповідальності у межах сучасної моделі політичного представництва.

Як і у багатьох кризових періодах історичної генези феномену політичного представництва, розширення можливостей муніципальних

інституцій на сучасному етапі супроводжується появою нових обмежень, викликів та проблем. Муніципальні інституції отримали більше прав та фінансових можливостей, але, разом із цим, і більше викликів. Серед викликів слід відзначити: 1) незавершеність інституційних реформ; 2) конкуренція між рівнями влади; 3) відтворення «старих» управлінських практик у нових формах. У цьому сенсі децентралізація не ліквідувала проблему політичного представництва, а лише перевела її в інший вимір.

Особливої гостроти ця проблема набула в умовах воєнного стану. Запровадження військових адміністрацій, зміщення управлінських акцентів у бік централізації (що цілком природньо для воєнного стану), обмеження окремих демократичних процедур тощо змінює саму логіку представницьких відносин. У таких умовах важливим завданням стає збереження реального зв'язку між муніципальними інституціями та територіальними громадами, не допущення заміщення політичного представництва адміністративними методами вироблення та впровадження публічної політики.

Отже, у сучасних умовах загострюється суспільна потреба не лише у фіксації реальних механізмів реалізації політичного представництва у муніципальних інституціях, а й у визначенні внутрішньої логіки та зовнішніх факторів розгортання політичного представництва в умовах трансформації інститутів публічної влади (від пострадянських до демократичних), російсько-української війни та постійного пошуку балансу між демократією і ефективністю публічної політики. Саме від цього безпосередньо залежить здатність муніципальних інституцій забезпечувати політичне представництво територіальних громад як суб'єктів політики та управління.

1.2. Доктринальні засади демократичного політичного представництва

Проблема забезпечення демократичного представництва є однією із визначальних для сучасного політичного процесу як на глобальному так і національному рівнях. Адже розвиток демократичного політичного процесу історично пов'язується саме із пошуком оптимальних форм політичного представництва.

На думку Н. Хмельникова «В умовах демократичної трансформації механізми політичного представництва на локальному рівні проходять процес формування. Ідеться про агрегування політичних інтересів, а також консолідацію соціально-демографічних, громадських, політичних та економічних груп всередині самоврядної спільноти. Зазначені процеси впливають на порядок денний інститутів публічного врядування локального рівня. Відповідно до менеджерів місцевої громади висувається вимога зберігати комплексне сприйняття політичного простору, його специфіку та перспективи трансформації» [145].

Процес становлення демократичного політичного представництва визначається у певних доктринах. Слід наголосити на тому, що доктрина політичного представництва представляє собою систему теоретичних поглядів та концепцій, які, відповідно до власної методології, інтерпретують яким чином інтереси громадян (громадянського суспільства, різних соціальних груп та спільнот – від класів до націй) презентуються у публічному просторі та визначають діяльність інститутів публічної влади.

У доктринах політичного представництва визначено роль представників (депутатів, партій, лобістських структур) та запропоновано механізми їхньої відповідальності перед виборцями (від переобрання до люстрації).

Серед основних доктрин політичного представництва слід відзначити: 1) доктрину вільного представництва (імперативного мандата). У ній

обґрунтовується ідея «народного» представництва: депутат є представником усього народу (нації) у парламенті, тому має передусім дбати про національний (загальносуспільний) інтерес, а не про власний (егоїстичний) чи вузькогруповий інтерес. Депутат відокремлюється від виборців власного округу та не пов'язаний із їх наказами у своїй парламентські діяльності. Він (вона) має виходити із власного розуміння суспільного (спільного) блага. У цій моделі політичного представництва депутат має свободу дій, керується власним розуміння доцільності, раціональності політичного рішення. Завше відсутня юридична відповідальність (відкликання) за дії депутата, що компенсується політичною відповідальністю (переобранням чи не переобранням на наступний термін);

2) доктрину імперативного мандату, яка передбачає, що депутат є представником певного округу. Відповідно до цього, депутат зобов'язаний виконувати накази мешканців відповідного виборчого округу, звітувати перед ними, а виборці можуть відкликати його (її) у разі незадовільного виконання їх наказів;

3) доктрину функціонального представництва інтересів (майже не застосовується у сучасних демократіях). Йдеться про класовий підхід до політики, коли парламент або інші представницькі органи влади формуються на основі представництва професійних, соціальних або економічних груп. Наприклад, у радянському парламенті були представлені класи пролетаріату, селянський клас та інтелігенція, а також профспілкові об'єднання. Згадаємо радянське гасло: «Владу трудящим!». У такому разі фокус представництва зосереджується на захисті специфічних інтересів певного класу;

4) доктрину партійного представництва. У цій доктрині основна увага приділяється політичним партіям, які виступають основною ланкою представництва. Відповідно, фокус політичного представництва переноситься з окремих особистостей на програми та партійні ідеології. У

цій доктрині обґрунтовується необхідність підпорядкування депутатів не національному інтересу та не виборцям певного округу, а партійній дисципліні.

В сучасних умовах демократичне представництво інтересів різних суспільних груп на рівні публічної влади має інституційний, правовий, організаційний та комунікативний виміри. Вони взаємопов'язані та забезпечують легітимне панування демократичного представництва, як специфічного політичного порядку у сучасному політичному процесі. В основі вимірів політичного представництва знаходиться процес перетворення голосу громадянина на рішення інституту публічної влади.

Доктринальні засади демократичного політичного представництва у сучасній політичні науці обґрунтовуються через інституційний, правовий, організаційний та комунікативний механізми. Щодо інституційного виміру демократичного політичного представництва, то це його «архітектура», яка формувалась протягом сторічь. У сталих західних демократіях інституційний вимір політичного представництва полягає у генезі парламентаризму, політичних партій, місцевих рад, громадських об'єднань та економічних класів.

А. Юрьєв відзначає, що «Ідея парламентаризму, як інституціоналізованого політичного представництва різних соціальних груп, з яких складається соціальна та політична структура суспільства, стала однією із фундаментальних для розвитку демократії. Поступово, на різних етапах політичного розвитку, формувались та доповнювались функції парламентів – від представницької та законодавчої до контрольної та фінансової, від установчої до зовнішньополітичної. Парламентаризм є невід'ємною і, напевно, найважливішою частиною демократичного політичного режиму. Без парламентаризму не може існувати демократія. Суспільство формує парламент на основі репрезентації інтересів груп та спільнот, а парламент, у свою чергу, формує політичну структуру суспільства» [159, с. 109].

Щодо останнього зауваження, то система демократичного політичного представництва у її інституційному вимірі сприяє тому, що громадяни впливають на парламент (й інші інститути) за допомогою механізму виборів, а парламент стає зразком для соціуму. Адже саме інститути політичного представництва визначають порядок денний суспільства, нав'язуючи одні теми та уникаючи інших, визначають пріоритети суспільного розвитку та стратегію урядування, під яку суспільство підлаштовується. У даному випадку «Роль парламентаризму у процесі політичної структуризації суспільства полягає у репрезентації інтересів соціальних груп та, водночас, в установчій, контрольній та законодавчій функціях. Реалізація функцій парламенту у сучасній демократичній політичній системі полягає також у формуванні «порядку денного» суспільства, «правил гри» [159, с. 110].

У сучасних умовах невід'ємною інституційною складовою демократичного політичного представництва є лобістські структури. Наведемо законодавче визначення лобіювання. У Законі України «Про лобіювання» представлене наступне визначення: «лобіювання – діяльність, що здійснюється з метою впливу (спроби впливу) на об'єкт лобіювання в комерційних інтересах бенефіціара (за винагороду, що отримується прямо або опосередковано, та/або з оплатою фактичних витрат, необхідних для її здійснення) або у власних комерційних інтересах особи та стосується предмета лобіювання» [119].

Законодавче регулювання лобістської діяльності вкрай важливий елемент інституціоналізації системи демократичного політичного представництва, адже тривалий час лобізм означав тіньовий вплив на ухвалення рішень. Завдяки Закону України «Про лобіювання» лобіювання перетворюється з інструмента впливу олігархічних груп та механізму відтворення корупційного впливу на політику на інститут демократичного представництва інтересів як на рівні інститутів публічної влади так і на муніципальному рівні.

На думку Р. Мельниченка «Тривалий час українська політика зазнавала відчутного неформального впливу різних політичних груп. За роки незалежності ми спостерігали практику неофіційних лобістських схем, часто пов’язаних з корупцією, непрозорими угодами і приватними інтересами олігархів. Наявність таких схем і відсутність цивілізованої законодавчої бази доброчесного лобіювання породжували недовіру до політичних рішень та підривали ефективність державного управління. Великі фінансово-промислові групи й олігархи часто використовували власні політичні зв'язки, щоб впливати на ухвалення законів і формування державної політики на свою користь. Процес лобіювання перебував у тіні і був оточений ореолом таємничості та корупційних ризиків. Однак з огляду на євроінтеграційні процеси ситуація почала змінюватися. Вимоги Єврокомісії стали каталізатором для легалізації процесу, а ухвалення відповідного закону – важливим кроком на шляху до прозорої політики» [90].

Серед інституційних детермінант політичного представництва слід передусім відзначити парламент, органів місцевого самоврядування (які представляють спільні інтереси мешканців та затверджують відповідні програми розвитку територіальних громад, сіл, селищ і міст у межах повноважень, визначених Конституцією України), політичні партії. Також до інституційних детермінант політичного представництва слід віднести виборчу систему (пропорційну, змішану та мажоритарну).

У процесі реформування проблематизується значна кількість питань розвитку демократичного політичного представництва. Одна із них – статус обласних рад: «Місцеве самоврядування в Україні перебуває на стадії реформування, у той же час серед його проблем – статус обласних рад. Обласні ради репрезентують адміністративний рівень регіону і є свого роду асоціативними органами, оскільки ключовий елемент системи місцевого самоврядування – територіальна громада – на цьому рівні відсутні. Звідси виникає проблематика забезпечення діяльності обласних рад на

законодавчому та організаційному рівнях, дотримання у цьому процесі вимог Конституції та законів України. Основою статусу обласних рад є їх визначення як органів, що репрезентують спільні інтереси територіальних громад, а також загальні принципи та гарантії діяльності місцевого самоврядування в Україні серед яких особливо місце займають принципи демократії, законності, гласності, колегіальності, поєднання місцевих та загальнодержавних інтересів, правової, організаційної та матеріально-фінансової самостійності в межах повноважень, визначених законодавством. Обласні ради, будучи де-юре складовою частиною місцевого самоврядування, а де-факто конституційно невизнаним органом регіонального самоврядування, окрім цього виконують роль посередника між органами місцевого самоврядування на рівні територіальних громад та районів і держави» [41].

У процесі становлення інформаційного суспільства та цифровізації усього комплексу політичних, економічних, соціальних відносин зростає роль масмедіа, як інституту, який впливає на систему політичного представництва.

В. Парлюк вважає, що «Сучасне демократичне суспільство має потребу в політиці і політичних засобах масової комунікації. З другого боку, політика має потребу в самому суспільстві (виборцях), що, у свою чергу, в достатній мірі досягається тільки через засоби масової інформації. Ряд авторів зазначають, що існує взаємозалежність суспільства і політики, у відносини між якими включаються ЗМІ. Найбільш яскраво ці відносини виявляються у виборчих кампаніях. ЗМІ будують «міст між індивідуумом і політикою» і, таким чином, стають основними «соціальними посередниками». Еволюція ЗМІ призвела до того, що крім своїх основних функцій, вони стали виконувати деякі функції політичних партій, а саме політичної соціалізації та мобілізації. Тому одне з центральних місць у передвиборчих кампаніях політичних партій займають ЗМІ як самостійний інститут демократії. Тож не дивно, що політики намагаються

використовувати різні стратегії для посилення контролю над ЗМІ» [109, с. 152].

Серед іншого, мас-медіа (як традиційні так і новітні, мережеві медіа) становлять основу комунікативного виміру політичного представництва. Вони сприяють комунікації як у вертикальному так і горизонтальному вимірі, впливають на громадську думку та динаміку політичного представництва.

Погодимось із наступною думкою щодо ролі медіа: «Сучасні мас-медіа виконують важливі суспільні функції, передусім щодо обміну інформацією між колективними та індивідуальними політичними акторами, соціальними інститутами та організаціями громадянського суспільства. У мас-медіа виражається ідею відкритих публічних дискусій з важливих питань суспільного розвитку тому вони виступають соціальним інститутом з організації політичного діалогу та засобом досягнення громадянського консенсусу. Політична взаємодія у сучасному світі опосередковується мас-медіа, у діяльності яких визначаються й відображаються процеси впливу суб'єктів із різноманітним статусом, обмін інформацією між ними» [15, с. 126-127].

Звичайно, комунікативний вимір політичного представництва не може бути обмежений лише впливом медіа. До нього також відносяться інструменти забезпечення діалогу між владою та суспільством, надання у цифровому форматі публічних послуг: е-урядування, е-демократія. Фактично, комунікативний вимір представляє собою діалог між владою та суспільством через медіа, соцмережі, цифрові платформи (як-от «Дія» чи електронні петиції) та прямі зустрічі. Без якісної комунікації інші виміри стають формальними й відірваними від реальності. Одним із важливих складників виступає механізм електронних петицій.

Умови цифровізації суспільства сприяють розширенню можливостей громадянської участі у процесах управління. Важливе місце серед сучасних інструментів електронної демократії займають електронні петиції, які

забезпечують додаткові канали комунікації між громадянами та органами влади. Значення таких механізмів особливо зростає в кризових умовах, зокрема під час пандемій, надзвичайних ситуацій або воєнного стану, коли традиційні форми безпосередньої участі можуть бути обмеженими. Використання цифрових платформ створює додаткові можливості для взаємодії громадян із владою, артикуляції суспільних інтересів та залучення громадськості до обговорення актуальних питань місцевого розвитку.

І хоча е-петиції належать, передусім до інструментів прямої демократії, але також не можна недооцінювати їх вплив на систему представницької демократії.

Важливим аспектом функціонування механізму електронних петицій є забезпечення належного порядку їх розгляду органами публічної влади. Відповідно до законодавства, розгляд електронної петиції має здійснюватися тим органом, до компетенції якого належать порушені питання. Водночас практика залучення додаткових консультативних або робочих груп може ускладнювати проходження звернень та знижувати ефективність реалізації окремих громадських ініціатив. Принагідно відзначимо роль правового виміру демократичного політичного представництва. Фактично, йдеться про «правила гри» у сучасному суспільстві. Це настільки важливо в умовах кризи міжнародного права та національних правових систем, що у науковому дискурсі наголошується на необхідності розвитку «правової політології», як окремого напрямку, який би поєднував здобутки політичної науки та юриспруденції.

На думку Є. Перегуди: «Політика і право в сучасних суспільствах тісно переплітаються і формують нові явища, які складно описувати методами класичної політології або класичної юриспруденції. Сучасна політико-правова реальність вимагає від науковців застосування нових підходів для її адекватного відображення. В Україні такою відповіддю на «виклик часу» стало народження нового науково-дослідницького напряму – правової політології, що його започатковано в Інституті держави і права

імені В.М. Корецького Національної академії наук України. Аналізуючи політичні та правові чинники суспільного розвитку, нова наука спрямована, насамперед, на дослідження реальних політико-правових процесів, що відбуваються сьогодні в державі» [110, с. 142].

До правового виміру політичного представництва відносяться як Конституція так і виборче законодавство, як закони про звернення громадян, про доступ до публічної інформації так і визначення статусу депутатів. Правовий вимір демократичного політичного представництва забезпечує гарантії того, що представництво буде законним і захищеним. Тут вже йдеться не лише безпосередньо про легальність, а й про легітимність влади. Правові процедури забезпечують легітимність влади (наприклад, визнання виборів дійсними чи призначення позачергових, або дострокових виборів) та механізми відкликання представників (депутатів) або притягнення їх до відповідальності.

Фактично, правовий вимір політичного представництва охоплює сукупність юридичних норм та інститутів, які регулюють процес делегування владних повноважень (відповідно до однієї із доктрин політичного представництва) від народу (або груп інтересів) до представницьких органів (парламенту, місцевих та обласних рад).

У правовому полі визначаються законні межі та механізми, за допомогою яких політичні партії, депутати та інші суб'єкти діють від імені громадян.

Серед основних складників правового виміру політичного представництва слід відзначити:

1) конституційні основи – народний суверенітет, доктрина політичного представництва (виборче право, статус представницьких органів, взаємодія між інститутами публічної влади тощо);

2) виборче право та виборчі системи, тобто регулювання процедур висунення кандидатів, проведення передвиборчої агітації (включно із політичними дебатами), голосування та визначення результатів. Виборча

система (мажоритарна, пропорційна, змішана) визначає правовий механізм перетворення голосів виборців на депутатські мандати. На особливу увагу заслуговує дослідження правового регулювання виборчої інженерії та політичних технологій.

М. Афанасьєва вважає, що «Застосування соціоінженерного підходу до пізнання та перетворення політико-правової сфери дозволяє з'ясувати мотивацію та причинно-наслідкові зв'язки дій суб'єктів виборчої інженерії, ставити політико-правові завдання та знаходити оптимальні правові засоби їх вирішення, дозволяє реалізувати конструктивно-прагматичну функцію, підвищити стабільність та ефективність впливу виборчого законодавства на правовідносини. Соціоінженерний підхід розкриває конституційно-правове конструювання виборчої системи та процесу як акт науково-прагматичної діяльності, якої засновано на певній системі цілей, концептуальних ідей, спрямовано на ідеальне передбачення результатів перетворення об'єктивної політико-правової дійсності та надання їй бажаних властивостей; пов'язано з визначенням системи правових інструментів та конструюванням правових технологій її здійснення, а також з оцінкою отриманого політико-правового результату» [5].

На окрему увагу заслуговує зловживання правом у виборчому процесі. У цьому сенсі виборчі права громадян мають виступати об'єктом правової охорони. На думку Д. Колодіна: «виборча система України як об'єкт кримінально-правової охорони становить сукупність суспільних відносин, які виникають та існують у зв'язку з реалізацією виборчих прав громадян, формування владних виборних органів та публічної влади в Україні. Варто зазначити, що на даному етапі становлення української державності виборча система є важливим чинником впливу на соціально-політичне життя як всієї країни, так і світової спільноти в цілому. Розглядаючи виборчу систему України як об'єкт кримінально-правової охорони, слід виходити з того, що об'єктом кримінально-правової охорони

є фундаментальні та важливі для окремої людини, суспільства та держави сімейні цінності у тому числі і сім'я, як продуковане в процесі суспільного розвитку ціннісне надбання, що в силу високого суспільного статусу та важливого значення мають охоронятися від протиправних посягань саме засобами кримінального законодавства» [61, с. 83];

3) статус суб'єктів політичного представництва визначається правовим регулюванням діяльності політичних партій, їх реєстрація, фінансування, участь у виборчому процесі та діяльності представницьких органів влади. Важливою складовою є юридичні гарантії депутатської діяльності (імунітет, індемнітет тощо). Як вважає К. Песоцька: «Сьогодні більшість країн світу рухається в напрямку інтенсифікації правового регулювання діяльності політичних партій. При цьому об'єктом регулювання є не тільки діяльність політичних партій, пов'язана з їхньою участю у виборах, але й внутрішньопартійна, яка охоплює організацію та розподіл повноважень всередині політичних партій. Вирішальним у питанні регулювання діяльності партій є межа втручання норм права, або ж самої держави, у відносини всередині політичних партій» [111].

З іншого боку, внутрішньопартійна демократія, плюралізм та рівень дискусій всередині партій (баланс горизонтальних та вертикальних комунікацій) є запорукою ефективного політичного представництва, яке буде здійснювати партій у парламенті чи муніципалітетах.

Щодо важливості політичних партій у системі політичного представництва як на центральному рівні так і на рівні муніципалітетів, то варто погодитись із наступною думкою: «Незважаючи на складний і динамічний перебіг конституційно-правових процесів в Україні та триваючу війну з боку рф, фундаментом правових реформ залишається її Основний закон та конституційний правопорядок, який забезпечує стабільність людського буття, функціонування легітимної влади, розвиток демократичного суспільства, верховенство прав і свобод людини та громадянина України. Саме тому в сучасних умовах розвитку України як

конституційної держави (держави конституційної демократії) на особливу увагу заслуговують проблеми діяльності політичних партій, які безпосередньо пов'язані з процесом функціонування демократичного суспільства. Політичні партії необхідні для розвитку демократії, яка має на меті втілити сподівання народу на належне забезпечення його прав і свобод, а також можливість брати участь у формуванні суспільної волі. Власне, політичні партії забезпечують необхідний зв'язок між Українським народом і представницьким механізмом держави» [163, с. 520];

4) правове регулювання лобізму та діяльності груп інтересів. Правове регулювання впливу різних груп на прийняття політичних рішень, що є важливою складовою представництва інтересів. На думку О. Волохова «…правова доктрина визначає лобіювання як законний вплив на органи державної влади й органи місцевого самоврядування та їх посадових осіб, який здійснюється за допомогою зацікавлених фахівців або організацій, зареєстрованих у встановленому законом порядку, з метою прийняття (неприйняття) рішень в їх інтересах або в інтересах третіх осіб на комерційній основі. Аналогічна позиція щодо ширшого розуміння цього поняття міститься в міжнародних стандартах щодо регулювання інституту лобіювання» [31, с. 7].

Щодо організаційного виміру політичного представництва, то увага зосереджується на структурних особливостях діяльності парламентів, інших рад, партій та апаратів, технологіях організації процесу політичного представництва тощо. Особлива увага приділяється проведенню публічних консультацій. Організаційний вимір політичного представництва охоплює структури, механізми та процедури, через які інтереси громадянського суспільства трансформуються у політичні рішення та формують владу. Це «технічна» та функціональна сторона представництва, що забезпечує зв'язок між виборцями та представниками. Слід безумовно погодитись із тим, що «У теорії М. Вебера наголос робиться на прямому взаємозв'язку між поняттями «соціальний порядок», «інститут» та «організація» (Verband

– «союз»). Це можна інтерпретувати як інституційні (конвенція та право) та організаційні («союз» та «штаб») гарантії легітимності порядку… Поняттю «союз», який використовує М. Вебер, у сучасній термінології відповідає термін «організація» (зокрема держава, уряд, парламент, поліція, церква, університет тощо). Під «союзом» М. Вебер розуміє соціальне відношення з регульованим обмеженням або закритим зовні, якщо дотримання його порядку забезпечують дії спеціально призначених для цього людей – керівника і, можливо, штабу управління, які зазвичай мають одночасно і права представництва. У процесі забезпечення легітимності публічної влади вкрай важливим стає не тільки розрізнення інститутів та організацій, а й відмова від зведення усього організаційного різноманіття «держави» до єдиного актора» [162, с. 209].

Наведемо також аргументи щодо розрізнення понять «інститут» та «організація», які пропонує Д. Норт. Він зокрема зазначає: «Інститути – це правила гри, форми взаємодії, які керують і стримують відносини індивідів. Інститути включають формальні правила, писані закони, формальні соціальні конвенції та неформальні норми поведінки… самі по собі правила і норми не є самодостатніми, вони повинні бути вкорінені у більш масштабній структурі організацій і переконань. Каузальні переконання людей повинні поєднуватися з реальною поведінкою індивідів, що належать до тих інститутів і організацій, з якими вони взаємодіють» [104, с. 34].

Також слід відзначити позицію української дослідниці М. Кармазіної щодо проблеми розрізнення понять «інститут» та «інституція».

Наведемо її цитату: «Логіку обґрунтування політичних інститутів дослідники простежують за допомогою невід'ємних (для пояснення інституційних утворень) характеристик, які певною мірою відрізняються від ознак інституцій та наголошують на організаційних формах їх функціонування. Серед цих характеристик, зокрема, виокремлюють психологічність, історичність… структурність та функціональність. Структурність є підтвердженням того, що кожен інститут існує як наслідок

своїх взаємодій з іншими інститутами соціальної системи. Функціональність означає, що інститути існують доти, допоки виконують визначені для них суспільством функції, сприяючи інтеграції суспільства й досягненню гомеостазу… Інституції ж є спонтанними, традиційними утвореннями. Оперуючи поняттям «інституції», інституціоналісти витлумачували їх як певну «організуючу ідею», первинний елемент, що лежить в основі і соціальної, і політичної структури суспільства та позначає тривало існуюче об'єднання людей або обставин соціального характеру. Інституція як комплекс норм, що регулюють суспільні відносини, протиставляється органам влади та закладам, які забезпечують виконання цих норм» [55, с. 14].

Повноцінне представництво має враховувати різноманітні соціальні, етнонаціональні, економічні та політичні поділи, які наявні у сучасних суспільствах. Це означає, що представництво має бути забезпечено у багатьох вимірах: від класового (клас багатих, середній клас, бідні тощо) до національного (представництво інтересів української політичної нації на усіх рівнях з урахуванням соціокультурних потреб етнонаціональних меншин), від груп інтересів (лобістські групи з вузьким економічним інтересом) до партій та ідеологій.

Відзначимо, що на думку Я. Богів «…саме представницька демократія залишається найпоширенішою у світі моделлю участі громадян в управлінні державою. Тим більше важливим є дослідження репрезентативного народовладдя в Україні як посттоталітарній державі, яка перебуває наразі у вирі демократичних перетворень» [16, с. 245].

Одним із завдань демократичного політичного представництва є подолання відчуження. Визначаючи політичне відчуження, як відчуження представників від народу, Н. Амельченко зазначає: «політичне відчуження постає як панування над індивідами та соціальними групами тих установ та персоналій – партій, парламентів, апаратів та лідерів, які «за визначенням» повинні відображати інтереси своїх громадян або членів, а не панувати над

ними. Такі феномени, як політичний абсцентеїзм, девальвація громадянської ідентичності, політичний елітизм, контроль над владою з боку найбільш потужних економічних гравців, є наслідками та проявами політичного відчуження. А те, що сучасна західноєвропейська демократія «хворіє» на ці недуги, визнають політичні мислителі з різними теоретичними позиціями та політичними переконаннями» [3, с. 12].

Будь-яке політичне делегування іманентно містить у собі відчуження, адже воно має елементи узурпації влади над «обранцями» з боку «обраних». Водночас, це не тільки не «знімає» проблему відчуження, а навпаки – загострює її. Представники намагаються «приватизувати» інтереси певної групи, від імені якої вони діють та сховати за її інтересами (від вузькогрупового до національного інтересу) власні приватні потреби.

Як обґрунтовано зазначає Н. Амельченко щодо звязку між відчудженням та фетишизацією (безпосередньо це відноситься і до автократій і до демократичних країн): «Політичне відчуження породжує й феномен політичного фетишизму – приписування окремим політикам, депутатам, міністрам та апаратам самостійного, незалежного від соціальних агентів (виборців, народу, соціальних груп) існування та самостійного досягнення дивовижних властивостей у формі харизми або певного шарму. Тут сила групи перетворюється на чудові властивості політиків та владних структур (апарат президента, партійне бюро тощо), тому «магічна» харизма є результатом перенесення на політика та владні інстанції довіри та сподівань багатьох соціальних агентів, які за рахунок такого відчуження й виступають як магічна сила. Тому політичний фетишизм призводить не до раціонального, а міфічномагічного сприйняття окремих політиків та органів влади» [3, с. 14]. Ще одним викликом для демократичного партійного представництва у сучасному політичному процесі є зменшення ролі ідеологічних ідентичностей, ідеології у цілому у політичному позиціонування партій. Швидше слід говорити про медійне конструювання

іміджу лідера (лідерів) політичної партії за допомогою комунікативних технологій.

Аргументованою також представляється позиція щодо «розмитості ідеологічних орієнтацій» сучасних партій. Д. Норт, на новому етапі розвитку нормативного підходу, наголошує на важливості як організацій так і інститутів (норм та правил) у забезпеченні демократичного політичного представництва. Порядок відкритого доступу – це рецепт Д. Норта. Він зазначає: «Сучасні суспільства відкритого доступу часто обмежують насильство за допомогою інститутів. Останні встановлюють правила, які відохочують від насильства тим, що знижують користь від насильницької поведінки. Для того щоб офіційні правила (інститути) стримували насильство, а особливо насильство між індивідами, які особисто не знають одне одного, потрібна організація, у межах якої група чиновників за допомогою безособового примусу гарантувала б дотримання правил. Інакше кажучи, офіційні інститути можуть контролювати насильство лише за умови існування організації, здатної в безособовий спосіб примушувати до правопорядку» [104, с. 36].

Щодо комунікативного виміру демократичного політичного представництва, то в умовах інформаційного суспільства неможливо уявити повноцінне політичне представництво без доступу різних соціальних груп, спільнот та класів до інтернет-комунікацій, соціальних мереж та масмедіа.

Політичне представництво поступово переміщується у простір політичних комунікацій, а бути представленим у масмедіа сьогодні означає мати вплив на публічний порядок денний та публічну владу. Відзначимо суттєві трансформації політичного процесу у зв’язку з розвитком комунікацій.

Розвиток цифрових комунікацій та електронних форм взаємодії між владою і громадянами суттєво трансформує сучасний політичний процес. Інформаційно-комунікаційні технології змінюють способи політичної участі, представництва та взаємодії громадян з інститутами влади,

сприяючи розширенню можливостей електронної демократії та мережевої комунікації. Водночас цифровізація політики породжує нові виклики, пов'язані з інформаційним впливом, маніпуляцією громадською думкою та забезпеченням демократичної легітимності представницьких інститутів [173; 175].

Отже, демократичне політичне представництво потребує як розвитку та удосконалення інститутів політичного представництва (парламентаризму, політичних партій та виборчої системи) так і формування демократичної політичної культури.

Протягом декількох століть розвиток демократії пов'язувався із її представницької формою. Як зазначає вітчизняна дослідниця Ярина Богів: «…саме представницька демократія залишається найпоширенішою у світі моделлю участі громадян в управлінні державою. Тим більше важливим є дослідження репрезентативного народовладдя в Україні як посттоталітарній державі, яка перебуває наразі у вирі демократичних перетворень» [16].

У демократичних країнах тривалий час відбувався пошук оптимальної моделі виборчої системи, функціонування політичних партій, формування парламенту із єдиною метою – забезпечити повноцінне політичне представництво. Протягом історичного розвитку представницької демократії сформувались інститути політичного представництва. Також було утворено відповідну політичну культуру. Це важливий фактор представницької демократії. Синергія інститутів політичного представництва та демократичної політичної культури забезпечує стабільне та ефективне функціонування представницької форми демократії.

Демократія продемонструвала свою ефективність порівняно із авторитаризмом та тоталітаризмом у процесі створення такої системи управління, яка б враховувала інтереси народу та дозволяла змінювати уряди без революцій, внаслідок проведення чергових та позачергових виборчих кампаній.

Виокремлюють «вузький» та «широкий» підходи до визначення сутності політичного представництва. Я. Богів наголошує: «Сутність представництва у вузькому розумінні передбачає включення до системи представництва лише окремих державних установ колегіального типу, які формуються шляхом проведення загальних, рівних і прямих виборів при таємному голосуванні. В рамках цього підходу сформувалися дві точки зору, зокрема та, що єдиним органом представництва є виключно парламент. Інша позиція в рамках вузького підходу полягає в тому, що органами народного представництва є всі, які відповідають принципам виборності та колегіальності. У найширшому значенні представництво народу можуть здійснювати усі державні органи та посадові особи незалежно від способів формування та заміщення» [16].

У XXI столітті одним із головних глобальних викликів для представницької демократії є становлення цифрового суспільства. Адже, завдяки мережі інтернет, з'являється технологічна можливість забезпечити реалізацію народного суверенітету шляхом прямої демократії. Цьому сприяють моделі електронної демократії (включно із електронним голосуванням) та електронного урядування. Натомість, навіть за умов реалізації концепції прямої демократії, інститути представницької демократії будуть продовжувати функціонувати задля здійснення контролю народу над публічною владою. На даний час йдеться про доповнення моделі представницької демократії елементами прямої демократії.

Одним із основних інститутів представницької демократії є парламент. Саме з розвитком парламентаризму пов'язується становлення політичного представництва в Україні. Відзначимо, що на думку Юрія Ганжурова «… формування демократичної системи в Україні почалося у 1991 р. із врахуванням історичного досвіду українського державотворення. Парламент України почав діяти на професійній основі як єдиний законодавчий та вищий представницький орган. Таким чином Верховна Рада України як законодавчий орган у системі розподілу державної влади

стала інститутом представницької демократії. Свої конституційні повноваження парламент реалізує через відповідні функції: законодавчу, номінаційну, бюджетну, контрольну [35].

Ефективність парламенту як інституту представницької демократії напряму залежить від виборчої системи. Проведення вільних виборів сприяє підвищенню рівня довіри суспільства до парламенту, забезпечує його легітимність. Модернізація виборчої системи є, безумовно, важливою складовою демократизації. Розбудова партійної системи напряму пов'язується із пропорційною електоральною моделлю. При цьому, необхідно враховувати, що підвищення прохідного бар'єру не сприяє забезпеченню повноцінного демократичного представництва. Адже, інтереси частини громадян тоді не зможуть бути представлені у парламенті. Для сучасної моделі представницької демократії фундаментальною умовою легітимності є ефективна взаємодія у трикутнику «парламент – партії – вибори».

Варто погодитись із такою думкою: «Насамперед ми спостерігаємо надзвичайно тісний зв'язок між виборами як формою реалізації прямої демократії та ефективністю представницької. Будь-які зловживання під час виборчого процесу призводять до обрання влади, яка не буде реалізовувати належне врядування в інтересах виборців, а отже, і не буде досягнуто цілей представницької демократії… Для цього потрібно, щоб існували розвинуті політичні партії, які перебувають у взаємозв'язку з їхніми членами та електоратом, зі своєю ідеологією та спрямовані на реалізацію політичних цілей відповідно до своїх партійних програм» [59].

Сучасні політичні партії, як складова системи демократичного політичного представництва більшою мірою є продуктом медійного конструювання іміджу, аніж носіями відповідних ідеологічних доктрин. Відзначимо: «У процесі парламентських виборів у 2019 році ідеологія не була визначальним фактором. Партія «Слуга народу», яка перемогла з великою перевагою й отримала більшість голосів у парламенті, мало уваги

приділяє ідеології. Внутрішні партійні дискусії щодо ідеологічної доктрини продовжуються досі. Навпаки, парламентські старожили, які мають відносно всеосяжну ідеологічну доктрину, отримали мінімальну виборчу підтримку. Це тривожний сигнал, який призведе до зменшення уваги до ідеологій на наступних виборах. Визначено особливості партійних програм та їх ідеологічні складові. доведено, що політичні партії України – це партії універсального типу із розмитими ідеологічними орієнтаціями» [171].

Солідаризуємось із наступною думкою: «Політичне представництво всередині локальних спільнот є досить дискусійною науковою проблемою. В сучасній політичній науці існує точка зору, що механізми представницької демократії в основному зосереджується на рівні загальнонаціональних та регіональних парламентів і асамблей. Згідно з англосаксонською або англо-американською традицією, політичне представництво всередині громади мають не лише громадяни, але й їх об'єднання. Існує можливість вільного просування громадських ініціатив, відстоювання інтересів тощо. Це має заявний характер і покликане забезпечити взаємодію менеджменту та громади» [149].

Таким чином, демократичне політичне представництво потребує як розвитку та удосконалення інститутів політичного представництва (парламентаризму, політичних партій та виборчої системи) так і урахування сучасних трансформацій демократичної політичної культури як на глобальному, національному так на місцевому (локальному) рівнях.

1.3. Концептуалізація демократичного політичного представництва в муніципальних інституціях

У сучасній політичній науці відсутня єдина узгоджена концепція представництва, що поєднувала б класичні (делегована модель та трастова, тобто модель довіреної особи) та сучасні (комунікативні, партисипаторні,

неоінституційні) підходи. В умовах трансформації системи управління в Україні, спричиненої процесами децентралізації та впливом воєнного стану, політичне представництво виходить за межі формального інституційного делегування повноважень і постає як динамічний процес взаємодії між владою та громадою. Це актуалізує потребу у формуванні цілісної теоретико-методологічної основи дослідження, яка дозволяє інтегрувати різні наукові підходи та адекватно відобразити специфіку функціонування представницьких механізмів у муніципальних інституціях. Відповідно до моделі делегованого представництва (яка є найбільш релевантною у муніципальних інституціях) представник має слідувати волі своїх виборців, їх інструкціям («наказам»).

У муніципальних інституціях депутат має чітко виконувати волю виборців (задля цього проводяться соціологічні дослідження з метою визначення громадської думки, зустрічі із виборцями, залучаються експерти та представники медіа), він (вона) є голосом громади. Адже у цій моделі на рівні сільських, селищних, міських рад утворюється прямий комунікативний зв’язок між депутатом та виборцями, а вплив сторонніх сил мінімізується.

Однією із важливих складових делегованого представництва є підзвітність депутата перед виборцями, саме тому на рівні муніципальних інституцій доцільно впровадити імперативний мандат. Тут можна побачити контраст між більш формалізованими моделями політичного представництва, у яких суб’єктами представництва виступають політичні партії.

У цілому, муніципальні інституції відіграю важливу роль у системі політичного представництва. Вони виконують особливу роль у системі демократичного політичного представництва, адже сучасне українське суспільство потребує не лише узгодження загальнонаціональних інтересів, а й урахування інтересів громад. При цьому, зауважимо, що ролі муніципальних інституцій у системі політичного представництва не

приділяється достатньо уваги у національних масмедіа та політичному порядку денному.

В умовах демократії політичне лідерство має бути доповнене соціальною самоорганізацією, розвиненим громадянським суспільством, потужним місцевим самоврядуванням. Актуальність концептуалізації демократичного політичного представництва в муніципальних інституціях полягає у необхідності підвищення ефективності місцевого самоврядування під час російсько-української війни та продовженні процесу децентралізації відповідно до Європейської хартії місцевого самоврядування в умовах європейської інтеграції України. Методологічну базу концептуалізації демократичного політичного представництва в муніципальних інституціях формує, передусім, системна теорія та загальнонаукові методи (методи аналізу і синтезу, дедукції й індукції, узагальнення, аналогії тощо).

На особливу увагу у сучасних умовах заслуговує концепція «кризового представництва». Вона застосується у різних соціальних, політичних та управлінських просторах задля визначення стратегії у мовах кризи. Безумовно, ця концепція застосовується у демократичному політичному представництві в муніципальних інституціях. Йдеться про делегування повноважень спеціально підготовленим особам або інституціям (кризовим представникам, речникам, адвокатам чи консультантам) для захисту інтересів, прав та репутації суб'єкта в умовах критичних ситуацій, криз, гострого темпорального дефіциту та високої невизначеності. У концепції кризового представництва поєднуються елементи антикризового менеджменту, кризових комункацій, медіації та правового захисту. На рівні муніципальних інституцій це означає призначення спеціальних уповноважених, або речників, які б презентували інтереси та позицію влади у конфліктних ситуаціях, економічних та політичних кризах. На рівні муніципальних інституцій концепція «кризового представництва» передбачає співпрацю з бізнес-середовищем, корпоративним сектором: залучення антикризових менеджеров, юристів,

агенцій зі зв'язків із громадськістю тощо задля представництва інтересів у судах, вирішення технічних проблем чи репутаційних скандалів («медіа-скандалів»).

До основних принципів цієї концепції відносяться: 1) політика єдиного голосу (One-voice policy), коли усі зовнішні заяви та дії координуються через одного представника для уникнення суперечностей; 2) оперативність у прийнятті рішень та автономність, коли представник має мандат на швидке ухвалення рішень в межах узгодженої стратегії без тривалих бюрократичних погоджень; 3) «емоційний нейтралітет», тобто «кризовий представник» діє раціонально, оскільки не перебуває під прямим впливом стресу, який переживає безпосередній керівник чи постраждалий; 4) мінімізація збитків, тобто головна мета діяльності кризового представника – це локалізація загрози, збереження репутації, активів та стабілізація ситуації.

Муніципальні інституції є важливою складовою системи політичного представництва в Україні. Його роль полягає не лише у формуванні та реалізації політичних, економічних, соціокультурних інтересів громад, а й у впровадженні публічних політик на рівні муніципальної виконавчої влади.

У цілому, реформа децентралізації в Україні переконливо довела, що політичне представництво в муніципальних інституціях є важливою складовою системи демократичного політичного представництва. Його роль обумовлена тим, що місцеве самоврядування виступає водночас інститутом громадянського суспільства та публічної влади.

Управління на рівні місцевого самоврядування потребує усебічного урахування інтересів громади. Роль муніципальних інституцій у системі політичного представництва також полягає у репрезентації інтересів громад на національному рівні політичного порядку денного. Це завдання потребує підвищення ефективності комунікації муніципальних інституцій з парламентом та урядом задля репрезентації інтересів громад.

Муніципальні інституції (сільські, селищні, міські, районні ради та обласні ради [120] посідають особливу роль у системі політичного представництва. Слід наголосити, що до муніціпальних інституцій також безпосередньо відносяться та відіграють важливу роль не тільки ради (хоча саме вони є органом представницької влади у системі муніціпальних інституцій), а й їх виконавчі органи, голови громад (які часто уособлюють муніціпальні інституції у громадській думці), комунальні підприємства. Також відзначити, що саме на рівні муніціпальних інституцій проявляють себе механізми прмяої демократії – безпосередня участь громадян у прийнятті рішень.

Українське суспільство потребує не лише узгодження загальнонаціональних інтересів, а й урахування у публічній політиці та урядуванні інтересів громад. Досить часто представництво громад залишається «у тіні» національного інтересу («державного інтересу» чи інтересів лобістських груп), а діяльність муніципальних інституцій сприймається другорядною порівняно зі становленням парламентаризму та взаємодією у трикутнику «президент – парламент – уряд».

Зокрема, серед причин цього слід відзначити неоднозначність інтерпретацій місцевого самоврядування у науковій літературі, правовому полі та, передусім, у масовій свідомості.

Пошук лідера, «батька нації» очевидно є більш характерною ознакою масової свідомості в Україні (як в історії, так і на сучасному етапі політичного розвитку), аніж розвиток горизонтальних зав’язків та підвищення ефективності взаємодії на рівні громад.

Наприклад, у класичній українській літературі пошук «героя» втілено в образі Мойсея у І. Франка, або у рядках Т. Шевченка: «Коли Ми діждемося Вашингтона / З новим і праведним законом? / А діждемось-таки колись» [155]. І. Франко у поемі «Мойсей» звертається, передусім до українського народу: «Народе мій, замучений, розбитий, Мов паралітик той

на роздорожжу, Людським презирством, ніби струпом, вкритий!... Твойому генію мій скромний дар весільний» [143].

В умовах демократії політичне лідерство має бути доповнене соціальною самоорганізацією, розвиненим громадянським суспільством, потужними муніципальними інституціями.

Необхідність концептуалізації демократичного політичного представництва в муніципальних інституціях обумовлена наступними чинниками:

1) під час війни ефективність місцевого самоврядування стала, без перебільшення, запорукою «стійкості тилу». Як зазначають автори аналітичної доповіді НІСД, «Перебіг бойових дій продемонстрував міцність та ефективність горизонтальних зв'язків в українському суспільстві. Коли обласні й районні військові адміністрації (ВА) та обласні ради зосереджені на розв'язанні питань збройної боротьби з агресором, істотна частина тягаря війни лягає на територіальні громади (ТГ). Окрім акумулювання й доправляння волонтерської допомоги ЗСУ і Силам територіальної оборони (ТрО), приймання й розселення вимушених переселенців, місцеві ради зосереджуються на підтримці бізнесу й забезпечують функціонування місцевої економіки й життєдіяльність населення» [95, с. 5];

2) процес європейської інтеграції потребує подальших потужних кроків щодо наповнення реальним змістом реформи місцевого самоврядування, відповідно до Конституції України та Європейської хартії місцевого самоврядування. Наголосимо: «…аналіз положень Європейської хартії місцевого самоврядування свідчить, що головним суб'єктом місцевого самоврядування є органи місцевого самоврядування, а відтак територіальна громада. Місцеве самоврядування в цьому міжнародному документі означає право й спроможність органів місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання та управління суттєвою часткою публічних справ під власну відповідальність, в інтересах місцевого населення. Це право здійснюється радами або зборами, члени яких вільно

обираються таємним голосуванням на основі прямого, рівного, загального виборчого права і які можуть мати підзвітні їм виконавчі органи» [7, с. 15].

У цілому, дослідженням різних аспектів місцевого самоврядування та політичного представництва присвячено праці С. Байрака, Т. Барановської, О. Батанова, В. Бортнікова, С. Були, В. Григор'єва, В. Гройсмана, Д. Дзвінчук, С. Кара-Казарян, Н. Кондрацької, Л. Кормич, Т. Краснопольської, А. Маєва, В. Остап'яка, Є. Садикової, Н. Тимошенко, Ю. Узун, О. Чернеженко, І. Харечко, О. Яцунської, ін.

Реформа децентралізації, розпочата у 2014 році, відкрила новий етап у розвитку публічної влади, змінивши баланс повноважень і надавши місцевому самоврядуванню більше ресурсів та відповідальності. Важливо розуміти, що децентралізація це не лише передача фінансів, а насамперед створення спроможних громад, які можуть самостійно вирішувати питання місцевого значення через свої представницькі органи [60, с. 16]. Цей процес визначає місце регіонального представництва в системі багаторівневих відносин [139].

Але, очевидно, що це не означає автоматичного утвердження моделі ефективного політичного представництва у муніципальних інституціях.

Серед досліджень місцевого самоврядування слід відзначити праці таких українських авторів, як Г. Клімова (досліджує інститут місцевого самоврядування в Україні) [57], Ю. Бабій (визначає роль та конституційно-правові засади муніципальної влади в Україні) [6], І. Польщикова (здійснює порівняльний аналіз політико-правових моделей місцевого самоврядування) [113], Т. Майко (досліджує міську раду як інститут локальної демократії в Україні) [85], Л. Кормич (аналізує вплив цифровізації на комунікацію і взаємодію муніципальних інституцій з громадами та узагальнює європейський досвід вдосконалення публічного управління в цьому аспекті) [69, 71, 170], Т. Краснопольська, В. Остап'як (досліджують цифрові інструменти прийняття управлінських рішень органами місцевого самоврядування) [78, 105].

Г. Клімова наголошує: «Існування інституту місцевого самоврядування є обов'язковим для сучасної демократичної держави. Це пояснюється, по-перше, тим, що на місцях (наприклад, у конкретному населеному пункті) існує теоретична ймовірність наявності розбіжностей між інтересами держави й інтересами конкретної громади, усунути які покликаний інститут місцевого самоврядування. При цьому, чим ефективніше функціонує система місцевого самоврядування, тим менше з'являється на місцях гострих протиріч між інтересами держави і територіальних громад. По-друге, необхідність існування інституту місцевого самоврядування визначається і тим, що за допомогою лише центрального державного регулювання неможливо вирішити усі без винятку проблеми, які виникають на місцях» [57, с. 15].

В. Батанов [11] розглядає місцеве самоврядування як інститут громадянського суспільства, а В. Костицький – як окрему гілку публічної влади [75].

Окремо слід відзначити аналітичну доповідь співробітників Національного інституту стратегічних досліджень «Місцеве самоврядування як чинник стійкості тилу» [95] та навчальний посібник «Місцеві ініціативи та залучення громадськості до здійснення місцевого самоврядування» [54].

В аналітичній доповіді Національного інституту стратегічних досліджень, зокрема, зазначається: «Місцеве самоврядування є давньою традицією в Україні. Про це свідчить традиція самоврядних міст, де з XIII ст. діяло Магдебурзьке право. Після створення Російської імперії самоврядування на українських землях поступово ліквідували, а Київ утратив самоврядний статус лише 1835 р. На Галичині та Закарпатті цей статус зберегли міста в межах Австро-Угорської імперії. Козацьке самоврядування громад України ґрунтувалося на некодифікованому звичаєвому праві… Традиційним елементом місцевого самоврядування були самоврядні єврейські штетли (містечка), створені на феодальних

землях сучасної правобережної України в межах Речі Посполитої для розвитку торгівлі та ремесел. Корінні народи України (кримчаки та караїми) мали власні традиції місцевого самоврядування, зокрема релігійного, перебуваючи в межах інших державних утворів протягом багатьох століть. До певної міри самоврядними були грецькі, сербські, німецькі громади, які створювали свої поселення на Сході і Півдні України в XVIII–XIX ст… Власна ініціатива та підприємництво – база життєвого ладу, а основною цінністю українців є воля – поняття, яке не перекладається одним словом на інші мови. Бажання боронити свої позиції, діяти відповідно до власних інтересів є нашою важливою якістю – вона допомогла зберегти ідентичність в умовах вікової імперської денацифікації» [95, с. 7].

Незважаючи на досить значну кількість ґрунтовних праць щодо системи місцевого самоврядування, недостатньо уваги приділяється безпосередньо ролі місцевого самоврядування у системі політичного представництва. Наприклад, у двотомному виданні «Політична наука в Україні. 1991 – 2016» [112] відсутній окремий розділ чи підрозділ, присвячений місцевому самоврядуванню. При цьому, проблематика, пов’язана із місцевим самоврядуванням побічно згадується у розділах, присвячених інституціональним аспектам політичних процесів в Україні (розділ ІІІ), політичній участі (розділ IV) та владі (розділ V).

Муніципальні інституції є важливою складовою системи політичного представництва в Україні. Їх роль полягає не лише у формуванні та реалізації політичних, економічних, соціокультурних інтересів громад, а й у впровадженні публічних політик на рівні муніципальної влади. Це повною мірою відповідає як широкому так і вузькому тлумаченню сутності політичного представництва.

Погодимось із наступною думкою: «Представницькі інститути є результатом спільної цілеспрямованої діяльності певних соціальних груп та реалізації їхніх цільових установок. У цьому полягає одна з якісних характеристик представницьких інститутів та їхня істотна відмінність від

існуючих у суспільстві демографічних, етнічних та інших спільнот якісно іншого соціального порядку… У сучасній науковій літературі виокремлюються два основних підходи до визначення суті політичного представництва – широкий та вузький. У межах *першого підходу* до представницької системи включають усіх осіб (виборних та призначуваних членів законодавчих та виконавчих органів), які приймають більшість рішень у формі законів або виконавчих розпоряджень, певним чином відображаючи інтереси всього суспільства чи його окремих частин. При цьому компонентами структури політичного представництва виявляються практично всі органи влади та працюючі в них посадові особи… *Вузьке тлумачення* сутності представництва передбачає включення до системи представництва лише окремих державних установ колегіального типу, які формуються шляхом проведення загальних рівних і прямих виборів при таємному голосуванні» [74, с. 196-197].

У сучасних умовах інтерпретації сутності, функцій та характеристик місцевого самоврядування у міждисциплінарному науковому дискурсі виражаються за допомогою наступних дихотомій: як «інституту управління» та «інституту громадянського суспільства», «публічної влади» та «репрезентанта інтересів», «влади» та «управління», виразника «суспільного інтересу» та «інтересу громади» тощо.

З одного боку, муніципальні інституції є окремим інститутом управління громадою (муніципальною владою), з іншого боку – важливою складовою системи політичного представництва. Слід відзначити: «…муніципальна влада сучасної України є витребуваною часткою публічного інтересу – питаннями місцевого значення, які необхідно вирішити в інтересах місцевого населення. Відповідно, її метою є забезпечення реалізації муніципального інтересу. Ця мета опосередковує завдання, функції, системно-структурну організацію муніципальної влади, повноваження її органів та обсяг муніципального управління» [7, с. 13].

Визначаючі дихотомію «влада» чи «управління» щодо місцевого самоврядування як складової системи політичного представництва, слід наголосити на тому, що громада через механізм виборів делегує владу та повноваження місцевому самоврядуванню. Лише легітимна місцева (муніципальна) влада здатна до ефективного управління.

Легітимність муніципальної влади є основою ефективності управління в інтересах громадяни. Погодимось: «…в дихотомії «влада – управління» переважно домінує погляд першості влади, від якої походить управління – процес її реалізації. Зв'язок влади й управління є взаємообумовлюючим, оскільки управління проявляється через форми й методи, які використовує публічна влада в реалізації компетенції, та відповідає типу, що сформувався в державі… публічна влада здійснюється у двох диференційованих та взаємодіючих формах – державній та муніципальній, які реалізуються, відповідно, через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Кожна із них має свої особливості, просторові межі здійснення, системно-структурну та територіальну організацію. І муніципальна влада в сучасній Україні здійснюється в муніципальних утвореннях первинного рівня – адміністративно-територіальних одиницях (село, селище, місто)» [7, с. 15-16].

На сучасному етапі усі зусилля органів місцевого самоврядування, природно зосереджені на забезпеченні стійкості громад та підвищення ефективності спротиву російській широкомасштабній збройній агресії. Реформа щодо децентралізації влади в Україні вважається однією із найуспішніших.

Принагідно відзначимо: «Реформа децентралізації в Україні є однією з найуспішніших і найпослідовніших за останні вісім років. Запорукою цього стали давні європейські традиції місцевого самоврядування, послідовність керівництва держави та системна методологічна й інституційна допомога міжнародних організацій» [95, с. 5].

Але в умовах російсько-української війни місцеве самоврядування приймає низку викликів, серед яких слід відзначити наступні.

По-перше, значна кількість внутрішньо переміщених осіб, які виїхали зі східних областей у західні та центральні регіони України. Цю проблему необхідно вирішувати спільно з військовими адміністраціями. За даними Міністерства соціальної політики України «Початок повномасштабного вторгнення й активних бойових дій після 24 лютого 2022 року, запровадження воєнного стану в Україні спричинили масове переміщення – громадяни лишають свої домівки в пошуках безпеки та захисту. Наразі кількість офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб в країні досягає 4,9 млн осіб. З них – 3,6 млн – особи, які перемістилися (чи повторно перемістилися) після початку повномасштабної війни. З них – 2,5 млн, які перемістилися і не можуть повернутися до своїх домівок (оскільки житло або зруйноване, або знаходиться у зоні активних бойових дій, або на тимчасово окупованій території)» [28].

По-друге, падіння рівня добробуту населення у зв'язку із війною утворює ґрунт для зростання злочинності, підвищення рівня конфліктності у громадах. Внаслідок цього знижується рівень довіри до органів публічної влади та місцевого самоврядування. Відзначимо: «…низький рівень добробуту… породжує зневіру та невпевненість у майбутньому, провокує насильство, сприяє вкоріненню радикальних суспільних настроїв і середовищ… Рівень добробуту визначають державні органи статистики – до широкої агресії він був цілком пристойним» [95, с. 12].

По-третє, ускладнення діяльності органів публічної влади, яке обумовлено не лише війною, а й «старими» проблемами, успадкованими ще від пострадянської політичної системи. Йдеться про недостатню ефективність у взаємодії із місцевим самоврядуванням, корупцію, непослідовність урядових рішень, незавершеність деяких важливих реформ тощо. Сюди ж слід віднести виклики, пов'язані із становленням ринкової економіки, приватного підприємництва та прав власності. Посилення

регуляції економічних відносин на рівні уряду та парламенту, штучна «бюрократизація» системи дозволів та погоджень заважає розвитку підприємницьких ініціатив на рівні громад, обмежує місцеве самоврядування та знижує його стійкість. Погодимось: «…недостатній захист прав власності й повільний розвиток ринкових відносин, значна роль державного сектору в економіці, низький рівень залучення внутрішніх і зовнішніх інвестицій… недостатній рівень конкуренції, панування монополій у певних секторах (як-от енергетика), низька енергоефективність істотно зменшують конкурентоспроможність країни» [95, с. 12-13].

По-четверте, погіршення умов життєдіяльності громадян. Йдеться не лише про території на яких відбуваються зіткнення: постійні загрози повітряних атак, руйнація критичної інфраструктури, міграція та демографічна криза тощо утворюють середовище, яке небезпечне для життя. Місцеве самоврядування зіштовхується із браком спеціалістів, енергетичною кризою тощо.

Політичне представництво має багатовимірний характер. Це містить інституційний, процедурний, комунікативний, легітимаційний та партисипативний виміри. В умовах децентралізації муніципальні інституції набувають ознак активних суб’єктів політики, однак ефективність представництва залежить від інституційної спроможності, рівня участі громадян та якості комунікації між владою і населенням. Воєнний стан спричиняє трансформацію представницьких практик, зокрема через посилення централізації та неможливість проведення виборів та оновлення виборних органів, що веде до формування різних моделей представництва – повноцінної, кризової та гібридної.

Отже, реформа децентралізації в Україні переконливо довела, що потужне місцеве самоврядування є важливою складовою системи політичного представництва. Його роль обумовлена тим, що місцеве самоврядування виступає водночас інститутом громадянського суспільства та влади. Управління на рівні місцевого самоврядування має здійснюватися

на основі усебічного урахування інтересів громади. Роль місцевого самоврядування у системі політичного представництва полягає не в останню чергу у тому, аби інтереси громад були представлені у національному порядку денному. Це передбачає активізацію не лише горизонтальної комунікації, а й підвищення ефективності комунікації з парламентом та урядом задля репрезентації інтересів громад.

Відтак, під час війни роль місцевого самоврядування полягає у формулюванні раціональної відповіді на сучасні виклики: постійна увага до внутрішньо переміщених осіб та урахування їх потреб та інтересів, підтримка приватних ініціатив щодо розвитку ринкових відносин та забезпечення на їх основі добробуту громад, остаточне подолання вад пострадянської політичної системи та відновлення критичної інфраструктури.

Висновки по першому розділу

У першому розділі дисертаційного дослідження здійснено комплексний теоретико-методологічний аналіз демократичного політичного представництва в муніципальних інституціях, що дозволило визначити його сутнісні характеристики, еволюцію, доктринальні засади та специфіку функціонування в умовах сучасних політичних трансформацій.

Передусім встановлено, що демократичне політичне представництво є складним багаторівневим політичним феноменом, який не обмежується лише процедурою делегування повноважень через вибори. Його зміст визначається системою постійної взаємодії між громадянами, муніципальними інституціями, політичними партіями та іншими суб’єктами публічної політики. Відповідно, демократичне політичне представництво у муніципальних інституціях доцільно розглядати не лише

як інституційну форму народовладдя, а як динамічний комунікативний процес забезпечення взаємодії між владою та громадою.

Дослідження генези політичного представництва засвідчило, що його історичний розвиток безпосередньо пов'язаний із трансформацією уявлень про джерело влади, природу суверенітету та механізми реалізації суспільних інтересів.

У результаті аналізу теоретичних підходів до розуміння політичного представництва встановлено, що сучасна політична наука використовує декілька взаємодоповнювальних моделей його інтерпретації: класичну, інституційну, функціональну, конструктивістську, мережеву та партисипативну. З'ясовано, що жодна із зазначених моделей не здатна повною мірою пояснити сучасні процеси функціонування муніципального представництва в Україні, що обумовлює необхідність застосування комплексного міждисциплінарного підходу.

Політичне представництво включає інституційний, процедурний, комунікативний, легітимаційний та партисипативний виміри. Інституційний вимір визначає систему органів місцевого самоврядування та їх повноваження; процедурний – механізми формування представницьких органів; комунікативний – способи взаємодії влади та громади; легітимаційний – рівень суспільної довіри до представницьких інституцій; партисипативний – форми безпосередньої участі громадян у місцевому політичному процесі.

У процесі аналізу доктринальних засад політичного представництва визначено, що центральне місце у сучасній демократичній системі займає суперечність між моделями вільного та імперативного мандата. У сфері муніципального управління значною мірою зберігаються елементи імперативного підходу, оскільки представники місцевого рівня безпосередньо пов'язані з потребами територіальної громади та перебувають під постійним суспільним контролем.

Процес децентралізації в Україні суттєво трансформував природу муніципального представництва. Передача повноважень та ресурсів територіальним громадам створила передумови для посилення локальної демократії, однак одночасно актуалізувала проблему інституційної спроможності громад і реальної здатності муніципальних інституцій забезпечувати представництво суспільних інтересів.

РОЗДІЛ 2.
РОЛЬ МУНІЦІПАЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЙ У СИСТЕМІ ПОЛІТИЧНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

2.1. Сучасні виклики демократичному політичному представництву у муніципальних інституціях

У сучасних умовах демократичне політичне представництво у муніципальних інституціях перебуває у стані динамічних змін. Фактично, вони обумовлені завершенням пострадянського етапу та необхідністю подальшої демократизації системи політичного представництва навіть в умовах російсько-української війни. Цей процес потребує визначення сучасних трансформацій інститутів політичного представництва у муніципальних інституціях та дослідження сучасних викликів їх діяльності.

Проблема забезпечення демократичного політичного представництва, яка постала перед Незалежною Україною у 1991 році, знаходилась на порядку денному української влади та суспільства усі роки пострадянської епохи. Завершення пострадянської епохи (на думку М. Мінакова «Пострадянська епоха завершилась 2022 року з початком російського вторгнення в Україну. Попри те, що війна в Україні розпочалась ще 2014 року, саме ця повномасштабна агресія поставила крапку в нетривалій історії періоду, поштовх до виникнення якого дали розпад СРСР, а також створення нових демократичних держав і ринкових економік у Східній Європі та Північній Євразії» [92, с. 7] утворило нові виклики щодо політичного представництва.

Один із них – необхідність політичного (передусім – парламентського) представництва для середнього класу. Без цього, як свідчить історичний досвід демократизації та модернізації у Західній Європі та Північній Америці, демократичне політичне представництво неможливе.

Демократичне політичне представництво є наріжним каменем легітимності публічної влади (як всередині країни так і з точки зору визнання легітимності правління в Україні з боку партнерів по демократичній коаліції), ефективності міжінституційної взаємодії, підтримки соціального порядку та демократичного політичного ладу в умовах війни.

Визначення сучасного стану та викликів демократичному політичному представництву у муніципальних інституціях потребує ретельного вибору методології дослідження. Вона ґрунтується на методології, яка використовується для підготовки щорічного глобального звіту про політичні права та громадянські свободи.

Адже**,** від стану політичних прав та громадянських свобод напряму залежить рівень демократичності політичного представництва у країні: розвиток парламентаризму, наявність вільних виборів, партійний плюралізм та конкуренція, свобода слова у масмедіа тощо. Серед маркерів демократизації політичного представництва у муніципальних інституціях в Україні слід відзначити наявність змагальних та чесних виборів, політичний плюралізм та рівень політичної участі громадян, свободу слова у масмедіа, а також вільне вираження громадянами власних політичних поглядів та переконань.

Серед викликів та проблем, які заважають демократизації системи політичного представництва у муніципальних інституціях в Україні особливо слід відзначити мажоритарну та змішану виборчі системи, вплив олігархів, перманенті медіа-скандали. У цілому, попри російську війну проти України, слід наголосити на позитивних зрушеннях у системі демократичного представництва, які є фундаментом продовження курсу на європейську та євроатлантичну інтеграцію України.

В умовах російської широкомасштабної збройної агресії проблема демократичного політичного представництва загострюється ще більше.

Вже доводилось відзначати, що «Принцип політичного представництва є фундаментальним для сучасної демократії. Дотримання принципу політичного представництва у діяльності таких інститутів, як партії, парламент, вибори тощо забезпечило демократичним політичним режимам минулого сталий розвиток… Майбутнє демократичних політичних режимів також напряму пов'язується із пошуком оптимальної моделі політичного представництва» [148, с. 181].

Проблема демократичного політичного представництва має не лише теоретичний вимір, а й потребує емпіричного вимірювання. З цією метою було створено та впроваджено відповідні «індекси» та визначено маркери демократичного урядування. Одним із таких, найбільш релевантних індексів у вимірюванні рівня свободи та демократії можна вважати звіти «Свобода у світі» від Freedom House [166]. Щорічні звіти «Свобода у світі» охоплюють визначення рівня демократії на основі експертних оцінок у 195 країнах світу. Спираючись на дослідження демократії в Україні з 2020 по 2024 роки та виокремлюючи питання, пов'язані із рівнем демократії у взаємодії влади та громадян, у даній статті буде визначено динаміку забезпечення демократичного політичного представництва в Україні.

У процесі дослідження сучасних викликів демократичному політичному представництву у муніципальних інституціях у контексті динамічних демократичних змін слід обгурнтувати застосування різних методів та підходів. Зокрема: 1) інституційний підхід застосовується задля визначення та аналізу інститутів політичного представництва (парламент, політичні партії, інститут виборів тощо); 2) компаративний метод використано для порівняння рівня демократичності інститутів політичного представництва в Україні у 2020 – 2024 роках на основі «Свободи у світі»; 3) системний метод дозволяє визначити демократизацію інститутів політичного представництва у контексті розвитку політичної системи України у зазначений період.

Окремо слід відзначити методологію дослідження «Свобода у світі», яка використовується для підготовки щорічного глобального звіту про політичні права та громадянські свободи [166].

Відзначимо, що представлена «методологія… значною мірою походить від Загальної декларації прав людини, прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН у 1948 році. «Свобода у світі» базується на передумові, що ці стандарти застосовуються до всіх країн і територій, незалежно від географічного положення, етнічного походження, або релігійного складу, або рівня економічного розвитку… «Freedom in the World» оцінює реальні права та свободи, якими користуються окремі особи, а не уряди чи діяльність уряду як таку. На політичні права та громадянські свободи можуть впливати як державні, так і недержавні суб'єкти… Freedom House не вважає, що юридичні гарантії прав є достатніми для реалізації цих прав на місцях. Хоча як закони, так і фактичні практики враховуються при прийнятті балів, більший акцент робиться на реалізації» [166].

Йдеться про експертну оцінку (команди внутрішніх та зовнішніх щодо країни аналітиків та експертів-консультантів) за шкалою від 0 до 4 балів за кожний з 10 індикаторів політичних прав та 15 індикаторів громадянських свобод.

Очевидно, що від стану політичних прав та громадянських свобод напряму залежить рівень демократичності політичного представництва у країні: розвиток парламентаризму, наявність вільних виборів, партійний плюралізм та конкуренція, свобода слова у масмедіа тощо.

Демократичне політичне представництво у муніципальних інституціях, задля збереження та підтримки належного рівня легітимності публічної влади, потребує постійної уваги з боку суспільства у цілому, різних груп та спільнот (зокрема, наголосимо на необхідності представництва «середнього класу»). Громадяни не повинні втрачати пильності щодо захисту власних політичних прав та громадянських свобод, брати активну участь у виборах та діяльності такого важливого інституту

політичного представництва, як політичні партії. Щорічні звіти «Свобода у світі» формують глобальний контекст дослідження політичного представництва. Вони дозволяють визначити рівень демократичних змін у широкому міжнародному контексті, утворюють уявлення у громадян, національних експертів та представників публічної влади щодо рівня демократичного політичного представництва.

На думку сучасних дослідників «Політичне представництво виступає фундаментом сучасної демократії. Рух теорії та практики політичного представництва, – від зухвалої ідеї філософів епохи Просвітництва (її паростки можна знайти в Античності та Середньовіччі) до узвичаєного феномену демократичних країн та обов'язкового елементу перехідних режимів, – є невід'ємною складовою розвитку інститутів публічної влади у традиційному, модерному та інформаційному суспільстві» [32, с. 55].

Відзначимо, що детермінанти демократичних змін політичного представництва поділяються на інституційні та неінституційні. До перших відносяться політичні партії, парламентаризм та інститут мас-медіа. Але також вкрай важливим є формування демократичної політичної культури. «Проблема забезпечення демократичного представництва є однією із визначальних для сучасного політичного процесу як на глобальному так і національному рівнях. Адже розвиток демократичного політичного процесу історично пов'язується саме із пошуком оптимальних форм політичного представництва… демократичне політичне представництво потребує як розвитку та удосконалення інститутів політичного представництва (парламентаризму, політичних партій та виборчої системи) так і формування демократичної політичної культури» [149, с. 38].

Слід окремо наголосити**:** «Щодо України, то навіть в умовах російської широкомасштабної агресії продовжуються дискусії щодо взаємодії між основними інститутами політичного представництва сучасності: інститутом виборів, політичних партій, парламенту, масмедіа тощо. Очевидно, що від моделі виборчої системи залежить якість

депутатського корпусу, стан розвитку партійної системи та парламентаризму. Результат виборчих кампаній у інформаційну епоху характеризується зростанням впливу масмедіа (як традиційних, так і мережі інтернет) та визначається переважно колами медіакратії. Масмедіа формують електоральний порядок денний, а політики та партії змушені підлаштовуватись під нього» [148, с. 181].

Безумовно, фундаментом демократичного політичного представництва є політична участь та активність громадян, яка не обмежується лише виборчим періодом. Якщо ж йдеться тільки про вільні вибори, які відповідають мінімальним стандартам, то такий режим слід ідентифікувати як «електоральна демократія». Навпаки, лише ті країни, де є постійна увага до верховенства права та повна повага до політичних прав та громадянських свобод, можуть маркуватись як «ліберальні демократії». У звіті «Свобода у світі» визначено підкатегорії щодо оцінки політичних прав (виборчий процес (3 питання), політичний плюралізм і участь (4 питання) і функціонування уряду (3 питання), а оцінка громадянських свобод здійснюється за чотирма підкатегоріями (свобода вираження поглядів і переконань (4 запитання), права на асоціації та організації (3 питання), верховенство права (4 питання) та особиста автономія та права особи (4 питання) [166].

На основі експертних оцінок визначається статус країни: вільний, частково вільний, або невільний.

У 2020 році Україну було визнано «частково вільною», а результатом експертної оцінки стали 62 бали зі 100 (плюс 2 бали порівняно із 2019 роком). При цьому, політичні права було оцінено у 27 балів з 40, а громадянські свободи у 35 з 60 балів [180].

Щодо маркерів демократичного політичного представництва, то виборчий процес оцінено у 9 балів з 12 (найбільшої критики зазнала змішана виборча система), політичний плюралізм та участь – 12 з 16 балів, а свободу вираження поглядів і переконань на 11 балів з 16 (зокрема, відповідь на

питання: «Чи існують вільні та незалежні медіа?» отримала 2 бали з 4). Також досить позитивну оцінку експертів отримав інститут політичних партій. зазначається, що «За винятком заборони Комуністичної партії України, не існує офіційних перешкод для утворення та діяльності політичних партій. Нові політичні партії створюються часто. Законом, який набув чинності у 2016 році, передбачено фінансування політичних партій з державного бюджету, проте ця норма фактично надає перевагу вже наявним партіям над новостворюваними» [180].

Відзначено «змагальні та чесні» президентські вибори та «деякі проблеми» у проведенні «у цілому» змагальних та чесних парламентських виборів. Зазначено: «Місія Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) зі спостереження за виборами вказала на деякі порушення, зокрема «широко поширену практику купівлі голосів, зловживання владою і використання всіх можливих прогалин у законодавстві», що позбавило рівних можливостей кандидатів» [180].

Щодо факторів, які заважають демократичній динаміці політичного представництва відзначено вплив олігархів на політичні партії та масмедіа. Зазначено: «…молодим політичним партіям важко конкурувати з уже відомими партіями, які користуються заступництвом та фінансовою підтримкою пов'язаних з політичними силами бізнес-магнатів, відомих як олігархи. Українські олігархи мають значний вплив на політику завдяки фінансовій підтримці різних політичних партій… значна кількість ЗМІ перебуває у власності і під контролем бізнес-магнатів, які використовують їх як інструмент для просування власних інтересів. Президент Зеленський отримав значну підтримку від медіа, підконтрольних магнату Ігорю Коломойському, пов'язаному із банківським бізнесом. Інші партії також висвітлюються у позитивному ключі у дружніх до них ЗМІ» [180].

Дана оцінка діяльності масмедіа не змінилась і у наступному році. У 2021 році рейтинг України знизився з 62 балів до 60. Проте, це було пов'язано не зі зниженням рівня демократичного політичного

представництва (у 9 з 12 балів оцінено рівень демократичності виборчого процесу, 12 із 16 отримав політичний плюралізм та участь), а зі скандалами навколо Конституційного суду.

У звіті зазначено: «У жовтні 2020 року у ЗМІ з'явилися численні повідомлення про те, що голова Конституційного суду Олександр Тупицький нібито незаконно отримав у власність землю в окупованому Криму, не задекларував елітну нерухомість у Києві й був причетним до гучної справи щодо суддівського шахрайства… Конституційний суд скасував численні норми антикорупційного законодавства, якими була встановлена вимога про публічне декларування активів державними службовцями та іншими публічними посадовими особами й передбачалося притягнення до кримінальної відповідальності за неподання декларацій… Президент Зеленський намагався розпустити Конституційний суд після скасування останнім важливих положень антикорупційного законодавства. Хоча Суд так і не розпустили, Верховна Рада прийняла нові, проте м'якші, норми законодавства на заміну скасованим антикорупційним положенням» [180].

Окремо наголошено на негативних факторах. Вони є складником сучасних викликів демократичному політичному представництву у муніципальних інституціях.

Серед них відзначено, передусім, «…заполітизовану роботу територіальних виборчих комісій, численних заяв про підкуп виборців та зловживання державними ресурсами», зовнішній вплив на українську політику («Після відсторонення від влади Януковича вплив Росії на українську політику продовжив зменшуватися, проте Москва зберігає свій вплив у деяких східних і південних областях» та роль олігархів та адміністративного ресурсу («Українські олігархи мають значний вплив на політику завдяки фінансовій підтримці ними різних політичних партій і лобіюють призначення своїх людей на ключові посади в державних структурах. Хоча виборчим законодавством заборонено використання

державних ресурсів у виборчих кампаніях, державні посадові особи використовували адміністративний ресурс під час виборчої кампанії місцевих виборів, а правоохоронці закривали очі на ці правопорушення») [180].

У Звіті, опублікованому у 2022 році рейтинг України виріс з 60 до 61 балу завдяки забезпеченню можливості проведення вільних зібрань громадян та «…оскільки протягом року поліція діяла більш ефективно, забезпечуючи проведення масових заходів, зокрема ЛГБТ+-прайдів, з мінімальним втручанням з боку противників цих заходів» [180].

Також у Звіті відзначається декілька подій, які напряму пов'язані із забезпеченням демократичного політичного представництва. По-перше, запровадження санкцій «…проти кількох телеканалів, пов'язаних із проросійським політиком і бізнесменом Віктором Медведчуком. У лютому Зеленський підписав указ про блокування трансляції телеканалів NewsOne, ZIK та 112; водночас наприкінці грудня під аналогічні санкції потрапили телеканали «Перший незалежний» та UkrLive» [180].

По-друге, окремо відзначено непрозоре фінансування політичних партій: «Фінансування політичних партій в Україні залишається непрозорим попри наявність потужних законів, які регулюють це питання. У вересні 2021 року Верховна Рада ухвалила закон, який забороняє фінансування політичних партій пов'язаними з політичними силами бізнес-магнатами, відомими як олігархи. Президент Зеленський підписав цей закон у листопаді» [180].

У зв'язку із широкомасштабним російським вторгненням значно погіршився стан із політичними правами та громадянськими свободами на тимчасово окупованих територіях. Саме тому, у Звіті, опублікованому у 2023 році, рейтинг країни було знижено до 50 балів зі 100. Зазначено: «Мільйони українців були вимушені залишити свої домівки, а російські військові вчиняли позасудові страти, катування і сексуальне насильство по відношенню до місцевих жителів. На територіях, які перебували під

окупацією протягом тривалого часу, російська влада використовувала залякування, свавільні затримання й катування, щоб встановити контроль над політичними поглядами, системою освіти та багатьма іншими аспектами цивільного життя» [180].

Також, у звіті окремо досліджено кроки української влади щодо спротиву агресії у політичному полі.

Передусім, щодо партійної діяльності та необхідністю обмеження впливу проросійських політичних сил: «…у травні 2022 року Зеленський підписав закон про заборону політичних партій, які виправдовують, визнають правомірною або заперечують збройну агресію Росії проти України. Як наслідок, більше десятка політичних партій були визнані «проросійськими» та заборонені, включно з найбільшою опозиційною партією ОПЗЖ. П’ять партій оскаржили це рішення в судах… Деякі члени заборонених партій знайшли спосіб залишитися на посадах. Низка членів ОПЗЖ вийшли з партії та утворили дві нові депутатські групи «Платформа за життя та мир» (ПЗЖМ) і «Відновлення України» (ВУ). Ці депутати протягом 2022 року неодноразово голосували за підтримку ініціатив Зеленського, демонструючи готовність співпрацювати з провладною партією» [180].

Також, у зв’язку із об’єктивною необхідністю впровадження правового режиму воєнного стану, відзначено, що «...зміни до Кодексу законів про працю обмежили можливість профспілок представляти інтересів працівників і захищати їхні права у період дії воєнного стану» [180].

У Звіті, опублікованому у 2024 році, рейтинг України визначено у 49 балів зі 100. Російська широкомасштабна збройна агресія значно погіршила стан політичних прав та громадянських свобод українських громадян. Також у Звіті категорично засуджено проведення незаконних місцевих виборів на окупованих територіях. Зазначено: «Українська влада, іноземні уряди та міжнародні організації засудили ці вибори, які супроводжувалися

залякуванням виборців російськими військовими, і в яких взяли участь виключно російські або проросійські кандидати, які підтримали окупацію» [180].

Водночас, відзначаючи успіхи України у війні, експерти повертаються до питань, пов'язаних із забезпеченням демократичного політичного представництва. Вони аргументовано відзначають маркери демократичного політичного представництва:

1) Нинішній уряд України провів низку реформ, спрямованих на зміцнення демократичних інститутів, але в країні все ще доводиться боротися з корупцією в уряді, судовій системі та інших сферах [175];

2) У листопаді президент Володимир Зеленський оголосив, що проведення парламентських виборів, запланованих на кінець 2023 року, буде відкладене, поки діє воєнний стан і країна перебуває в стані війни. Це рішення викликало певну критику, однак соціологічні опитування показали, що суспільство його підтримує [180];

3) У грудні лідери Європейського Союзу (ЄС) ухвалили рішення Європейської комісії про початок переговорів з Україною про вступ до ЄС. Цей крок став результатом багаторічної роботи українського уряду та громадянського суспільства [180].

Серед проблемних питань, пов'язаних із забезпеченням демократичного політичного представництва, у Звіті відзначено наступні. По-перше, «Правляча партія Зеленського наразі зосередила в своїх руках майже всю повноту політичної влади. Ознакою українського політичного середовища є активна міжпартійна конкуренція. У парламенті представлені опозиційні групи, політичній діяльності яких у цілому не перешкоджають ані адміністративно, ані шляхом судових переслідувань» [180].

По-друге, «Згідно з указом президента від 2022 року, загальнонаціональні новинні канали транслюють лише схвалений урядом контент і надають ефірний час переважно представникам правлячої партії, при цьому можливість для опозиційних сил висвітлювати свою діяльність

обмежується… Можливості опозиції змагатися за владу також обмежило перенесення парламентських виборів 2023 року» [180].

У Звітах «Свобода у світі» повною мірою відображено пострадянські трансформації політичного представництва в Україні, як динамічний рух від радянського авторитаризму до демократії. Слід відзначити, що у даних Звітах представлено візії, які мають бути доповнені іншими «рейтингами» чи «індексами». Натомість, саме «Свобода у світі» відображає загальні характеристики політичних прав та громадянських свобод, які визначають інституційні маркери політичного представництва. Попри усі проблеми, експерти позитивно оцінюють динаміку демократичних змін у системі політичного представництва в Україні.

Відтак, за результатами виокремлення та подальшого аналізу відповідних маркерів, можна визначити динаміку демократичного політичного представництва в Україні.

До маркерів, які забезпечують позитивну динаміку демократичного політичного представництва в Україні віднесено:

1) виборчий процес. Проведення вільних, змагальних та чесних виборів є безумовним здобутком системи політичного представництва в Україні;

2) політичний плюралізм та достатньо високий рівень політичної участі громадян. Це напряму сприяє демократизації політичного представництва;

3) свобода слова у мас-медіа, а також вільне вираження громадянами політичних поглядів та переконань.

Водночас, до викликів та проблем, які заважають демократизації системи політичного представництва в Україні слід віднести:

- мажоритарну та змішану виборчі системи. Цей показник негативно впливав на демократичну динаміку політичного представництва до 2019 року, коли Верховна Рада ухвалила, а Президент В. Зеленський підписав виборчий закон, яким частково було запроваджено пропорційну виборчу

систему з відкритими партійними списками (для парламентських та місцевих виборів);

- вплив олігархів. Відзначається негативний вплив олігархічних кланів передусім на масмедіа та політичні партії;

- медіа-скандали, пов'язані із Конституційним судом, Приватбанком та діяльністю масмедіа (від необхідної заборони проросійських медіа та сумнівних санкцій щодо деяких опозиційних медіа до утворення телемарафону).

У цілому, попри російську війну проти України, слід відзначити позитивні зрушення у системі демократичного представництва, які є фундаментом продовження курсу на європейську та євроатлантичну інтеграцію України.

2.2. Інституціоналізація демократичного політичного представництва на місцевому рівні в Україні

Принцип політичного представництва є фундаментальним для сучасної демократії. Дотримання принципу політичного представництва у діяльності таких інститутів, як партії, парламент, вибори тощо забезпечило демократичним політичним режимам минулого сталий розвиток. Варто наголосити на тому, що «Демократія продемонструвала свою ефективність порівняно із авторитаризмом та тоталітаризмом у процесі створення такої системи управління, яка б враховувала інтереси народу та дозволяла змінювати уряди без революцій, внаслідок проведення чергових та позачергових виборчих кампаній» [150, с. 209].

Майбутнє демократичних політичних режимів також напряму пов'язується із пошуком оптимальної моделі політичного представництва. Щодо України, то навіть в умовах російської широкомасштабної агресії продовжуються дискусії щодо взаємодії між основними інститутами

політичного представництва сучасності: інститутом виборів, політичних партій, парламенту, мас-медіа тощо.

Очевидно, що від моделі виборчої системи залежить якість депутатського корпусу, стан розвитку партійної системи та парламентаризму. Результат виборчих кампаній у інформаційну епоху характеризується зростанням впливу мас-медіа (як традиційних, так і мережі інтернет) та визначається переважно колами медіакратії.

Мас-медіа формують електоральний порядок денний, а політики та партії змушені підлаштовуватись під нього.

Інституційному виміру політичного представництва, його складовим (партіям, парламентам, виборчим системам тощо) та суттєвим трансформаціям під впливом медіатизації політики та становленню блогосфери присвячено праці Н. Бедрак, Н. Вінникової, В. Воробйова, Т. Дешко, А. Кормич, Л. Кормич, А. Кройтора, Є. Малявіна, Я. Печенки, ін.

Зокрема, Є. Малявін визначає чотири класичні концепції політичного представництва:

1) фактичне представництво;

2) національне представництво;

3) географічне представництво;

4) фракційне представництво.

Цей же автор виокремлює сім сучасних моделей політичного представництва: 1) модель довіри; 2) модель делегування; 3) мандатна модель; 4) ліберальна модель; 5) модель пропорційного представництва; 6) соціально-класова модель; 7) структурно-функціональна модель.

Він зазначає: «Після подій в Україні 2014 р. з’являються нові горизонти для вивчення інституту представництва. В такому контексті можна говорити про зберігання актуальності соціально-класової моделі в її специфічному різновиді, коли класова боротьба завершується повною перемогою так званого «правлячого класу» і формує жорстко зафіксовану структуру представництва… можна говорити про неможливість

обмежитися однією моделлю системи представництва під час вивчення сучасних суспільств. Необхідними є не тільки варіювання підходів залежно від конкретних обставин, але й синтезування для створення ефективного універсального підходу до аналізу політичного представництва…» [87, с. 5].

Варто погодитись із тим, що одним із основних трендів сучасного демократичного політичного представництва стає медіатизація політики.

Адже результат електоральної кампанії «…залежить від того, кому саме сучасні мас-медіа надають слово, презентують у полі публічної комунікації як лідерів думок, експертів тощо… Вплив публічного виміру політичних комунікацій обумовлений спрямованістю на формування громадської думки, конструюванням порядку денного, наділенням легітимністю окремих політичних акторів, застосуванням санкцій з метою розподілу та перерозподілу дефіцитних ресурсів… Медіакратія, яка в Україні постала у сумнівній ролі «обслуги олігархів» має потенціал перетворитись на важливу частину середнього класу та сприяти демократизації саме завдяки раціоналізації публічного дискурсу» [160, с. 87].

Окрім цього, медіатизація сприяє профанації раціонального (філософського) дискурсу, зводячи раціональну аргументацію та філософські концепції до елемента пропаганди та політичної боротьби. Відзначимо позицію щодо необхідності розрізнення сфер (просторів) публічної комунікації.

В політичному, а особливо в пропагандистському дискурсі, як правило, здійснюється профанація філософських вчень, яка неминуче призводить до їх спотворення.

Як зазначає Т. Дешко «Представництво породжує цілу низку проблем та суперечностей, далеко не всі з яких піддаються не тільки вирішенню на тривалий термін, а й вирішенню в принципі. Однак це зовсім не означає, що намагатися вирішувати їх не потрібно. Існування й загострення деяких із них призводить до прикрих наслідків, які можуть становити суттєву загрозу

демократичному режиму як такому… Індикатором неефективного функціонування представницького органу є зниження виборчої активності й зростання абсентеїзму на виборах. Хоча це явище пропонують вважати закономірним для країн сталої демократії, воно потребує додаткового вивчення й особливої уваги» [38].

На думку представників теорії синергетики (теорію самоорганізації складних систем): «У пострадянських (перехідних) суспільствах більшість політичних партій штучно конструюються олігархією, активно використовують масмедіа у виборчий період задля впливу на електорат. Вони відірвані від реальних інтересів соціальних груп, лише посилюють відчуження суспільства від влади, стрімко втрачають довіру після виборів тощо» [33].

Як альтернативну модель діяльності політичних партій задля забезпечення повноцінного демократичного представництва запропоновано самоорганізацію соціальних груп із подальшою політичною інституціоналізацію у вигляді партій. Теорія самоорганізації дозволяє визначити процес формування політичного представництва із соціального хаосу у перехідних суспільствах. Це передбачає такі етапи:

1) визначення реальної структури українського суспільства на основі класової теорії;

2) інституціоналізацію партій на основі захисту інтересів соціальних класів підприємців, інтелігенції та службовців, робітників, селян і фермерів;

3) парламентські дебати між фракціями задля визначення суспільного інтересу та напрямків подальшої його реалізації у публічній політиці [33, с. 92].

Також необхідно відзначити медійну електоральну активність політичних партій, як складову інституційного виміру демократичного політичного представництва та зменшення ролі ідеологій у партійних ідентифікаціях.

На думку А. Кройтора «Партія «Слуга народу», яка перемогла з великою перевагою й отримала більшість голосів у парламенті, мало уваги приділяє ідеології. Внутрішні партійні дискусії щодо ідеологічної доктрини продовжуються досі. Навпаки, парламентські старожили, які мають відносно всеосяжну ідеологічну доктрину, отримали мінімальну виборчу підтримку. Це тривожний сигнал, який призведе до зменшення уваги до ідеологій на наступних виборах. Визначено особливості партійних програм та їх ідеологічні складові. доведено, що політичні партії України – це партії універсального типу із розмитими ідеологічними орієнтаціями» [171, с. 24].

Розвиток інформаційних технологій та інтернет-комунікацій створив нові умови та виклики для представницької демократії.

Нарешті, у теорії «ліквідної демократії» [164; 168] поєднуються елементи прямої та представницької демократії: громадяни можуть обирати між прямою участю у прийнятті колективних політичних рішень за допомогою електронного голосування та делегуванням права голосу своїм представникам – партіям або окремим політикам. Також ліквідна демократія (Liquid Democracy) ставить політичні партії та групи інтересів у рівні умови гри [182].

У процесі формування сучасного демократичного політичного представництва поєднуються різні виміри – правовий, інституційний, комунікативний, організаційний тощо.

Йдеться, зокрема, про синергію інститутів та політичної культури: «У демократичних країнах тривалий час відбувався пошук оптимальної моделі виборчої системи, функціонування політичних партій, формування парламенту із єдиною метою – забезпечити повноцінне політичне представництво. Протягом історичного розвитку представницької демократії сформувались інститути політичного представництва. Також було утворено відповідну політичну культуру. Це важливий фактор представницької демократії. Синергія інститутів політичного представництва та демократичної політичної культури забезпечує стабільне

та ефективне функціонування представницької форми демократії» [150, с. 209].

Від формування адекватної викликам часу системи політичного представництва на національному та місцевому рівнях, без перебільшення, залежить майбутнє України як демократичної держави, успішність обраного та конституційно закріпленого шляху європейської та євроатлантичної інтеграції.

Слід погодитись із Я. Богів у тому, що «…саме представницька демократія залишається найпоширенішою у світі моделлю участі громадян в управлінні державою. Тим більше важливим є дослідження репрезентативного народовладдя в Україні як посттоталітарній державі, яка перебуває наразі у вирі демократичних перетворень» [16, с. 245].

У сучасних умовах потребує удосконалення конституційний дизайн та інституційний вимір політичного представництва в Україні. Це стосується не лише підвищення ефективності діяльності окремих інститутів політичного представництва, а й налагодження нових інформаційних мереж задля удосконалення їх інтеракції.

Погодимось із Я. Богів у тому, що «Сутність представництва у вузькому розумінні передбачає включення до системи представництва лише окремих державних установ колегіального типу, які формуються шляхом проведення загальних, рівних і прямих виборів при таємному голосуванні. В рамках цього підходу сформувалися дві точки зору, зокрема та, що єдиним органом представництва є виключно парламент. Інша позиція в рамках вузького підходу полягає в тому, що органами народного представництва є всі, які відповідають принципам виборності та колегіальності. У найширшому значенні представництво народу можуть здійснювати усі державні органи та посадові особи незалежно від способів формування та заміщення» [16, с. 247].

Інституційний вимір демократичного політичного представництва формується із таких інститутів, як парламент, партії, вибори, масмедіа та взаємодії між ними.

Щодо парламенту, то це головний інститут демократичного політичного представництва. Водночас, його склад (партійний та особистісний) повною мірою залежить від інших інститутів – моделі виборчих змагань, розвиненості партійної системи та активності політичних партій, ролі мас-медіа тощо.

В Україні становлення системи політичного представництва пов'язується із розвитком парламентаризму.

Погодимось із вітчизняним дослідником Ю. Ганжуровим: «…формування демократичної системи в Україні почалося у 1991 р. із врахуванням історичного досвіду українського державотворення. Парламент України почав діяти на професійній основі як єдиний законодавчий та вищий представницький орган. Таким чином Верховна Рада України як законодавчий орган у системі розподілу державної влади стала інститутом представницької демократії. Свої конституційні повноваження парламент реалізує через відповідні функції: законодавчу, номінаційну, бюджетну, контрольну [35, с. 13].

Слід особливо наголосити на взаємній залежності ефективності та результативності парламентської діяльності та парламентаризму як інституту демократичного політичного представництва та наявної моделі виборчої системи.

Вже доводилось зазначати, що «Проведення вільних виборів сприяє підвищенню рівня довіри суспільства до парламенту, забезпечує його легітимність. Модернізація виборчої системи є, безумовно, важливою складовою демократизації. Розбудова партійної системи напряму пов'язується із пропорційною електоральною моделлю. При цьому, необхідно враховувати, що підвищення прохідного бар'єру не сприяє забезпеченню повноцінного демократичного представництва. Адже,

інтереси частини громадян тоді не зможуть бути представлені у парламенті. Для сучасної моделі представницької демократії фундаментальною умовою легітимності є ефективна взаємодія у трикутнику «парламент – партії – вибори» [150, с. 210].

У зв'язку із розвитком комунікативних мереж та інтернет-комунікацій активізується процес медіатизації політики. Партії повною мірою відчувають вплив медіатизації – на такий важливий інститут політичного представництва зростає вплив медійного конструювання політичного реальності, порядку денного, політичного іміджу тощо.

У той же час ідеологічні ідентичності зникають як впливовий фактор голосування.

Варто погодитись: «Насамперед ми спостерігаємо надзвичайно тісний зв'язок між виборами як формою реалізації прямої демократії та ефективністю представницької. Будь-які зловживання під час виборчого процесу призводять до обрання влади, яка не буде реалізовувати належне врядування в інтересах виборців, а отже, і не буде досягнуто цілей представницької демократії… Для цього потрібно, щоб існували розвинуті політичні партії, які перебувають у взаємозв'язку з їхніми членами та електоратом, зі своєю ідеологією та спрямовані на реалізацію політичних цілей відповідно до своїх партійних програм» [59, с. 161].

Повертаючись до зростаючої ролі комунікацій у трансформаціях інституційного виміру політичного представництва (посилення впливу масмедіа та, водночас, зменшення ролі партій та ідеологій) слід зазначити, що питання рівності та подолання відчуження у сучасних умовах пов'язані із доступом до інформації, новітніх технологій її передачі та отримання, зокрема – мережі інтернет.

Репрезентація у медіа поступово стає однією із основних форм політичного представництва, а вплив на публічний порядок денний здійснюється не завдяки партіям, а за допомогою масмедіа. У нових умовах

реалізується завдання політичного представництва щодо подолання політичного відчуження громадян від влади.

Як зазначає Н. Амельченко: «Персональна ідентифікація цих партій виникає внаслідок неможливості соціальної та ідеологічної ідентифікації. Декілька гасел – це ж не ідеологія. Можна заперечувати всезагальність цієї тенденції, посилаючись на існування народної підтримки та ідеологічної ідентичності інших, більш впливових партій, які пройшли до парламенту і місцевих органів влади. Але вказані партії тільки демонструють провідну тенденцію еволюції в українському суспільстві всіх партій спочатку у венчурні організації, а потім і втрати, розмивання всієї соціальної бази. Партії перестають здійснювати політичну структурацію суспільства внаслідок відмирання функції представництва. Переважають регіональні та етнічні способи структурації суспільства, що небезпечно для соціальної інтеграції» [3, с. 16].

І хоча політичне представництво містить елементи відчуження громадянина від влади, які починаються з делегування, а можуть завершуватись навіть узурпацією влади в руках «обранців», але модель представницької демократії обов’язково має враховувати наявні реальні суспільні поділи, конфлікти та ідентичності.

Наголосимо: «…представництво має бути забезпечено у багатьох вимірах: від класового (клас багатих, середній клас, бідні тощо) до національного (представництво інтересів української політичної нації на усіх рівнях з урахуванням соціокультурних потреб етнонаціональних меншин), від груп інтересів (лобістські групи з вузьким економічним інтересом) до партій та ідеологій. Водночас, це не тільки не «знімає» проблему відчуження, а навпаки – загострює її. Представники намагаються «приватизувати» інтереси певної групи, від імені якої вони діють та сховати за її інтересами (від вузькогрупового до національного інтересу) власні приватні потреби» [149, с. 39-40].

Таким чином, сучасне демократичне політичне представництво неможливо уявити без удосконалення інституційного виміру (як через розвиток окремих інститутів – партій, парламенту, виборів та масмедіа, так і завдяки підвищенню ефективності їх комунікативної взаємодії) й одночасного формування політичних компетентностей інформаційної епохи (від медіаграмотності до раціоналізації політичного вибору громадян).

Отже, у XXI столітті відбувається докорінна трансформація інституційного виміру політичного представництва. Йдеться про зростання ролі масмедіа (зокрема, інтернет-комунікацій, які створюють інтерактивне середовище політичного представництва) та зменшення ваги партійних та ідеологічних ідентичностей.

Технологічний розвиток сприяє посиленню уваги до прямої демократії та деяких моделей політичного представництва, які поєднують переваги представницької та прямої демократії (наприклад, модель ліквідної демократії, модель електронної демократії тощо). Подолання однієї із основних проблем сучасного політичного представництва, а саме – політичного відчуження громадян від влади, передбачає створення можливостей вибору для громадян.

Сучасні технології дозволяють громадянину обирати модель взаємодії із владою, яка є найбільш прийнятною: або особиста участь у прийнятті колективних політичних рішень, або делегування повноважень іншим особам чи інститутам.

Визначаючи інституціоналізацію демократичного політичного представництва у муніципальних інституціях в Україні слід, передусім, звернути увагу на вплив безпекового середовища, яке виступає одним із ключових факторів трансформації представницьких практик.

За аналітичними даними, у 2025 році бойові дії безпосередньо зачепили понад 500 територіальних громад, що призвело до значних людських втрат і руйнування інфраструктури.

Найбільша концентрація постраждалих зафіксована в Донецькій та Херсонській областях, що суттєво вплинуло на функціонування органів місцевого самоврядування та можливості реалізації представницьких процедур. Територіальні громади, розташовані на лінії фронту, функціонують у принципово інших умовах, ніж тилові території.

У таких громадах політичне представництво набуває кризового характеру: пріоритет надається оперативності прийняття рішень, тоді як процедурні елементи демократії участі відходять на другий план. Це підтверджує залежність представницьких механізмів від зовнішніх умов функціонування [76, с. 42].

Не менш важливим емпіричним показником є інституційна трансформація системи управління, зокрема поширення військових адміністрацій. Станом на кінець 2025 року в Україні функціонувало понад 200 військових адміністрацій у територіальних громадах, що свідчить про формування нової моделі управління.

Запровадження військових адміністрацій зумовлює зміну балансу між представницькими та виконавчими функціями влади. У таких умовах відбувається часткове обмеження ролі виборних органів, що впливає на характер політичного представництва.

Водночас, як показують дослідження, залучення до керівництва військовими адміністраціями осіб із досвідом роботи в органах місцевого самоврядування дозволяє частково зберегти представницький компонент управління [40, с. 2].

Фінансова спроможність громад також є важливим емпіричним індикатором ефективності інституціоналізації політичного представництва. У 2025 році спостерігається зростання доходів місцевих бюджетів, що свідчить про зміцнення ресурсної бази громад. Аналіз структури доходів показує, що основним джерелом наповнення місцевих бюджетів є податок на доходи фізичних осіб, який становить понад половину надходжень. Це

свідчить про зростання фінансової автономії громад, що створює передумови для посилення їхньої політичної суб'єктності.

Водночас значна частка видатків спрямовується на забезпечення базових функцій, що обмежує можливості реалізації стратегічних інтересів громади через представницькі механізми [156].

Окрему увагу слід приділити інституційній спроможності громад як фактору, що визначає якість політичного представництва у муніципальних інституціях. За наявними даними, більшість територіальних громад уже мають стратегії розвитку та залучені до процесів стратегічного планування. Це свідчить про поступовий перехід від ситуативного управління до більш системного підходу.

Разом із тим у частині громад зберігаються суттєві проблеми, пов'язані з кадровим дефіцитом, недостатнім рівнем експертизи та обмеженими ресурсами. У таких умовах представництво набуває формального характеру, оскільки прийняті рішення не завжди мають реальні механізми реалізації [76, с. 42].

Зокрема, кадровий дефіцит та недостатня аналітична зрілість у прийнятті рішень стають критичними обмеженнями для реалізації стратегічних інтересів громад. Вихід із цієї «ситуації вибору» вбачається у професіоналізації персоналу та гармонізації місцевих практик із європейськими нормами доброго врядування [104, с. 61].

Емпіричний аналіз, проведений на основі відкритих даних (моніторинг діяльності громад, аналітичні звіти, соціологічні опитування), дозволяє виокремити три типи політичного представництва в територіальних громадах України: 1) повноцінне представництво; 2) гібридне представництво; 3) кризове представництво (Див. таблицю 2.2).

Таблиця 2.2

Типи політичного представництва у муніципальних інституціях

Критерій	*Повноцінна модель*	*Гібридна модель*	*Кризова модель*
Тип громад	тилові, спроможні громади	громади з військовими адміністраціями	прифронтові громади
Частка	~25-30%	~50%	~20-25%
Робота ради	регулярні сесії, активні комісії	формальне існування, реальна влада у ВА	нерегулярні сесії, переважно онлайн
Комунікація	публічні слухання, бюджети участі, соцмережі	згорнуті публічні слухання, комунікація через ВА	Відсутня, або волонтерські замінники
Рівень довіри	високий (понад 55%)	вищий до ВА (до 52%), нижчий до ради (до 40%)	низький (до 30%)

Джерело: складено на основі даних [9; 30; 40; 76].

Найбільший науковий інтерес становить гібридна модель, яка є найпоширенішою. Її ключова характеристика – розщеплення представництва: формальне (виборна рада, яка має мандат, але не має реальних важелів впливу) та реальне (військова адміністрація, яка має ресурси, але не має прямого мандата від громади). Як свідчать дані опитувань, рівень довіри до військових адміністрацій (52%) перевищує рівень довіри до місцевих рад (40%), що підтверджує описаний у літературі парадокс «воєнного представництва».

Для конкретизації запропонованої типології наведемо три узагальнені кейси, що репрезентують основні моделі політичного представництва. Дані базуються на відкритих аналітичних звітах та даних соціологічних досліджень за 2024-2025 роки.

По-перше, громади західного та центрального регіонів (наприклад, міські громади з населенням понад 50 тис. осіб) демонструють найвищі показники політичного представництва у муніципальних інституціях. Відповідно до даних соціологічної групи «Рейтинг» (2024), рівень довіри до місцевої влади на заході України сягає 58-64%. Лише у 2024 році в Україні реалізовано понад 300 проєктів бюджету участі на загальну суму майже 1,5 млрд. грн., більшість з яких – саме у великих містах західного та центрального регіонів [84]. Такі громади активно використовують інструменти е-демократії, регулярно проводять громадські слухання та підтримують зворотний зв'язок через соціальні мережі. Це дозволяє говорити про функціонування повноцінної моделі представництва, де виборні органи реально відображають інтереси населення.

По-друге, станом на 2025 рік бойові дії безпосередньо зачепили понад 500 територіальних громад України. З них понад 200 перебувають у зоні активних бойових дій або в тимчасовій окупації. Найбільша концентрація постраждалих громад – у Донецькій (понад 70% громад), Харківській (понад 60%) та Херсонській областях. Як зазначає В. Красилюк, у таких умовах представницькі процедури (публічні слухання, регулярні сесії, звіти депутатів) практично не реалізуються через безпекові обмеження - комендантську годину, ризики обстрілів, масове переміщення населення [76, с. 42].

Функції представництва часто перебирають на себе волонтерські організації та окремі громадські активісти. Рівень довіри до місцевої влади на півдні та сході (включно з прифронтовими територіями) становить лише 29%. Це свідчить про функціонування кризової моделі представництва, де формальні інститути не виконують своєї ролі.

По-третє, станом на кінець 2025 року в Україні функціонувало понад 200 військових адміністрацій у територіальних громадах [156]. Як показує аналіз, в таких умовах формується гібридна модель. З одного боку, місцеві ради продовжують формально існувати, проводять сесії та ухвалюють

рішення. З іншого – реальні важелі управління (розподіл бюджету, гуманітарної допомоги, відновлення інфраструктури) зосереджені у військових адміністраціях. Дослідження свідчать, що залучення до керівництва військовими адміністраціями осіб із попереднім досвідом роботи в органах місцевого самоврядування дозволяє частково зберегти тяглість представницьких практик [40, с. 2]. Це створює ситуацію «подвійного представництва», коли громада одночасно визнає легітимність призначеної влади та зберігає формальний зв'язок із виборними органами.

Наведені кейси демонструють, що політичне представництво у муніципальних інституціях не є уніфікованим, а набуває різних форм в Україні залежно від безпекових, соціально-економічних та інституційних характеристик громад.

Серед основних факторів впливу на інституціоналізацію політичного представництва у муніципальних інституціях слід відзначити:

1) вплив безпекового фактору. Територіальні громади, розташовані на лінії фронту, функціонують у принципово інших умовах, ніж тилові території. У таких громадах політичне представництво набуває кризового характеру: пріоритет надається оперативності прийняття рішень, тоді як процедурні елементи демократії участі відходять на другий план [76, с. 42].

2) вплив економічного фактору. Аналіз структури доходів місцевих бюджетів переконливо демонструє, що основним джерелом наповнення є податок на доходи фізичних осіб, який становить понад половину надходжень. Це свідчить про зростання фінансової автономії громад, що створює передумови для посилення їхньої політичної суб’єктності. Водночас значна частка видатків спрямовується на забезпечення базових функцій (оборона, соціальний захист), що обмежує можливості реалізації стратегічних інтересів громади через представницькі механізми [156].

3) вплив інституційного фактору. Рівень інституційної спроможності громади (наявність стратегії розвитку, кваліфікованих кадрів, налагоджених процедур) прямо корелює з якістю представництва. У громадах із високою

спроможністю представництво має системний характер, тоді як у слабких громадах воно часто зводиться до формального виконання процедур.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що політичне представництво в територіальних громадах України є динамічним явищем, яке трансформується під впливом безпекових, економічних та інституційних факторів. Його ефективність визначається не лише формальними характеристиками системи управління, а й здатністю адаптуватися до умов, що постійно змінюються.

Відтак, децентралізація дійсно створила передумови для посилення ролі громад, однак автоматичного покращення представництва не відбулося. Вирішальними факторами залишаються інституційна спроможність та рівень громадянської участі. В умовах воєнного стану сформувалися три основні моделі політичного представництва: повноцінна (у тилових спроможних громадах), гібридна (у громадах з військовими адміністраціями) та кризова (у прифронтових громадах). Емпіричний аналіз кейсів підтвердив, що безпековий фактор є ключовим детермінантом трансформації представницьких практик. Окремої уваги заслуговує динаміка трансформації гібридної моделі після деокупації або припинення дії правового режиму воєнного стану.

2.3. Партійна конкуренція в Україні за політичне представництво в муніципальних інституціях (на прикладі виборів 25 жовтня 2020 року)

В умовах демократичної політичної системи, яка передбачає плюралізм та змагання індивідуальних та колективних політичних акторів за публічну владу, партії виконують низку важливих функцій. Передусім, вони ведуть конкурентну боротьбу за можливість представляти інтереси громадян (виборців) у парламенті та уряді.

Можна стверджувати, що система представництва інтересів соціальних груп (класів) в умовах демократії конструюється за допомогою такого важливого інституту, як політичні партії.

Як відзначає С. Стокс, «Центральне твердження демократичної теорії полягає в тому, що демократія спонукає уряди реагувати на вподобання людей. Політичні партії організовують політику в кожній сучасній демократії, і, як стверджують деякі спостерігачі, саме партії спонукають демократії бути чуйними… Дебати про партії та демократію набувають нового значення, оскільки нові демократії по всьому світу стикаються з проблемами представництва та керованості» [179].

Щоправда, в інформаційну епоху, під впливом процесів «інфотейнтменту» та медіатизації політики з'являються та посилюються «лідерські партії», наростає хвиля популізму у партійному середовищі та взаємодії у трикутнику «партії – медіа – громадяни». Це потребує нових підходів щодо визначення критеріїв класифікації політичних партій. Адже, як зазначають Р. Гюнтер та Л. Даймонд «Хоча література вже містить велику кількість партійних типологій, вона все більше не в змозі охопити велике розмаїття типів партій, які з'явилися в усьому світі в останні десятиліття, головним чином тому, що більшість типологій базувалися на західноєвропейських партіях, як вони існували в кінці дев'ятнадцятого до середини XX ст.» [167].

Натомість, зазначені автори виходять із наступних критеріїв щодо партійної класифікації: «(1) природа організації партії (…заснована на еліті чи на основі маси тощо); (2) програмна спрямованість партії (ідеологічна, партикулярно-клієнтельно-орієнтована тощо); і (3) толерантний і плюралістичний (або демократичний) проти протогегемоністичного (або антисистемного)» [167].

Від того, наскільки політичні партії здатні повернути собі роль провідного інституту політичного представництва реальних інтересів широких верств населення – соціальних груп, спільнот, класів та подолати

виклики популізму, повною мірою залежить майбутнє демократії. Важливо нагадати, що становлення європейської демократичної партійної системи нерозривно пов'язано із процесами модернізації, індустріалізації, розвитком ринкових відносин та підвищенням ролі середнього класу. Переважно представниками середнього класу були партії, що конкурували між собою під час утворення класичного розподілу місць у європейських парламентах: «ліві», «центристи», «праві».

Деякі автори цілком слушно наголошують на необхідності переосмислення процесу становлення європейських демократій саме з точки зору представництва інтересів середнього класу: «Ринкова економіка у країнах Заходу сприяла формуванню середнього класу, який поступово утворив демократичну політичну систему справедливого розподілу власності та влади в інтересах усього суспільства. З метою акцентування дослідницької уваги на середньому класі, як одній з головних рушійних сил демократизації слід повернутись до класичної арістотелівської інтерпретації демократії (правління «середніх») та переосмислити сутність правління середнього класу у сучасних умовах» [161].

Дещо перебільшуючи з метою акцентування уваги на середньому класі, можна стверджувати, що уся система демократичного представництва історично формувалась навколо буржуазії («третього стану») та у її інтересах. Навпаки, у бідних суспільствах утворюється альянс між найбагатшими верствами (елітою) та найбіднішим класом. До парламенту найбідніші обирають найбагатших, які здійснюють публічну політику у власних інтересах, а не в інтересах усього суспільства (переслідують егоїстичний інтерес, а не суспільний).

У цьому контексті варто навести ще одну цитату: «Середній клас – це репрезентант суспільного інтересу. Представники середнього класу мають право говорити від імені більшості суспільства. Цей висновок з'явився як результат історичного розвитку сучасних європейських демократій. Саме

тому класичне визначення демократії як режиму правління середнього класу є цілком виправданим» [182].

Партійна конкуренція щодо політичного представництва є одним із орієнтирів розвитку України в умовах європейської інтеграції. При цьому, вона має відбуватись на засадах плюралізму, політичної коректності, раціональної аргументації (бажано уникати популізму) та ґрунтуватись на ідеологічних принципах. Натомість, сучасна партійна система України далека від демократичного ідеалу. Партійна організація будується за «лідерським» принципом, відбувається елімінація ідеологій з простору партійної взаємодії, медіатизація партійної діяльності. Одним із головних викликів стала олігархізація політичного простору у цілому та партійної взаємодії, зокрема.

В електоральному процесі в Україні ідеологія так і не стала визначальним фактором партійної діяльності, вона майже не впливала на результат політичного вибору громадян. В якості прикладу можна навести результати дослідження парламентської виборчої кампанії 2019 року. Погодимось із тим, що «У процесі парламентських виборів у 2019 році ідеологія не була визначальним фактором. Партія «Слуга народу», яка перемогла з великою перевагою й отримала більшість голосів у парламенті, мало уваги приділяє ідеології. Внутрішні партійні дискусії щодо ідеологічної доктрини продовжуються… Навпаки, парламентські старожили, які мають відносно всеосяжну ідеологічну доктрину, отримали мінімальну виборчу підтримку. Це тривожний сигнал, який призведе до зменшення уваги до ідеологій…» [171].

Отже, партійна конкуренція щодо політичного представництва є фундаментальним принципом функціонування демократичного політичного режиму. У цьому сенсі, партійна конкуренція за право представляти інтереси суспільних класів у парламенті та уряді є справді європейським орієнтиром розвитку України. Але цього замало. Партійна конкуренція має відповідати демократичним умовам плюралізму,

демократії, ґрунтуватись на раціональних аргументах та політичних ідеологіях. Також необхідним є подолання популізму у партійній взаємодії із виборцями.

Повною мірою партійна конкуренція в Україні за політичне представництво в муніципальних інституціях проявилась у ході місцевих виборів 25 жовтня 2020 року. Місцеві вибори 25 жовтня 2020 року відбулися в умовах оновленого виборчого законодавства, завершення ключового етапу децентралізації та формування нового адміністративно-територіального устрою. У цих умовах муніципальні інституції стали важливим рівнем політичного представництва, а партійна конкуренція на місцях набула не лише формального, а й практичного значення, оскільки була пов’язана з боротьбою за мандати, управлінський вплив і контроль над місцевими ресурсами.

Актуальність дослідження партійної конкуренції в Україні за політичне представництво в муніципальних інституціях зумовлена тим, що місцеві вибори 25 жовтня 2020 року відбулися в умовах завершення ключового етапу децентралізації, укрупнення районів і формування нової системи територіальних громад. У цих умовах політичні партії отримали можливість розширити свій вплив не лише на загальнодержавному, а й на локальному рівні. Саме тому партійна конкуренція за представництво у муніципальних громадах стала важливим індикатором трансформації української партійної системи, співвідношення національного та місцевого політичного впливу, а також рівня інституціоналізації місцевої демократії.

Місцеві вибори 2020 року стали важливим етапом трансформації партійної конкуренції в Україні. Виборчий кодекс України посилив роль політичних партій у громадах із кількістю виборців 10 тисяч і більше, оскільки саме місцеві організації партій отримали ключове значення у висуванні кандидатів і формуванні виборчих списків. Разом із цим практичний аналіз показав, що партійна конкуренція на рівні громад не зводилася лише до боротьби загальнонаціональних парламентських партій.

У виборчому процесі активно діяли регіональні та локальні партійні проєкти, партії чинних міських голів, місцеві політичні команди та самовисуванці. На прикладі Одеської міської громади доведено, що локальний партійний бренд, пов'язаний із чинним міським головою, може бути сильнішим за бренди загальнонаціональних партій.

Партійна конкуренція є одним із ключових механізмів демократичного політичного процесу, через який партії змагаються за голоси виборців, мандати, участь у формуванні влади та вплив на ухвалення рішень. У сучасній політичній науці вона розглядається не лише як боротьба партій у день голосування, а як ширший процес, що охоплює вибір електоральних стратегій, добір кандидатів, використання партійного бренду, мобілізацію прихильників і формування представництва у владі.

На місцевому рівні партійна конкуренція має більш практичний і персоналізований характер. Якщо на загальнонаціональному рівні партії переважно змагаються через програми, ідеологію та образи лідерів, то в територіальних громадах виборець оцінює не лише партійну назву, а й конкретного кандидата, його репутацію, управлінський досвід, зв'язок із громадою та здатність вирішувати локальні проблеми. Тому місцева партійна конкуренція поєднує партійний, персональний, ресурсний і локальний виміри.

У сучасних дослідженнях місцева партійна політика дедалі частіше розглядається як самостійний рівень політичного процесу. Це загальноєвропейський тренд. Адже місцеві органи влади в Європі протягом останніх десятиліть отримали більше автономії, а муніципалітети стали важливими елементами публічного сектору, оскільки саме вони працюють із комплексними проблемами, які безпосередньо впливають на повсякденне життя людей [175, с. 171].

Дослідники також підкреслюють, що місцеві ради отримали більший вплив на соціальну політику та фізичний простір, з яким громадяни взаємодіють у повсякденному житті.

Для українського контексту ця думка є особливо важливою, адже після реформи децентралізації муніципальні інституції перестали бути лише адміністративною одиницею нижчого рівня. Вони стали простором реального політичного представництва, де вирішуються питання бюджету, інфраструктури, освіти, соціальних послуг, місцевого розвитку та взаємодії влади з громадянами.

Нормативно-правове підґрунтя політичного представництва на рівні територіальної громади закріплене у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні». У статті 2 місцеве самоврядування визначається як гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади самостійно або через органи місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України [120]. Це дозволяє розглядати громаду не лише як адміністративну одиницю, а як первинний простір політичної участі та делегування представницьких повноважень.

У статті 6 територіальна громада визначена як первинний суб’єкт місцевого самоврядування, основний носій його функцій і повноважень. Саме тому вибори депутатів місцевої ради та голови громади є інституційним способом формування органів, які діють від імені жителів. Положення про можливість об’єднання територіальних громад у єдину сільську, селищну або міську громаду також дає підстави пов’язувати посилення партійної конкуренції у 2020 році з реформою децентралізації та укрупненням громад [120].

Стаття 10 визначає сільські, селищні та міські ради як органи місцевого самоврядування, що представляють відповідні територіальні громади та діють від їх імені й в їх інтересах. У статті 12 сільський, селищний, міський голова визначається як головна посадова особа громади, яка обирається на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування [120]. Через це партійна конкуренція на рівні

громади проявляється у двох основних напрямах: боротьбі за депутатські мандати у місцевій раді та боротьбі за посаду голови громади.

Зростання ролі локального рівня та муніципальних інституцій пояснює, чому політичні партії почали активніше боротися за представництво у громадах.

Зокрема, зазначається, що місцевий рівень став для партій важливою ареною реалізації трьох основних цілей: здобуття голосів виборців, участі у місцевих радах і виконавчих органах, а також впливу на політику в умовах зростання автономії місцевої влади [175, с. 171].

Такий підхід дозволяє розглядати партійну конкуренцію у громадах не як другорядне відображення загальнонаціональної політики, а як самостійний простір боротьби за владу, ресурси та право визначати напрям розвитку конкретної території. Автори також звертають увагу на те, що локальні партійні системи можуть відрізнятися від національних, оскільки поруч із загальнонаціональними партіями на місцевому рівні діють інші політичні актори, серед яких місцеві політичні партії та незалежні (принаймні, у теорії) місцеві списки.

У межах територіальної громади партійна конкуренція за муніципальну владу має змішаний характер.

З одного боку, вона зберігає загальні ознаки демократичного партійного змагання: партії борються за голоси виборців, мандати, більшість у радах і можливість брати участь у виробленні місцевої політики.

З іншого боку, у громадах політична конкуренція значною мірою залежить від локальних умов: структури місцевих еліт, авторитету чинного голови громади, впізнаваності кандидатів, ресурсів виборчої кампанії, доступу до місцевих медіа, сили партійної організації та здатності партії бути присутньою не лише під час виборів, а й у повсякденному житті громади. Тому партійна конкуренція на локальному рівні часто є не стільки зіткненням абстрактних програм, скільки боротьбою за довіру до конкретної політичної команди.

Партійний бренд є важливим елементом партійної конкуренції, оскільки на виборах він виконує функцію політичного сигналу для виборця: допомагає швидко ідентифікувати політичну силу, її образ, лідера, ідеологічну позицію або управлінську репутацію.

На місцевому рівні партійний бренд може бути як ресурсом, так і проблемою для кандидата, адже виборець оцінює не лише партійну належність, а й особисту репутацію, досвід та зв'язок кандидата з громадою. Т. Дойблер і С. Муйначен зазначають, що політики активніше розвивають персональне голосування тоді, коли виборчі правила стимулюють конкуренцію всередині партій. Якщо партійний бренд має слабку цінність, кандидати частіше будують кампанію не навколо партії, а навколо власних персональних якостей [165].

На локальному рівні це особливо помітно, оскільки кандидат прагне показати виборцю не лише свою партійну приналежність, а й здатність розуміти проблеми громади та працювати з ними. Т. Дойблер і С. Муйначен підкреслюють, що кандидати можуть апелювати або до власних індивідуальних характеристик, або до характеристик партії, її політики та досвіду врядування [165]. Через це партійна конкуренція набуває подвійного характеру: партії змагаються між собою, а кандидати всередині однієї партії конкурують за персональну підтримку виборців. Якщо виборча система дозволяє голосувати не лише за партію, а й за конкретного кандидата, виникає проблема «диференціації продукту», коли кандидати однієї політичної сили змушені відрізняти себе від співпартійців, щоб отримати електоральну перевагу [165].

Для українського контексту ця логіка особливо актуалізувалася на місцевих виборах 25 жовтня 2020 року, які відбулися за нових інституційних умов. Стаття 192 Виборчого кодексу України встановлює різні виборчі системи залежно від кількості виборців у громаді: у громадах до 10 тисяч виборців вибори депутатів місцевих рад проводяться за мажоритарною системою відносної більшості, а в громадах із кількістю

виборців 10 тисяч і більше – за системою пропорційного представництва за відкритими виборчими списками місцевих організацій політичних партій [24]. Саме ця норма посилила роль партій у великих територіальних громадах, оскільки доступ до депутатського представництва став пов’язаний із партійними списками.

Стаття 216 Виборчого кодексу визначає, що право висування кандидатів у депутати місцевих рад у громадах із кількістю виборців 10 тисяч і більше реалізується через місцеві організації політичних партій, тоді як у громадах до 10 тисяч виборців зберігається можливість самовисування. Це свідчить, що у великих громадах партії стали законодавчо визначеними посередниками між кандидатом і виборцем, фактично впливаючи на те, хто отримує можливість брати участь у боротьбі за депутатський мандат. Стаття 219 деталізує порядок висування кандидатів у громадах із кількістю виборців 10 тисяч і більше: формування та затвердження єдиного і територіальних виборчих списків здійснюється на зборах або конференції відповідної організації партії [24].

Тому, природньо, що партійна конкуренція починається ще до дня голосуванням – на етапі внутрішньопартійного добору кандидатів, визначення їхніх позицій у списках і розподілу між територіальними округами.

Чергові місцеві вибори 2020 року були призначені Постановою Верховної Ради України від 15 липня 2020 року № 795-IX. У пункті 1 постанови визначено, що вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів призначаються на неділю 25 жовтня 2020 року. Документ також передбачав винятки щодо тимчасово окупованих територій Автономної Республіки Крим, міста Севастополя та окремих територій Донецької і Луганської областей [122]. Це фіксує нормативну основу саме того виборчого циклу, який є предметом дослідження.

Початок виборчого процесу був оголошений Постановою Центральної виборчої комісії від 30 серпня 2020 року № 208. У цій постанові

ЦВК підтвердила, що Верховна Рада призначила чергові вибори депутатів місцевих рад і сільських, селищних, міських голів на 25 жовтня 2020 року, а також оголосила з 5 вересня 2020 року початок виборчого процесу місцевих виборів [121].

Це положення важливе, оскільки воно визначає не лише дату голосування, а й офіційний старт виборчої кампанії, у межах якої партії отримали можливість висувати кандидатів, формувати списки, проводити агітацію та змагатися за представництво у громадах.

О. Фісун та А. Авксентьєв зазначають, що на тлі «тотальної партизації» місцевих рад особливо актуальним стало питання реальної можливості виборців впливати на персональний розподіл мандатів у радах. Саме тому вибори 2020 року стали важливим прикладом того, як партійна конкуренція на місцевому рівні поєднала боротьбу партійних організацій із боротьбою кандидатів усередині партійних списків. Також вони підкреслюють, що на місцевих виборах 2020 року була вперше апробована дворівнева пропорційна система з «гнучкими» списками. Дослідження переконливо демонструють, що близько 80% виборців, які взяли участь у голосуванні восени 2020 року, скористалися правом преференційного голосу, вписавши номер конкретного кандидата до бюлетеня [142, с. 63]. Це свідчить про те, що виборець орієнтувався не лише на партію як колективного суб’єкта, а й на конкретного кандидата, який був включений до окружного списку обраної партії.

Разом із цим українська модель 2020 року не була повністю відкритою для виборця. Автори статті «Дворівнева пропорційна виборча система в Україні: крос-регіональний аналіз першої апробації» наголошують, що хоча прихильники нової системи називали її моделлю з «відкритими» списками, фактично вона містила інституційні механізми, які суттєво зменшували роль преференційного голосування у підсумковому визначенні кандидатів, які здобули мандати. За результатами персонального розподілу мандатів ця

модель «гнучких» списків була ближчою до «закритих», ніж до «відкритих» списків [142, с. 63].

Для ґрунтовного розуміння партійної конкуренції це має принципове значення у двох аспектах. По-перше, виборець формально отримував можливість підтримати конкретного кандидата, а, по-друге, партійне керівництво зберігало значний контроль над персональним складом майбутньої ради.

Схожий висновок робить і В. Лебедюк, аналізуючи ефекти виборчої реформи на місцевих виборах 2020 року. Дослідник наголошує, що ці вибори відбувалися за нових інституційних умов, пов'язаних із набуттям чинності Виборчим кодексом та впровадженням нового адміністративно-територіального поділу. Лебедюк також зазначає, що новації стосувалися не лише виборчої системи, а й дизайну бюлетеня. Автор підкреслює, що відмінність між відкритими і гнучкими списками полягає у ролі виборця: у першому випадку виборці безпосередньо впливають на персональний склад ради, а в другому цей вплив розподіляється між виборцями та політичною партією [82, с. 260-261].

Виборець мав спочатку підтримати партію, а потім, за бажанням, вписати номер кандидата з її територіального списку. Це створювало ситуацію, у якій партійна симпатія поєднувалася з персональною довірою до кандидата. Тому партійна конкуренція на місцевих виборах 2020 року мала подвійну структуру: 1) міжпартійну, оскільки партії змагалися за голоси та мандати; 2) внутрішньопартійну, оскільки кандидати однієї партії боролися за персональну підтримку виборців.

Партійна конкуренція у громадах також пов'язана з ширшим контекстом відносин між центром і периферією. В. Романова та А. Умланд зазначають, що реформа децентралізації 2014–2020 років передбачала посилення повноважень і розширення ресурсної бази саме органів місцевого самоврядування [126, с. 103]. Це означає, що після децентралізації боротьба за представництво у муніципальних інституціях набула більшої політичної

ваги. Контроль над місцевими радами і головами громад став важливим не лише з погляду локального управління, а й з погляду розподілу ресурсів, впливу на місцеві політичні процеси та формування регіональних позицій політичних сил.

Зауважимо, що інституційні зміни не здатні автоматично нейтралізувати кланові або олігархічні структури на місцевому рівні. Це положення допомагає зрозуміти неформальний вимір партійної конкуренції. На практиці партії можуть виступати не тільки носіями програм чи ідеологій, а й інструментами мобілізації місцевих еліт, бізнесових груп, адміністративних ресурсів або команд чинних посадовців. Тому аналіз партійної конкуренції на рівні територіальних громад має враховувати не лише офіційні результати виборів, а й те, які локальні групи стояли за партійними списками, як формувалися команди кандидатів і які ресурси використовувалися у виборчому процесі.

Емпіричною основою практичної частини дослідження виступають офіційні результати Центральної виборчої комісії України щодо місцевих виборів 25 жовтня 2020 року, підсумковий звіт «Громадянської мережі Опора», звіт Міжнародної фундації виборчих систем (IFES), матеріали ОБСЄ/БДІПЛ, а також аналітичні матеріали Руху «Чесно», Texty.org.ua та «Суспільного ТБ».

Такий добір джерел дозволяє розглядати партійну конкуренцію не лише через формальні результати голосування, а й через висування кандидатів, структуру представництва у муніципальних інституціях, визначити роль парламентських і локальних партій, обґрунтувати персоналізований характер виборчої кампанії та вплив нової виборчої системи на кінцевий результат перегонів. Зокрема, «Громадянська мережа Опора» забезпечила позапартійне спостереження за всіма етапами виборчого процесу на місцевих виборах 2020 року, а її звіт став результатом роботи 164 довготермінових та 1300 короткотермінових спостерігачів [110].

За оцінкою IFES, місцеві вибори 2020 року були першими виборами, проведеними за новим Виборчим кодексом, і водночас ознаменували завершення процесу реформи децентралізації, унаслідок якого міста, селища та села були об’єднані у більші сталі громади [96, с. 4].

Дані Центральної виборчої комісії [97] щодо висування обраних голів громад дозволяють побачити, що партійна конкуренція на місцевих виборах 2020 року не була однорідною. З одного боку, у виборах брали участь парламентські партії, які намагалися перенести загальнонаціональну впізнаваність на рівень громад. З іншого боку, значною залишалася роль самовисуванців, локальних політичних команд і партій, пов’язаних із конкретними територіями або чинними місцевими лідерами. За даними ЦВК, серед обраних голів громад найбільшу частку становили самовисуванці: 644 обраних голів, або 47,25%. Це свідчить про те, що навіть після посилення ролі політичних партій персональний чинник і локальна репутація кандидатів залишалися дуже впливовими.

Серед партійних суб’єктів за кількістю обраних голів громад перше місце посіла політична партія «Слуга народу», від якої було обрано 221 голову громади, що становило 16,21% [96]. Цей результат демонструє, що президентська партія залишалася важливим загальнонаціональним гравцем на місцевих виборах, однак її результат не був монопольним. Поруч із нею помітні позиції мали «За майбутнє» з 92 обраними головами муніципальних інституцій, ВО «Батьківщина» з 53, ОПЗЖ з 51, «Наш край» з 44 та «Європейська Солідарність» з 41 обраним головою [96]. Такий розподіл показує, що на рівні громад одночасно діяли кілька різних моделей партійної конкуренції: загальнонаціональна, регіональна, локальна і персоналізована.

На місцевих виборах 2020 року першою групою учасників конкуренції були загальнонаціональні парламентські партії. До них належали «Слуга народу», «Європейська Солідарність», ВО «Батьківщина», ОПЗЖ, «Голос» і «За майбутнє». Їхня участь відображала прагнення

центральних політичних сил закріпитися на субнаціональному рівні та сформувати власні позиції у місцевих радах і виконавчій вертикалі громад.

За даними «Суспільного ТБ», участь у місцевих виборах брали 271 362 кандидати, які були самовисуванцями або представляли 147 політичних партій. Найбільшу кількість кандидатів висунула партія «Слуга народу»: 29 469 кандидатів, або 10,9% від загальної кількості. Далі йшли ВО «Батьківщина» з 28 491 кандидатом, «За майбутнє» з 26 602, «Європейська Солідарність» з 22 763 та ОПЗЖ з 19 176 кандидатами [43]. Ці показники свідчать, що парламентські партії прагнули максимально широко охопити місцевий рівень і використати вибори як інструмент територіального закріплення.

Результати «Слуги народу» демонструють нерівномірність підтримки загальнонаціонального партійного бренду на рівні територіальних громад. На карті видно, що підтримка партії була розпорошеною і не створювала суцільного домінування по всій території України. Найбільш насичені зони підтримки простежуються в окремих громадах, тоді як значна частина територій має слабше забарвлення. Це дозволяє зробити висновок, що загальнонаціональна впізнаваність партії не гарантувала однаково високого результату в усіх громадах. На відміну від парламентських виборів 2019 року, де «Слуга народу» здобула домінуючий результат на загальнонаціональному рівні, місцеві вибори 2020 року показали, що локальний рівень має власну політичну логіку. Тут виборець орієнтувався не лише на партійний бренд, а й на конкретного кандидата, місцеву команду, авторитет чинного голови громади, якість комунікації з виборцями та здатність вирішувати локальні проблеми.

Друга група учасників конкуренції була представлена регіональними та локальними партійними проєктами. До цієї групи можна віднести «Довіряй ділам», «Рідне Закарпаття», «Блок Кернеса. Успішний Харків!», «Українську стратегію Гройсмана», «Партію вінничан», «Рідний дім», «Черкащани» та інші подібні партії. Їхній успіх пояснювався не стільки

загальнонаціональною ідеологічною мобілізацією, скільки прив’язкою до конкретних територій, місцевих лідерів, управлінських команд і локальних мереж впливу. Саме тому місцеві вибори 2020 року показали, що територіальна громада стала не просто нижчим рівнем виборчої системи, а самостійним політичним простором, у якому локальна впізнаваність могла бути сильнішою за загальнонаціональний партійний бренд.

Результати партії «Довіряй ділам» показує іншу логіку партійної конкуренції [43]. Якщо підтримка «Слуги народу» має загальноукраїнський, але нерівномірний характер, то підтримка «Довіряй ділам» територіально концентрується переважно в Одеській області. Це є типовою ознакою локального партійного проєкту, який не претендує на рівномірне охоплення всієї держави, а будує свою силу навколо конкретної території, місцевої політичної команди та впізнаваного лідера. У цьому випадку партійний бренд виступає не стільки ідеологічною платформою, скільки організаційною формою локальної політичної мобілізації. Саме така концентрація підтримки дозволяє пояснити, чому місцеві партійні проєкти у 2020 році змогли конкурувати з парламентськими партіями на рівні громад.

Третю групу учасників конкуренції становили партії, пов’язані з чинними міськими головами або місцевими елітами. Їхня сила полягала у поєднанні партійної форми з персональною впізнаваністю конкретного лідера. На практиці такі партії часто виконували не ідеологічну, а електорально-організаційну функцію: вони забезпечували висування, об’єднували команду кандидата, допомагали структурувати кампанію і створювали політичний бренд, зрозумілий місцевому виборцю. Це підтверджується і спостереженнями «ОПОРИ» щодо персоналізованої природи місцевої конкуренції. У звіті зазначено, що серед 362 голів міських громад за посади боролися 257 чинних на той момент мерів, тобто близько 70% [106]. Такий показник свідчить, що вибори голів громад значною мірою

залишалися конкуренцією персональних політичних авторитетів, а не лише партійних програм.

За результатами аналізу доцільно виокремити кілька типів учасників партійної конкуренції. Перший тип становили загальнонаціональні парламентські партії, для яких місцеві вибори були способом закріплення присутності на рівні громад. Другий тип становили регіональні партійні проєкти, сила яких визначалася не стільки ідеологією, скільки впізнаваністю в межах певної області або групи громад. Третій тип становили партії чинних мерів і місцевих еліт, які використовували партійну форму як інструмент мобілізації персональної підтримки. Четвертий тип становили самовисуванці, які особливо активно проявили себе на виборах голів громад і в малих громадах. Ця типологія показує, що партійна конкуренція у 2020 році була змішаною: формально роль партій посилилася, але фактично персональний і локальний чинники залишалися не менш важливими.

Зокрема, Л. Валюх, І. Вівчар та О. Постельжук, аналізуючи інституційний ефект пропорційної виборчої системи з відкритими списками, зазначають, що правила 2020 року створили змішаний набір стимулів: з одного боку, посилили персоналізацію та внутрішньопартійну конкуренцію, з іншого боку, зберегли суттєвий контроль партійних центрів над черговістю місць у списках. Дослідники також підкреслюють, що складність бюлетенів і порогові обмеження зменшували вплив індивідуальних голосів на зміну спискової черговості [23, с. 239].

Дані «ОПОРИ» також дозволяють говорити про те, що нова виборча система одночасно посилила і партійний, і персональний вимір конкуренції. У звіті зазначено, що «на виборах місцевих рад у громадах із кількістю виборців 10 тисяч і більше застосовувалася пропорційна виборча система з відкритими списками, а для просування кандидата у першу частину списку було встановлено необхідність набрати 25% виборчої квоти» [106]. При цьому 35% кандидатів отримали депутатський мандат завдяки

персональним голосам у територіальних виборчих округах, а не через позицію у списку, визначену партією [96]. Це означає, що виборець отримав реальний, хоча й обмежений, інструмент впливу на персональний склад місцевих рад.

Звіт IFES також підтверджує, що вибори 2020 року проходили в умовах суттєвих інституційних змін. За шість тижнів до офіційного початку процесу місцевих виборів до Виборчого кодексу були внесені поправки, які передбачали застосування пропорційної системи з відкритими списками на виборах до обласних, районних рад та рад громад із кількістю виборців 10 тисяч і більше [96, с. 4]. Через це партії отримали значно більшу роль у великих громадах, але складність нової системи вимагала від кандидатів і виборців швидкої адаптації.

Практичний аналіз дає підстави стверджувати, що місцеві вибори 2020 року не можна описати як просту боротьбу між кількома загальнонаціональними партіями. Вони стали полем багаторівневої конкуренції, у якій парламентські партії, локальні партійні проєкти, партії чинних мерів і самовисуванці діяли одночасно. Загальнонаціональні партії мали перевагу у впізнаваності та масштабі висування, проте локальні партійні проєкти мали перевагу у зв’язку з конкретними громадами, місцевими лідерами та практичними очікуваннями виборців. Саме тому на рівні територіальних громад партійна конкуренція 2020 року проявилася як поєднання партійного бренду, персонального авторитету кандидата, місцевої організаційної мережі та здатності політичної сили переконати виборця у своїй корисності для конкретної громади.

Проведене дослідження показало, що місцеві вибори 25 жовтня 2020 року стали важливим етапом трансформації партійної конкуренції в Україні. Вони відбулися в умовах нового адміністративно-територіального устрою, завершення ключового етапу децентралізації та оновлення виборчого законодавства. Через це територіальні громади постали не лише як базовий рівень місцевого самоврядування, а як самостійний простір політичного

представництва, де партії, місцеві еліти, чинні голови громад і самовисуванці змагалися за мандати, ресурси та управлінський вплив.

Теоретичний аналіз засвідчив, що партійна конкуренція на рівні громад має змішаний характер. Вона поєднує партійний бренд, персональну репутацію кандидата, локальну впізнаваність, організаційні ресурси та здатність політичної сили відповідати на конкретні потреби громади. Виборчий кодекс України посилив роль партій у громадах із кількістю виборців 10 тисяч і більше, оскільки саме місцеві організації партій отримали ключове значення у висуванні кандидатів і формуванні виборчих списків.

Практичний аналіз показав, що конкуренція на виборах 2020 року не зводилася до боротьби лише загальнонаціональних партій. Поруч із парламентськими силами активно діяли регіональні та локальні партійні проєкти, партії чинних мерів і самовисуванці. Дані щодо обраних голів громад підтвердили збереження вагомої ролі персонального чинника, адже значна частина переможців була обрана шляхом самовисування. Кейс Одеської міської громади засвідчив, що локальний партійний бренд, пов’язаний із чинним міським головою, може бути сильнішим за бренди загальнонаціональних партій.

Підсумовуючи, місцеві вибори 2020 року сформували модель багаторівневої партійної конкуренції, у якій інституційне посилення партій поєднувалося з персоналізованим і локальним характером місцевої політики. Територіальні громади стали важливим рівнем політичного змагання, де боротьба велася не лише за формальне представництво у радах, а й за реальний вплив на управління місцевими ресурсами та розвиток громади.

Висновки по другому розділу

У другому розділі дисертаційного дослідження здійснено комплексний аналіз ролі муніципальних інституцій у системі демократичного політичного представництва в Україні в умовах сучасних суспільно-політичних трансформацій. Особливу увагу приділено сучасним викликам демократичному політичному представництву, інституціоналізації представницьких практик у муніципальних інституціях та особливостям партійної конкуренції на місцевих виборах 2020 року.

Встановлено, що демократичне політичне представництво у муніципальних інституціях України перебуває у стані постійної трансформації під впливом процесів децентралізації, цифровізації, медіатизації політики та російсько-української війни. Ключовими чинниками трансформації муніципальних інституцій виступають безпекові виклики, пов'язані з воєнним станом, зростання ролі медіа у формуванні політичного порядку денного, а також необхідність забезпечення балансу між демократичними процедурами та оперативністю управлінських рішень. Аналіз звітів Freedom House засвідчив, що попри негативний вплив війни на стан політичних прав і громадянських свобод, Україна зберігає базові демократичні механізми політичного представництва та продовжує рух у напрямку європейської демократичної моделі.

У результаті аналізу партійної конкуренції на місцевих виборах 2020 року визначено, що реформа виборчої системи та процес децентралізації суттєво змінили характер боротьби за політичне представництво у муніципальних інституціях. Вибори 2020 року поєднали елементи міжпартійної та внутрішньопартійної конкуренції, а також посилили роль локальних політичних проєктів і регіональних еліт. Територіальні громади перетворилися на важливий рівень політичного змагання, де боротьба точилася не лише за представництво у місцевих радах, а й за контроль над ресурсами та механізмами локального управління.

Сучасна партійна конкуренція у муніципальних інституціях характеризується поєднанням загальнонаціональних та локальних політичних інтересів. Значний вплив на результати місцевих виборів мають персоналізовані політичні проєкти, пов’язані з діяльністю чинних міських голів та місцевих політичних еліт. Це свідчить про зростання ролі локального політичного лідерства у системі муніципального представництва.

РОЗДІЛ 3.
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДЕМОКРАТИЧНОГО ПОЛІТИЧНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА В МУНІЦІПАЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЯХ В УКРАЇНІ

3.1. Демократичне політичне представництво в муніципальних інституціях: баланс інтересів

В умовах демократичного політичного режиму муніципальні інституції, діючи у межах певної громади, отримують владу щодо представництва та захисту інтересів громадян України на рівні місцевого самоврядування. Визначаючи демократичне політичне представництво у контексті місцевого самоврядування у цілому та діяльності муніципальних інституцій зокрема, важливо наголосити на функції реалізації муніципальних інтересів. Ця функція реалізується через надання певних послуг – від адміністративних до інформаційних. У 2006 році було затверджено «Концепцію розвитку надання адміністративних послуг органами виконавчої влади» [67] яка знайшла продовження у контексті реформи з надання адміністративних послуг шляхом передачі певних функцій центральної влади муніципальним інституціям.

У процесі децентралізації в Україні було утворено новий баланс інтересів. Водночас, фундаментальні засади взаємодії політичного представництва на різних рівнях суспільної організації, які визначено у Конституції України [66], збереглись. Йдеться про наступні конституційні положення, які визначають баланс інтересів:

1) Місцеве самоврядування є правом територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України… Органами місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад

сіл, селищ та міст, є районні та обласні ради. Питання організації управління районами в містах належить до компетенції міських рад. Сільські, селищні, міські ради можуть дозволяти за ініціативою жителів створювати будинкові, вуличні, квартальні та інші органи самоорганізації населення і наділяти їх частиною власної компетенції, фінансів, майна (ст. 140) [66];

2) До складу сільської, селищної, міської, районної, обласної ради входять депутати, які обираються жителями села, селища, міста, району, області на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування… Територіальні громади на основі загального, рівного, прямого виборчого права обирають шляхом таємного голосування відповідно сільського, селищного, міського голову, який очолює виконавчий орган ради та головує на її засіданнях… Голова районної та голова обласної ради обираються відповідною радою і очолюють виконавчий апарат ради (ст. 141) [66];

3) Держава бере участь у формуванні доходів бюджетів місцевого самоврядування, фінансово підтримує місцеве самоврядування. Витрати органів місцевого самоврядування, що виникли внаслідок рішень органів державної влади, компенсуються державою (ст. 143) [66];

4) Органи місцевого самоврядування в межах повноважень, визначених законом, приймають рішення, які є обов'язковими до виконання на відповідній території. Рішення органів місцевого самоврядування з мотивів їх невідповідності Конституції чи законам України зупиняються у встановленому законом порядку з одночасним зверненням до суду (ст. 144) [66].

Тобто держава гарантує здійснення місцевого самоврядування в інтересах територіальних громад, підтримує муніципальні інституції, але, водночас, контролює їх діяльність та визначає їх відповідність Конституції України.

Важливість дослідження балансу інтересів на рівні муніципальних інституцій зумовлена тим, що саме місцевий рівень влади є найближчим до

громадянина простором реалізації демократії. Після реформи децентралізації територіальні громади отримали ширші повноваження щодо управління громадами, представництва інтересів, а також фінансову самостійність і можливості для вирішення питань місцевого значення. Саме тому муніципальні інституції дедалі більше виступають не лише управлінськими структурами, а й механізмом представництва інтересів мешканців територіальних громад.

Водночас, формально-правова наявність місцевих рад, депутатів, голів громад, виконавчих органів і старост сама по собі ще не гарантує реального впливу громадян на ухвалення рішень муніципальними інституціями. Потрібен нагляд та контроль за їх діяльністю з урахуванням національного інтересу.

Особливої ваги тема балансу інтересів (національних та місцевих) набуває в умовах воєнного стану, коли місцеві вибори після 2020 року не проводяться через війну, а легітимність і підзвітність представницької влади забезпечуються та підтримуються через відкритість муніципальних інституцій, громадський контроль за їх діяльністю, звітність депутатів перед громадою (зокрема, один із проектів щодо дослідження депутатських звітів реалізує Комітет виборців України), електронні петиції, громадські слухання та постійну взаємодію влади та мешканців територіальної громади.

Особливо слід наголосити, що для дослідження балансу інтересів у політичній науці сформовано відповідну методологію. Вона складається із декількох частин. По-перше, застосування системного методу дозволяє визначити формування та реалізацію інтересів територіальних громад на рівні демократичного політичного представництва у муніципальних інституціях як сукупність взаємопов’язаних елементів: місцевих виборів, політичних партій, діяльності депутатського корпусу, взаємодії муніципальних інституцій та державної влади, механізмів громадської участі тощо. По-друге, інституційний метод використовується для аналізу

ролі місцевих рад, виконавчих органів, голів громад, старост, депутатських комісій і фракцій у формуванні та публічній презентації інтересів територіальних громад. Завдяки інститутам відбувається агрегація інтересів мешканців громад, підвищується ефективність їх реалізації. По-третє, одним із головних стає порівняльний метод, який дозволяє зіставити ефективність муніципальних інституцій у забезпечення демократичного політичного представництва, визначити роль різних механізмів формування представницької влади: партійне висування чи самовисування, участь у виборах та громадську активність і контроль.

Демократичне політичне представництво на місцевому рівні є феноменом сучасного політичного процесу, у якому формальна процедура формування та діяльності муніципальних інституцій влади постійно перевіряється реальним змістом демократії. Територіальна громада може мати обраних депутатів, голову, виконавчі органи, статут і передбачені законом механізми участі, але сама наявність цих інституцій ще не означає, що інтереси жителів справді представлені на всіх етапах процесу ухвалення рішень.

Саме муніципальні інституції формують механізми громадської участі, завдяки яким інтереси громади мають переходити з рівня суспільних очікувань у площину конкретних управлінських рішень.

Місцева демократія починається не тільки з виборів, а з того, чи зберігає громадянин можливість впливати на владу після завершення виборчої кампанії. На думку Л. Нікітенко та О. Грабар представницьку демократію слід визначити як форму здійснення влади, за якої громадяни реалізують право участі в політичному житті через конкретних осіб і виборні органи [102, с. 126]. Н. Ковальов у цьому контексті підкреслює, що Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» визначає статус територіальної громади, повноваження рад і виконавчих органів, тобто створює правову основу для того, щоб громада могла бути не лише населенням певної території, а суб’єктом місцевого врядування [58, с. 211].

У контексті децентралізації муніципальні інституції демократичного політичного представництва набувають нового значення, оскільки громади отримали ширші можливості у вирішенні питань місцевого розвитку. Зокрема, Л. Нікітенко та О. Грабар зазначають, що дослідження різних видів демократії на місцевому рівні актуалізується через реформу децентралізації, спрямовану на розвиток місцевого самоврядування в Україні [102, с. 126].

Відзначимо, що О. Білоцерківська також пов’язує децентралізацію з розширенням повноважень територіальних громад, посиленням їхньої фінансової автономії та ролі громадянського суспільства в управлінні громадами [14, с. 210].

Це означає, що місцева рада має розглядатися не лише як адміністративний орган, а як політичний посередник між громадою та публічною політикою, владним рішенням тощо. Депутат, або голова громади отримує мандат не просто на управління громадою, а на вираження потреб, інтересів і очікувань жителів. Муніципальні інституції забезпечують організаційну форму цього представництва через ради, виконавчі органи, посадових осіб і механізми громадської участі. На рівні муніципальних інституцій відбувається поєднання двох головних функцій – представницької та управлінської.

Класична представницька демократія містить певну суперечність. Вона є необхідною, бо складні управлінські рішення неможливо щоденно ухвалювати всією громадою. Але вона створює ризик віддалення представників від тих, кого вони мають представляти. Через це сучасна модель місцевої демократії потребує поєднання представницьких і партисипативних механізмів. Як зазначають українські авторки Л. Нікітенко та О. Грабар, партисипативна демократія передбачає не лише пряме вирішення певних питань, а й вплив на сам процес прийняття значущих для громади рішень [102, с. 127].

У межах місцевої ради ця проблема проявляється через те, як саме організований депутатський корпус, як працюють постійні комісії, фракції

та депутатські групи. У працях Н. Гедікової продемонстровано, що представницькі органи місцевого самоврядування функціонують через депутатський корпус, постійні комісії, фракції та групи, які забезпечують депутатську діяльність [37, с. 55-56].

Тобто громадянин не повинен «зникати» з політичного процесу після голосування, а має зберігати можливість впливу на муніципальні інституції через громадські слухання, ініціативи, петиції (передусім – е-петиції), звернення та здійснення громадського контролю.

На думку І. Шумляєвої та О. Лисиці партисипативна демократія представляє собою систему політичної взаємодії між членами територіальної громади та органами місцевого самоврядування. Саме у такому контексті вони її розглядають [157, с. 57]. Ці ж автори пов'язують демократизацію публічного управління з покращенням взаємодії місцевих органів влади та громадян.

Ця взаємодія має не абстрактний, а інституційний характер, бо вона відбувається через конкретну систему місцевого самоврядування. О. Білоцерківська зазначає, що до цієї системи належать територіальні громади, сільські, селищні, міські ради, відповідні голови, виконавчі органи рад, районні та обласні ради, а також органи самоорганізації населення [14, с. 211]. У цьому підході у фокусі уваги знаходиться проблема забезпечення легітимності влади у воєнний час, коли війна унеможливлює проведення виборів. Наголошується, що муніципальне представництво має дві основи: інституційну, яку формують ради, голови, виконавчі органи, старости та постійні комісії, і учасницьку, яку формують жителі громади, громадські організації, ініціативні групи за допомогою комунікативних консультативних механізмів.

На думку О. Євтушенко, муніципальні інституції здійснюють процес управління власністю територіальної громади – муніципальний (від лат. municipium «munis» – тягар та «саріо» – приймаю) менеджмент, як механізм ефективної реалізації місцевого самоврядування [46, с. 19].

До його складників відносяться: 1) управління територіальною спільнотою, її власністю; 2) забезпечення умов для повсякденної взаємодії індивідів; 3) підтримка традицій та цінностей даної спільноти; 4) забезпечення інновацій та інвестицій задля усебічного розвитку спільноти.

На думку Кононенко Ж. А., Гасій О. В. та Кононенко О. А. «…було введено в дію низку універсальних центрів – «Центрів надання адміністративних послуг». Вже 2009 року Указ Президента «Про заходи щодо забезпечення дотримання прав фізичних та юридичних осіб на отримання адміністративних послуг» забезпечити ефективність діяльності центрів надання адміністративних послуг через: – кількісні показники надання/отримання позитивних рішень на запити клієнтів; – дотримання регламентованих термінів щодо задоволення запитів клієнтів; – зручність та доступність розташування для жителів територіальної громади; – налагодженість зворотного зв'язку (сайт, електронна пошта, «єдине вікно» тощо); – наявність розроблених інструкцій по отриманню споживачами необхідної інформації про усі адміністративні послуги (алгоритм надання послуг, пакет документів для отримання послуг, вартість за надані послуги тощо; – професіоналізм персоналу» [64; 65].

Дійсно, впровадження та розвиток діяльності Центрів надання адміністративних послуг є одним із небагатьох прикладів успішної реалізації інтересів громади у процесі реформи місцевого самоврядування, адже кількість звернень до ЦНАП постійно зростає.

Як зазначається: «В центрі уваги проведення реформи місцевого самоврядування постає людина. Одним з важливих складових її комфорту та життя є отримання якісних адміністративно-комунальних послуг. На разі все більше й більше українців вибирають ЦНАПи для отримання державних послуг, оскільки отримують необхідну інформацію максимально швидко та якісно» [65].

Натомість, щодо реалізації інших інтересів територіальних громад ситуація стає загрозливою. На особливу увагу наукової спільноти та

експертного середовища заслуговують комунальні установи, які часто діють не в інтересах громади. Про це переконливо свідчать наступні дані.

По-перше, само по собі створення та діяльність комунальних установ та комунальних підприємств (КП) не викликає сумнівів, це частина європейської практики розвитку муніципальних інституцій, складник французької моделі управління комунальною власністю. Їх доцільність обумовлена двома факторами: «там, де є природні монополії і там, де загального регулювання недостатньо й потрібні права власності, щоб вплинути на діяльність підприємства. Друга – це продаж товарів і надання послуг окремим категоріям населення, які не можуть сплатити ринкову ціну за ці товари й послуги» [63].

В Україні у сфері діяльності КП «відсутня системність, послідовність, ці підприємства дуже часто створюються з незрозумілою метою… є комунальні підприємства, які створені для того, щоб працевлаштувати їхніх керівників. По суті, бюджетні кошти витрачаються для того, щоб хтось надав послугу особистого характеру іншій людині. А є ще комунальні підприємства, які створені для максимізації прибутків… Так, за статистикою Львівської міської ради за 2018 рік збитки від діяльності міських комунальних підприємств становили 800 млн грн [63].

Ще одна проблема, пов’язана із реалізацією інтересів громади у муніципальних інституціях – це конфлікт інтересів у депутатів селищних, сільських, районних, міських, обласних рад. Відзначимо, що у квітні 2024 року відбулась презентація презентація діджитал-інструменту «Місцеві інтереси», який виявляє конфлікт інтересів у місцевих депутатів [1]. На сайті Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК) створено сторінку «Місцеві інтереси», яка відображає актуальну інформацію щодо ухвалених документів місцевими радами [98].

Слід безумовно погодитись із необхідністю розширення функцій муніципальних інституцій щодо реалізації інтересів територіальних громад. На цьому наполягають Ж. Кононенко, О. Гасій та О. Кононенко: «Поява

інформаційних муніципальних послуг розширила попит на інформаційні продукти. Наглядно постає зближення інформаційних моделей виробників інформаційних послуг та їх споживачів. Під час децентралізації спроможні громади мають можливість отримати розширені повноваження і відповідальність. Список послуг, які можуть надаватися на місцях, динамічно розширюється. Мешканці громад мають можливість отримувати від місцевої влади зручні та якісні адміністративні послуги. Отже, в громадах на місцях мають бути сучасні Центри надання адміністративних послуг (ЦНАПи), де можна отримати майже всі необхідні адміністративно-муніципальні послуги за комфортних умов для співробітників та замовників послуг з найменшими витратами часу» [65].

Водночас, муніципальні інтереси є невід'ємною складовою суспільного (національного) інтересу. Адже, муніципальній інституції є не лише частиною місцевого самоврядування, а і публічної влади, реалізуючи на рівні громадян суспільний інтерес. Важливо забезпечити баланс національного (суспільного) інтересу та місцевих інтересів. У цьому контексті необхідно визначити вплив виборчої системи на реалізацію суспільного інтересу, принципів захисту групового інтересу та муніципального представництва.

В умовах війни трансформується співвідношення національного інтересу та інтересів громад. Визначені державні пріоритети, такі як безпека, територіальна цілісність, макроекономічна стабільність тощо поєднуються з локальними потребами (розвиток інфраструктури, якість послуг, благоустрій тощо). Реформа децентралізації, яка перетворила громади з об'єктів управління на суб'єкти муніципального менеджменту, створила умови для забезпечення розвитку громад.

Серед основних факторів, які впливають на взаємодію національного інтересу та інтересів муніципальних інституцій слід відзначити: 1) їх компліментарність, тобто взаємну доповнюваність. Національний інтерес забезпечується ефективністю муніципальних інституцій і навпаки.

Спроможна громада, що планує свій розвиток, сприяє економічному зростанню держави, реалізації національного інтересу; 2) фактор ієрархії, адже щодо питань суверенітету, територіальної цілісності та національної безпеки національний інтерес є пріоритетним; 3) представництво спільних інтересів на рівні обласних та районних рад потребує синергії інтересів різних громад, їх узгодженості задля ухвалення бюджету; 4) у процесі реалізації муніципального інтересу територіальні громади самостійно вирішують питання місцевого значення, такі як утримання інфраструктури, управління земельними ресурсами, благоустрій.

Визначаючи компліментарність національного інтересу та муніципальних інтересів під час російсько-української війни слід відзначити дилему: «Розвиток v. Безпека». Дійсно, під час війни локальні інтереси мають підпорядковуватися загальнонаціональним для забезпечення стабільності країни.

Однією із головних проблем політичного представництва, як на рівні національного парламенту так і на рівні муніципальних інституцій були модифікації виборчої системи в Україні. На думку В. Яреми, «Модифікації парламентської електоральної системи в Україні відбувалися часто: кожні два виборчі цикли запроваджувалася нова система. Спочатку відбувся плавний перехід від найбільш диспропорційної серед усіх типів електоральних систем – мажоритарної системи у два тури через паралельну змішану до жорстко пропорційної системи виборів із невисоким 3%-им бар'єром. Після цього відбулося повернення до раніше чинної змішаної системи. Її український варіант можна назвати паралельним, коли сегменти мажоритарної системи відносної більшості та пропорційної системи закритих списків жодним чином не залежать один від одного. Це нівелює саму цінність «змішування» і створює прецедент «двох парламентів у одному» [136, с. 143].

Безумовно погоджуючись із наведеною оцінкою виборчої системи, слід водночас зауважити, що задля підтримки балансу між місцевими

інтересами та національним інтересом, підвищення ефективності взаємодії центральних та муніципальних інституцій необхідно особливу увагу приділити виборам до місцевої влади.

Слід безумовно погодитись із наступним визначенням: «Світом, як відомо, правлять інтереси… інтерес – це усвідомлена потреба, безпосередньо включена у практичне буття. Національний інтерес не виникає сам по собі. Визначення національних інтересів передбачає комплексну діяльність, яка враховує економіку, політику, право, культуру у їх взаємному зв'язку й певне змістове наповнення. Сюжетна лінія становлення національного інтересу та його розвитку зумовлюється наявністю конфліктних і кризових ситуацій у системі суспільних відносин, векторами розвитку елементів соціальної системи, що не збігаються; відсутністю соціальної рівноваги. З іншого боку, у суспільстві, що переживає фазу транзиту, тісно переплітаються впливи відцентрових і доцентрових тенденцій, які спричиняють появу конфліктних та кризових ситуацій» [50, с. 106-107].

Одним із головних завдань у процесі розвитку інституцій демократичного політичного представництва є пошук оптимального балансу між різними груповими інтересами, сукупність яких і формують суспільний інтерес.

Як зазначає дослідник конституційно-правових основ муніципальної влади в Україні Ю. Бабій: «…муніципальна влада сучасної України є витребуваною часткою публічного інтересу – питаннями місцевого значення, які необхідно вирішити в інтересах місцевого населення. Відповідно, її метою є забезпечення реалізації муніципального інтересу. Ця мета опосередковує завдання, функції, системно-структурну організацію муніципальної влади, повноваження її органів та обсяг муніципального управління» [7].

Також Ю. Бабій наголошує на необхідності нормативного розмежування «частки публічного інтересу між державною та муніципальною владою» [7].

У дослідженні процесу формування суспільного інтересу та його реалізації у системі політичного представництва на рівні муніципальних інституцій слід застосувати як теорію інституціоналізму так і парадигму «методологічного індивідуалізму». Такий теоретичний синтез дозволяє визначити етапи процесі формування суспільного інтересу, його ланки та інституції. В умовах демократичного політичного представництва основним суб'єктом формування владних інституцій виступає громадянин.

На думку Р. Мінченко «складова процесу демократичної модернізації національної державності, – це передусім визнання людини серцевиною та мірилом усіх державотворчих та правотворчих процесів, тому вона об'єктивно передбачає посилення ролі місцевого самоврядування і децентралізації державної влади» [93, с. 26].

Щодо функцій муніципальних інституцій, то вони обумовлені безпосередньо необхідністю децентралізації та урахуванням інтересів громад у процесі формування суспільного (національного) інтересу.

Перерахуємо основні функції: «По-перше, це функція перерозподілу державної влади, її децентралізація та мінімізація ролі держави у вирішенні місцевих проблем. Як один з видів публічної влади місцеве самоврядування має слугувати як найповнішому розкриттю й самовираженню особистостей, що формують таку функціональну організацію. По-друге, обіймаючи весь спектр інтересів різних соціальних груп, рухів та громадських організацій, органи місцевого самоврядування здатні гнучко реагувати на виникнення соціальних негараздів і скеровувати виникаючі конфлікти. По-третє, володіючи значними ресурсами, місцеве самоврядування має можливість з урахуванням місцевих особливостей розвивати економічну, соціальну, політичну, духовну інфраструктуру, забезпечувати зростання політичної участі громадян, створювати механізми дійового громадянського контролю

й тим самим уособлювати собою демократію та самоврядування» [51, с. 127].

Серед інших підходів до функцій муніципальний інституцій слід відзначити структурно-функціональну теорію, яка структурує функції за двома ознаками: 1) представницька функція (реалізація волі громади); 2) управлінська функція муніципальних інституцій. Відповідно до такого підходу визначимо наступні функції муніципальний інституцій: 1) управління комунальною власністю; 2) формування та виконання бюджету; 3) забезпечення соціально-економічного розвитку; 4) організація надання житлово-комунальних послуг; 5) управління закладами освіти, культури, охорони здоров'я, соціальний захист населення; 6) розвиток місцевої (локальної) демократії:

Отже, слід визначити наступні ланки формування суспільного інтересу: «громадянин» – «громада» – «інституції місцевого самоврядування» – «інститути політичного представництва» – «інститути публічної влади». Кожна із них є важливою для дотримання балансу інтересів у процесі формування демократичного політичного представництва та впливає на діяльність муніципальних інституцій.

Слід безумовно погодитись із тим, що «Місцеве самоврядування має відповідати двом основним соціальним запитам: по-перше, реалізації права громадян на участь в управлінні місцевими справами, по-друге, створенню ефективної влади на місцях, здатної задовольняти як життєво важливі потреби населення, так і інтереси загальнодержавного розвитку» [86, с. 8-9].

Наприкінці наведемо цитату, яка, на нашу думку, визначає роль муніципальних інституцій у забезпеченні балансу інтересів: від індивідуальних та інтересів громад до державного та національного інтересу.

На думку В. Зимогляда «Національний інтерес – це продукт складної сукупності узгоджених інтересів, соціальних груп, суспільства і держави,

здатний справляти істотний вплив на владу. У цьому аспекті дуже багато, якщо не все, залежить від зрілості політичних інститутів, що відповідають за збалансованість інтересів, а також методик цього узгодження» [50, с. 107].

3.2. Політичне представництво у муніципальних інституціях у цифрову еру: проблеми та перспективи

Значної та глибокої трансформації зазнає політичне представництво у муніципальних інституціях в цифрову еру. Від класичної системи, де йшла пряма взаємодія між виборцем та представником (депутатом, політиком), ми переходимо до мережевої взаємодії. Змінюються способи комунікації з громадянами, прийняття рішень муніципальними інституціями та, звісно, громадського контролю за діяльністю місцевої влади.

Цифровізація сьогодні виступає необхідною передумовою підвищення ефективності та модернізації системи місцевого самоврядування та діяльності муніципальних інститутів в умовах сучасних суспільних викликів і технологічних змін. Цифрові технології відкривають нові можливості для покращення доступу населення до надання локальних послуг, підвищення прозорості діяльності органів місцевої влади та посилення взаємодії між громадянами й інститутами самоврядування.

Разом з тим цифрове врядування супроводжується і низкою проблемних аспектів, серед яких особливе місце займають питання захисту персональних даних, кібербезпеки, конфіденційності інформації, а також ризики цифрового виключення окремих соціальних груп, які не мають належного доступу до цифрових технологій або достатнього рівня цифрової грамотності. Додатковими стримувальними чинниками залишаються недостатнє фінансування цифрових проєктів, недосконаліть нормативно-правового забезпечення та наявність інституційних бар’єрів, що

ускладнюють повноцінне впровадження цифрових ініціатив на місцевому рівні.

Дослідниця М. Хаустова вважає, що процес цифровізації має об'єктивний характер, залежить від глобалізаційних процесів. Однак цьому процесу, як і політичним, так і ринковим відносинам загалом, властиві певні особливості, вади і провали ринку, що потребують державного регулювання та втручання. В більшості країн сучасного світу одним з пріоритетних стратегічних завдань та загальнонаціональних пріоритетів розглядається впровадження інформаційно - комунікаційних технологій (ІКТ) та розвиток елементів цифрового суспільства. Цифрові технології, а також пов'язана з ними громадська та людська діяльність утворюють цифрову сферу сучасного соціуму, яка в нинішніх умовах визначає економічний та інноваційний потенціал держави, рівень освіти та людського розвитку, обумовлює соціальний прогрес, ефективність державного управління та здійснення демократичних процедур [144, с. 209].

Поділяємо думку науковців Є. Бородіна, Н. Піскохи, Г. Демошенко щодо того, що цифровізація місцевого самоврядування відбувається в рамках загального процесу цифрової трансформації як сучасного прояву циклічного процесу зміни технологічних епох у розвитку цивілізації. В наш час це означає перехід від інформаційного до цифрового суспільства. Пандемія COVID-19 не була причиною цифрової трансформації суспільства, але дуже чітко наголосила на тому, що цифровізація стала магістральним напрямом розвитку не тільки в більшості галузей економіки, а й в державному і муніципальному управлінні. Цей світовий тренд намітився задовго до того, як добровільно-примусова самоізоляція зробила актуальним все віддалене та мережеве [20, с. 96].

Необхідно визнати, що «…Україна, перебуваючи в стані внутрішніх реформ та зовнішніх викликів, зокрема, повномасштабної війни, активно декларує курс на побудову цифрової держави. Одним із головних інструментів цього курсу виступає цифровізація публічного сектору, яка

охоплює електронні послуги, відкриті дані, автоматизовані рішення, кіберзахист, аналітику даних та участь громадян через цифрові платформи. Проте, попри позитивні результати у вигляді запуску таких ініціатив, як «Дія», Prozorro, eHealth, реалізація цифрової трансформації залишається фрагментарною та нерівномірною» [133, с. 108].

В умовах цифровізації суспільства відносно представницької демократії слід виокремити дві тенденції. По-перше, трансформацію таких інститутів політичного представництва, як партії та парламенти. Публічна політика часто не реагує на реальні потреби людей, а уряди намагаються вирішити проблему представництва, долаючи вплив олігархів, великого бізнесу, профспілок та інших добре організованих груп, які мають власний інтерес. Це глобальна проблема. Погодимось із наступним твердженням: «Дебати про партії та демократію набувають нового значення, оскільки нові демократії по всьому світу стикаються з проблемами представництва та керованості» [179].

По-друге, розвиток інтернет-комунікацій утворює умови для посилення механізмів прямої демократії. У багатьох країнах впроваджуються елементи онлайн голосування (як електорального так і на референдумах), електронного урядування та електронної демократії. Згадаймо і український приклад – Єдиний портал державних послуг «Дія». Пряма демократія, яка використовує соціальні мережі, портали та елементи електронного урядування, безумовно, має значний вплив на наявні інститути політичного представництва. Політичні партії зазнають суттєвих трансформацій. До відносно «старих» загроз (медіатизація партійної діяльності та вплив медіакратії на функціонування політичних партій) додаються нові. Громадяни використовують не партійні структури для організації політичних комунікацій, а соціальні мережі. Слід погодитись із тим, що наявна спеціальна література «…не в змозі охопити велике розмаїття типів партій, які з’явилися в усьому світі в останні десятиліття, головним чином тому, що більшість типологій базувалися на

західноєвропейських партіях, як вони існували в кінці дев'ятнадцятого до середини XX ст.» [179].

Пропонуються наступні критерії типологізації політичних партій: «(1) природа організації партії (…заснована на еліті чи на основі маси тощо); (2) програмна спрямованість партії (ідеологічна, партикулярно-клієнтельно-орієнтована тощо); і (3) толерантний і плюралістичний (або демократичний) проти протогегемоністичного (або антисистемного)» [167].

У мережевому суспільстві партії більше не є ідеологічними проектами, як у епоху модернізації і протистояння ідеологій. Вони представляють не окремі соціальні групи чи економічні класи. Їх рейтинг повною мірою залежить від уміння проводити потужні мобілізаційні інформаційні кампанії у мережі інтернет, створювати медіаскандали та застосовувати технології віртуальної реальності [180].

Слід погодитись із тим, що «…розвиток веб-мереж створив передумови виникнення нової форми демократії, яку називають цифровою, або електронною демократією. Проте у дослідженнях цього феномену переважають інструменталістські підходи, які не дають можливості розкрити ціннісний соціокультурний базис електронної демократії, а відтак і чітко визначити функціональні та структурні особливості цього способу політичної взаємодії, а також тенденції та перспективи його еволюції. Крім цього, такий підхід значно звужує спектр можливостей політичної комунікації та партисипації для громадян, що їх відкриває едемократія, і тому знижує якість та ефективність управлінських рішень» [29].

Викликами політичного представництва в муніципалітетах в Україні в цифрову еру є цифровий розрив та нерівність, фрагментарність інфраструктури, кібербезпека та захист даних, символічна участь та низька довіра до онлайн-сервісів.

«Початок 21-го століття приніс із собою новий механізм взаємодії між органами влади та їхніми виборцями. Зосереджуючись на таких концепціях, як цифровізація та діджиталізація, електронна участь стала одним із

механізмів перетворення традиційних методів участі громадськості на сучасні. Електронна участь зосереджена на впровадженні та використанні таких платформ, як соціальні мережі, служби коротких повідомлень (SMS), електронна пошта, неструктуровані додаткові сервісні дані (USSD) та інструменти відеоконференцій, серед інших, у місцевому самоврядуванні. Однак ефективне впровадження електронної участі стикається з численними викликами, що охоплюють як муніципальних посадовців, так і членів громади на місцевому рівні. Основною проблемою для ефективного впровадження електронної участі є цифровий розрив між старшим та молодим населенням» – зазначають науковці К. Макгото і Н. Мокоеле [173].

Саме даний розрив між різними соціальними та територіальними групами населення залишається однією з ключових проблем цифрової трансформації місцевого самоврядування в Україні. Не дивлячись на активний розвиток цифрових сервісів та електронного врядування, досить значна частина населення, особливо старшого віку та яка проживає у сільській місцевості, усе ще має обмежений доступ до швидкісного інтернету, сучасних цифрових пристроїв та достатнього рівня цифрової грамотності.

Нерівний доступ до цифрових технологій створює ризики виключення окремих груп громадян із процесів місцевої демократії та публічного управління. У результаті цифрові інструменти участі, такі як електронні петиції, онлайн-консультації чи електронне голосування, можуть використовуватися переважно активною та технологічно підготовленою частиною суспільства. Це формує дисбаланс представництва інтересів громадян і потенційно поглиблює соціальну нерівність у доступі до механізмів впливу на місцеву політику. Крім того, цифровий розрив має не лише технічний, а й освітній та культурний вимір. Частина населення демонструє низький рівень довіри до цифрових сервісів, не володіє базовими навичками цифрової безпеки або не розуміє механізмів використання електронних інструментів участі. У таких умовах виникає

необхідність комплексної державної та муніципальної політики щодо розвитку цифрової інклюзії, підвищення цифрової грамотності та забезпечення рівного доступу до цифрової інфраструктури.

Підтримуємо підхід Ю. Завгородньої в тому, що «…воєнний стан актуалізує питання кібербезпеки, захисту персональних даних, надійності цифрової інфраструктури та інтеграції сучасних технологій у діяльність місцевого самоврядування. Впровадження політики цифровізації вимагає адаптованих рішень, здатних протистояти кібератакам, інформаційним загрозам і технічним перебоям. Також надзвичайно важливо забезпечити цифрову доступність для всіх груп населення, включно з внутрішньо переміщеними особами та жителями громад, що перебувають під постійними ризиками. Усе це робить дослідження вкрай актуальним, оскільки цифрова трансформація в умовах війни стає основою для забезпечення ефективності, безпеки і стабільності роботи місцевого самоврядування, а також ключовим чинником відновлення та розвитку громад у післявоєнний період» [47, с. 314].

Цифровізація муніципальних інститутів супроводжується зростанням ризиків у сфері кібербезпеки та захисту персональних даних громадян, адже електронні реєстри, цифрові платформи і системи електронної взаємодії роблять органи місцевої влади потенційними об’єктами кібератак, особливо в умовах повномасштабної війни та постійних кіберзагроз для України.

Несанкціонований доступ до інформаційних систем, витоки персональних даних, кібератаки на муніципальні ресурси або блокування роботи цифрових сервісів можуть не лише порушувати права громадян, але й підривати довіру до цифрового врядування загалом. Особливо небезпечними є загрози для критичної інфраструктури міст, систем енергозабезпечення, транспорту, медичних та адміністративних сервісів. Саме тому одним із пріоритетів цифрової трансформації має стати створення комплексної системи кіберзахисту органів місцевого

самоврядування, впровадження сучасних стандартів інформаційної безпеки та формування культури цифрової безпеки серед посадовців і громадян.

Відзначає фрагментарність цифрової інфраструктури М. Хаустова: «Розвиток принципів цифрового суспільства стимулює вдосконалення способів і методів взаємодії в рамках соціально-економічних відносин. Застосування інформаційних технологій дозволяє розширювати комунікаційні процеси, змінює склад і статус їх учасників, принципи просторової взаємодії шляхом мережевого спілкування, підвищує децентралізацію прийняття управлінських рішень в державному і приватному секторі» [144, с. 209].

Значним та суттєвим викликом цифрової трансформації місцевого самоврядування є нерівномірність розвитку цифрової інфраструктури між громадами. В Україні спостерігається значна асиметрія у рівні цифровізації муніципальних інституцій, що обумовлено різним рівнем фінансового забезпечення, кадрового потенціалу, управлінської спроможності та доступу до сучасних технологій.

Великі міста та економічно розвинені громади мають значно більше можливостей для впровадження цифрових платформ, Smart City-рішень, систем відкритих даних та електронних сервісів. Натомість невеликі громади часто стикаються з браком фінансування, технічних ресурсів та кваліфікованих фахівців, що ускладнює повноцінну цифрову модернізацію. Як наслідок, формується нерівномірний рівень доступності цифрових послуг та різна якість взаємодії громадян із місцевою владою.

Крім того, додатковою проблемою є відсутність уніфікованих стандартів цифровізації та належної інтеграції між різними інформаційними системами. Часто цифрові сервіси функціонують ізольовано, що знижує ефективність управління, ускладнює обмін даними та створює додаткові бюрократичні бар’єри. Це актуалізує потребу у формуванні єдиної стратегії цифрової інтеграції місцевого самоврядування та розвитку міжмуніципальної кооперації у сфері цифрових технологій.

Доцільно підтримати позицію Н. Стеблиної щодо моделі цифрової політики: «На основі аналізу сучасних теоретичних моделей можливо окреслити модель цифрової політики. Елементами моделі є цифрове поле, що впливає на використання певних способів взаємодії цифрових політичних суб'єктів із цифровою інфраструктурою; цифрова інфраструктура – низка технологій/інструментів для інтеграції мереж; мережі користувачів – спільноти громадян, що опановують та застосовують цифрові технології/ інструменти для досягнення спільних цілей, самоврядування; цифрові політичні суб'єкти, що інтегрують ці мережі для здійснення політики» [135, с. 129].

Одним із викликів цифрової демократії є ризик перетворення електронних інструментів участі на механізми символічної або формальної демократії. Попри поширення електронних петицій, онлайн-опитувань, громадських консультацій та платформ участі, у багатьох випадках вони не мають реального впливу на процес ухвалення рішень. Часто органи муніципальні інституції використовують цифрові механізми радше як інструмент демонстрації відкритості та сучасності, а не як повноцінний канал врахування громадської думки. У результаті громадяни можуть втрачати мотивацію до участі, оскільки не бачать практичних наслідків своєї активності. Це формує феномен «цифрового популізму», коли залучення громадськості існує лише на рівні декларацій.

Також, існує проблема низького рівня інституційної спроможності органів місцевої самоврядування працювати з результатами цифрової участі. Посилюють суспільний скепсис щодо ефективності цифрових інструментів демократії відсутність чітких процедур врахування електронних ініціатив, недостатня прозорість прийняття рішень та обмежений зворотний зв'язок. Саме тому важливо забезпечити не лише технічне функціонування платформ участі, а й реальну інтеграцію громадянської думки у процеси муніципального управління.

Дослідження Інституту соціології НАН України свідчать про суттєве зростання рівня цифровізації українського суспільства. Так, станом на 2020 рік близько 80 % громадян України зазначали, що користуються мережею Інтернет. При цьому переважна більшість населення є активними користувачами цифрового середовища: понад 65,1 % дорослих користуються Інтернетом щодня або майже щодня, тоді як ще 8,5 % виходять у мережу декілька разів на тиждень. Результати всеукраїнського моніторингового соціологічного дослідження Інститут соціології НАН України, яке з 2017 року аналізує рівень залучення громадян до інструментів електронного урядування та електронної демократії, демонструють позитивну тенденцію розвитку цифрової взаємодії між державою та суспільством. Дані опитування 2019 року засвідчили суттєве зростання використання електронних сервісів у порівнянні з 2017 роком, а окремі показники фактично збільшилися майже вдвічі.

Зокрема, близько 8,6 % користувачів Інтернету повідомили про використання електронних державних послуг, таких як електронна реєстрація, отримання довідок чи електронна черга, тоді як у 2017 році цей показник становив лише 4,9 %. Також зросла активність громадян у сфері електронної демократії: понад 9,2 % користувачів підтримували або ініціювали електронні петиції, звернення чи скарги до органів державної влади та місцевого самоврядування, тоді як у 2017 році цей показник складав 5,6 % [17, с. 140].

Також, спостерігається підвищення інтересу громадян до механізмів цифрової прозорості та контролю за використанням бюджетних коштів. Так, 5,5 % користувачів Інтернету відстежували результати конкурсів, тендерів, електронних закупівель та бюджетних процесів через системи електронного врядування, зокрема ProZorro, тоді як у 2017 році цей показник становив лише 2,3 % [17, с. 140].

За даними Міністерства цифрової трансформації України станом на січень 2026 року 59% українців обирають онлайн-послуги замість фізичного

відвідування установ, а понад 81% українців користуються інтернетом щоденно [2]. Результати дослідження КМІС на початок 2026 року, свідчать, що висока активність у цифровому просторі супроводжується активним суспільно-політичним життям [39]. Рівень довіри українців до цифрових сервісів демонструє стабільне зростання, особливо в контексті державних послуг. Повномасштабна війна прискорила цифровізацію, зробивши онлайн-сервіси основним засобом взаємодії з державою.

Однак частина населення скептично ставиться до електронних голосувань, цифрових консультацій або онлайн-платформ через сумніви щодо прозорості процедур, можливих маніпуляцій чи неналежного захисту персональних даних.

Низька довіра значною мірою обумовлена історичними особливостями взаємин між громадянами та державою, поширенням корупційних практик, а також недостатнім рівнем цифрової культури. У багатьох випадках громадяни не мають чіткого розуміння механізмів функціонування цифрових сервісів, що породжує страх перед можливими зловживаннями або технічними збоями.

Звісно, негативний вплив мають інформаційні маніпуляції, дезінформація та кібератаки, які можуть дискредитувати цифрові інструменти демократії. У цих умовах важливого значення набуває забезпечення прозорості цифрових процедур, відкритості алгоритмів прийняття рішень, регулярної комунікації з громадянами та підвищення рівня цифрової грамотності населення. Формування довіри до цифрового врядування є необхідною умовою ефективної цифрової трансформації місцевого самоврядування.

Крім викликів і проблем, які стоять перед розвитком представницької демократії у муніципальних інституціях, цифрова трансформація має і ряд можливостей та перспектив: розширення інструментів е-демократії, прозорість та підзвітність, пряма взаємодія, Smart City та управління на основі даних і, звісно, підвищення якості послуг.

Першочерговими кроками на шляху цифрового розвитку громади повинні стати оцінка готовності громади до впровадження цифрових змін, розробка стратегії цифрової трансформації та концепції розвитку цифрової освіти [72].

Розширення інструментів електронної демократії створює нові можливості для посилення участі громадян у місцевому самоврядуванні та розвитку партисипативної демократії. Електронні петиції, громадський бюджет, цифрові консультації, онлайн-опитання та місцеві електронні ініціативи дозволяють громадянам брати більш активну участь у процесах формування місцевої політики та контролю діяльності органів влади. В той же час икористання цифрових платформ значно спрощує комунікацію між владою та громадою, зменшує бюрократичні бар'єри та підвищує оперативність реагування на суспільні запити. Особливого значення це набуває в умовах децентралізації, коли місцеві громади отримують ширші повноваження та потребують ефективних механізмів взаємодії з мешканцями.

Водночас розвиток електронної демократії сприяє формуванню нової політичної культури, заснованої на відкритості, підзвітності та співучасті громадян у прийнятті рішень. В свою чергу це створює передумови для підвищення легітимності місцевої влади та зміцнення демократичних інститутів загалом.

Ю. Крилова стверджує, що завдяки інструментам електронної демократії громадяни зможуть впливати на процес ухвалення рішень владою та посилювати свій вплив на політику як на національному, так і місцевому рівнях. Отже, за допомогою державних програм органи влади оптимізують свої робочі процеси та зекономлять час, а суспільство загалом – матиме мінімізацію корупційних ризиків та більш ефективне підзвітне врядування [79, с. 70].

Уточнену позицію доносять автори Є. Бородін, Н. Піскоха, Г. Демошенко , які вважають, що «…однією з проблем є участь жителів у

здійсненні місцевого самоврядування на основі механізмів електронної демократії. Така участь завжди носить додатковий по відношенню до діяльності органів місцевого самоврядування характер, а рішення, що приймаються жителями в рамках будь-яких форм електронної демократії, носять рекомендаційний характер. Основні форми участі жителів у місцевому самоврядуванні включають в себе: петиції, звернення до органів влади, опитування, місцеві ініціативи, збори жителів, публічні слухання, соціальні мережі і т.п. Звісно ж, що ступінь і межі цифровізації участі жителів у місцевому самоврядуванні будуть неоднакові для кожної з цих форм. Наприклад, петиції, звернення громадян та опитування доцільно і корисно переносити в «цифру», а ось публічні слухання краще продовжувати проводити «вживу», так як поки немає доступних технологій, що дозволяють створити в цифровому середовищі ефект співпричетності великої кількості людей» [20, с. 98].

Важко сперечатись з тим, що вказує О. Сємілєтов: «Цифрові технології можуть спростити адміністративні процеси та знизити рівень бюрократії через автоматизацію та електронну обробку документів. Використання цифрових інструментів сприяє створенню прозорої та доступної бази даних що полегшує моніторинг та аналіз діяльності органів місцевого самоврядування» [131, с. 65].

Зазначимо, що однією з ключових переваг цифрової трансформації місцевого самоврядування є підвищення рівня прозорості та підзвітності органів влади перед громадянами. Використання відкритих даних, електронних реєстрів та цифрових систем управління створює умови для більш відкритого процесу ухвалення рішень. І в той же час посилює громадський контроль за діяльністю органів місцевої влади. Значну роль у цьому процесі відіграють системи електронного врядування, зокрема цифрова система взаємодії державних реєстрів «Трембіта», яка забезпечує обмін даними між різними органами влади. Інтеграція цифрових платформ дозволяє мінімізувати бюрократичні процедури, скоротити час надання

послуг громадянам та зменшити вплив людського фактору на управлінські процеси.

Переконані, що відкритість бюджетної інформації, публікація управлінських рішень, доступ до електронних закупівель та можливість онлайн-моніторингу діяльності місцевої влади сприяють формуванню більш відповідального та підзвітного врядування. Крім того, цифрові інструменти дозволяють громадянам оперативно отримувати інформацію про використання бюджетних коштів, реалізацію муніципальних проєктів та діяльність посадових осіб.

Слід визнати, у контексті демократичного розвитку прозорість цифрового врядування виступає важливим механізмом протидії корупції, оскільки автоматизація процесів зменшує можливості для непрозорих рішень та зловживань. Водночас ефективність таких інструментів залежить від рівня цифрової культури, політичної волі органів влади та готовності громадян активно використовувати механізми громадського контролю.

«Дослідники рекомендують надати пріоритет розвитку електричної інфраструктури в слаборозвинених сільських місцевостях, щоб забезпечити рівний доступ до цифрових технологій та підключення до Інтернету. Крім того, муніципалітети повинні запровадити освітні програми для підвищення грамотності в галузі інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), сприяючи ширшій участі громади. Сприяння розумінню діяльності місцевих органів влади також є життєво важливим для активної участі громадськості в процесі муніципального планування. Вирішуючи інфраструктурні та освітні бар’єри, муніципалітети можуть посилити електронну участь, розширити можливості громадян та забезпечити більш інклюзивні процеси прийняття рішень» [172].

Поряд з цим А. Барікова зазначає, що досить вдалим є розмежування напрямів, за якими повинно відбуватися оновлення формату взаємовідносин між громадянами та органами державної влади: «легальний (у законодавчому процесі – організація документообігу та здійснення

ефективної міжнародної діяльності), комунікативний (соціальні мережі та сайти – зменшення перешкод для вільного спілкування), технологічний (еволюція технологій, модернізація інформаційних сервісів), інтерактивний (покращення інституційно-функціональних параметрів взаємодії, посилення безпосередньої участі, запровадження інтеграції між парламентом і громадянами)» [22].

Під час повномасштабного вторгнення надто важлива пряма взаємодія влади та громадян. Цифрові технології суттєво трансформують комунікацію між органами місцевого самоврядування та громадянами, створюючи нові форми прямої взаємодії. Соціальні мережі, месенджери, муніципальні мобільні додатки та онлайн-платформи дозволяють представникам місцевої влади оперативно отримувати зворотний зв'язок від населення, реагувати на проблеми громади та забезпечувати більш ефективну комунікацію. Адже сучасні цифрові канали комунікації значно скорочують дистанцію між громадянами та представниками влади. Якщо традиційні форми взаємодії часто були пов'язані з бюрократичними процедурами та тривалим очікуванням, то цифрові інструменти забезпечують швидкість, доступність та безперервність комунікації. В той же час громадяни можуть повідомляти про локальні проблеми, брати участь у громадських обговореннях, отримувати консультації або звертатися до представників влади в режимі реального часу.

Під час війни особливо актуальним стало коли цифрові канали комунікації стали важливим інструментом оперативного інформування населення про безпекові загрози, гуманітарну допомогу, евакуаційні заходи та роботу критичної інфраструктури. Соціальні мережі та месенджери фактично перетворилися на важливий елемент кризового управління та комунікації з громадянами.

Не можемо не зазначити, що водночас активне використання цифрових платформ потребує формування нової культури комунікації між владою та суспільством. Важливого значення набувають оперативність

реагування, відкритість посадовців, прозорість комунікацій та здатність органів місцевого самоврядування працювати із суспільними запитами у цифровому середовищі.

Відзначимо, що концепція розумного міста набула широкого поширення у глобальному дискурсі про сталий розвиток міських територій упродовж останніх двох десятиліть. Організація економічного співробітництва та розвитку визначає розумні міста як ініціативи, які використовують інформаційно-комунікаційні технології та дані для створення ефективного, сталого та інклюзивного міського середовища. Однак поширена терміносистема часто залишається недостатньо уточненою, а практичні втілення концепції демонструють значні відхилення від задекларованих принципів [177].

У сучасних умовах одним із перспективних напрямів цифрової трансформації місцевого самоврядування є впровадження концепції Smart City, яка передбачає використання цифрових технологій, автоматизованих систем та аналізу великих даних для підвищення ефективності управління містом. Smart City орієнтована на створення інноваційного міського середовища, у якому управлінські рішення ухвалюються на основі об’єктивних даних та аналітики. Крім цього, використання цифрових систем моніторингу дозволяє органам місцевого самоврядування ефективніше управляти транспортною інфраструктурою, енергетикою, системами безпеки, екологічним контролем, житлово-комунальним господарством та іншими сферами міського життя. Наприклад, аналіз транспортних потоків допомагає оптимізувати маршрути громадського транспорту, а цифрові системи управління енергоспоживанням сприяють раціональному використанню ресурсів.

Не менш важливим елементом концепції Smart City є використання великих даних (Big Data), які дозволяють прогнозувати потреби громади, виявляти проблемні зони та підвищувати якість управлінських рішень. Завдяки цифровій аналітиці органи місцевої влади можуть оперативніше

реагувати на зміни соціально-економічної ситуації та забезпечувати більш ефективне планування розвитку територій. Разом із тим реалізація концепції Smart City потребує значних фінансових ресурсів, сучасної цифрової інфраструктури та високого рівня цифрової компетентності управлінського персоналу. В умовах воєнного часу особливого значення набуває також питання кібербезпеки «розумних» міських систем, оскільки цифрова інфраструктура стає потенційною ціллю кібератак.

Спираючись на все вищезазначене, цифровізація місцевого самоврядування створює передумови для суттєвого підвищення якості муніципальних послуг та спрощення взаємодії громадян із органами влади. Адже автоматизація адміністративних процесів дозволяє скоротити час надання послуг, мінімізувати бюрократичні процедури та підвищити доступність сервісів для населення. Електронні сервіси забезпечують можливість дистанційного отримання довідок, реєстраційних документів, соціальних послуг та інших адміністративних процедур без необхідності особистого відвідування установ. Це особливо важливо для людей з інвалідністю, мешканців віддалених територій, внутрішньо переміщених осіб та громадян, які перебувають у зоні підвищених безпекових ризиків.

Не менш важливо й те, що автоматизація процесів також сприяє зниженню корупційних ризиків, оскільки мінімізує прямий контакт між громадянином і посадовцем. Електронні системи дозволяють забезпечити прозорість процедур, фіксацію всіх етапів надання послуг та зменшення можливостей для зловживань або маніпуляцій. Однак цифрові технології сприяють підвищенню ефективності управління муніципальними ресурсами та оптимізації роботи органів місцевого самоврядування. У результаті цифрова трансформація стає не лише інструментом модернізації адміністративних процесів, але й важливим фактором підвищення якості життя населення та зміцнення довіри до місцевої влади.

Погоджуємось з дослідницею Ю. Криловою в тому, що «…Україна має низку умов для переходу на більш високий технічний рівень при

єдиному системному державному підході, кроках і заходах, які будуть узгодженими у правовому полі, коли технології будуть сприяти демократичному розвитку та стимулювати свідому активність громадян до політичного життя в умовах розвитку та затвердження нової форми демократії – е-демократії. Потенціал, як і ризики цієї форми суспільно-політичного життя, потребують подальших наукових досліджень» [79, с. 76].

Підвищення залучення цифрової трансформації до діяльності муніципальних інституцій є незворотним процесом, що має потенціал значно посилити демократію, зробивши її більш партисипативною та інклюзивною. Для успішної реалізації необхідно забезпечити рівний доступ до технологій, підвищувати цифрову грамотність та гарантувати кібербезпеку. В умовах воєнного часу цифровізація також стає інструментом стійкості громад.

Цифрова трансформація представницької демократії в Україні є не лише технологічним процесом, а насамперед глибокою інституційною модернізацією, що потребує комплексного переосмислення механізмів політичного представництва та взаємодії влади і суспільства в умовах цифрової епохи. Проведений аналіз засвідчує, що ключові цифрові виклики – фрагментованість цифрової інфраструктури, нерівномірний рівень цифрових компетентностей, недосконалість нормативно-правового забезпечення, недостатня міжінституційна координація тощо – безпосередньо пов’язані із системними інституційними бар’єрами. Інерційність політичних інститутів, розрив між формальною цифровізацією та реальним залученням громадян, низький рівень довіри до цифрових механізмів участі, а також відсутність стратегічного бачення цифрового розвитку залишаються основними чинниками, які стримують повноцінну реалізацію потенціалу цифрової представницької демократії [133].

В умовах сучасних викликів - війни, євроінтеграційних процесів та стрімкої діджиталізації суспільства - особливого значення набуває

формування цілісної цифрової політики, орієнтованої на інтеграцію цифрових інструментів політичної участі, розвиток цифрової грамотності представників влади й громадян, забезпечення кібербезпеки та зміцнення довіри до цифрових демократичних процедур. Оновлення нормативно-правової бази, розвиток механізмів цифрового зворотного зв'язку, посилення інституційної взаємодії та формування інноваційної політичної культури мають стати фундаментом ефективного функціонування представницької демократії в Україні. Лише за умови подолання інституційної інерції, формування компетентного політичного середовища та забезпечення узгодженості цифрових стратегій на різних рівнях можливо сформувати сучасну, відкриту та стійку модель представницької демократії, здатну ефективно відповідати на виклики XXI століття.

3.3. Основні напрямки розвитку демократичного політичного представництва в муніципальних інституціях в Україні

Внаслідок реформи децентралізації муніципальні інституції України отримали ширші повноваження у вирішенні питань місцевого значення, що посилило їхню роль у представленні інтересів територіальних громад. Місцеві ради, голови громад, виконавчі органи, старости, депутатські комісії та механізми громадської участі стали важливими елементами системи зв'язку та комунікативної взаємодії між мешканцями й владою.

В умовах воєнного стану, коли проведення місцевих виборів є неможливим, особливої ваги набувають відкритість, підзвітність, громадський контроль і постійна взаємодія муніципальних інституцій із громадянами. Це робить проблему розвитку демократичного політичного представництва на місцевому рівні важливою для сучасної України.

Демократичне політичне представництво в муніципальних інституціях України формується через поєднання виборчої легітимації,

партійного представництва, діяльності місцевих рад, депутатського корпусу, голів громад, старост і механізмів громадської участі.

Місцеві вибори 2020 року стали останнім елементом повного загальнонаціонального циклу перезавантаження влади (разом із президентськими виборами 31 березня / 21 квітня 2019 року та парламентськими виборами 21 липня 2019 року), а також складником формування представницької влади в громадах.

В умовах російсько-української війни особливого значення набули відкритість, підзвітність, громадський контроль і постійна взаємодія влади з мешканцями громади, вирішення питань, пов'язаних із війною щодо підтримки військових, ветеранів та їх родин, осіб з інвалідністю, забезпечення умов для інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у нові громади.

При цьому, політичні партії залишаються важливим інститутом політичного представництва у муніципальних інституціях (адже саме вони стали для депутатів каналом входження до місцевих рад). На муніципальному рівні піж час виборів значну роль відігравали також самовисуванці, які спирались на свій персональний авторитет, презентацію і захист локальних політичних інтересів. Слід відзначити, що у виборах, на рівні з загальнонаціональними партійними силами брали участь (з різним ступенем успішності) локальні партійні проєкти.

Окремо слід зазначити, що гендерне представництво в муніципальних інституціях залишається нерівномірним: жінки активніше представлені у виборчих списках, але значно рідше отримують посади голів громад. Це свідчить про потребу подальшого розвитку механізмів реальної, а не лише формальної демократичної участі в місцевому самоврядуванні.

Українська практика діяльності муніципальних інституцій переконливо демонструє, що участь громадян часто залишається на недостатньому рівні. Тому легітимність муніципальних інституцій безпосередньо залежить від дотримання норм права, формальних процедур

у процесі здійснення публічної політики на рівні громади, узгодженості рішень із військовими адміністраціями тощо. На думку І. Шумляєвої та О. Лисиці в довоєнний час діяльність більшості органів місцевого самоврядування також характеризувалася недостатнім рівнем залучення населення до публічного управління і часто обмежувалася дотриманням формальних процедур. Автори також вказують на відчуженість органів місцевого самоврядування від членів територіальних громад і низьку активність громадян, пов'язану з недостатньою самоідентифікацією із громадою напередодні війни [157, с. 58].

Після укрупнення громад ця проблема отримала ще один вимір: жителі малих населених пунктів можуть відчувати віддаленість від центру прийняття рішень. Саме тут інститут старости виконує представницьку функцію на периферії громади. Через це перспективи демократичного представництва залежать не тільки від законів, а й від того, чи відчувають жителі громаду власним простором відповідальності.

На думку О. Ганжука, який визначає «демократію участі» як рушійну силу реформування муніципальних інституцій та забезпечення демократичного політичного представництва, саме політична участь громадян забезпечує щоденну участь громади у місцевих справах. Такий підхід зміщує акцент із виборчого моменту на постійну взаємодію між владою та жителями. Автор виділяє дві умови реалізації партисипаторної демократії: правову, пов'язану із закріпленням форм участі та процедур реагування, і неправову, пов'язану з довірою громадян до органів влади та переконанням, що їхній голос буде врахований [36, с. 33].

В умовах воєнного стану така щоденна участь і довіра у відносинах між муніципальними інституціями та мешканцями громади набувають більш практичного змісту, бо громада очікує від місцевих інституцій не лише процедурної відкритості, а й здатності реагувати на безпекові, гуманітарні та соціальні виклики. Зокрема, О. П. Рудницька зазначає, що під час воєнного стану функції старост розширилися і почали охоплювати

питання безпеки, гуманітарної допомоги, взаємодії з військовими адміністраціями та правоохоронними органами [128, с. 68]. Це означає, що сама наявність слухань, петицій чи місцевих ініціатив ще не гарантує демократії. Вони мають реально впливати на рішення, а не залишатися формальними процедурами.

Місцеві вибори залишаються базовою формою демократичного представництва, але вони не можуть бути єдиним механізмом зв'язку між громадою і владою.

Українські дослідниці Л. Нікітенко та К. Бородата серед основних форм партисипативної демократії на місцевому рівні виокремлюють: 1) місцеві вибори; 2) місцеві референдуми; 3) загальні збори громадян; 4) місцеві ініціативи; 5) громадські слухання; 6) звернення громадян; 7) електронні петиції. Місцеві вибори ці авторки характеризують як форму участі громадян у формуванні виборних органів місцевого самоврядування, але одночасно і як механізм представницької демократії, коли громадяни доручають управління громадою своїм представникам [101, с. 167].

Н. П. Гедікова на матеріалі дослідження діяльності громад Одеської області показує, що після місцевих виборів 2020 року демократичне представництво в радах набуло конкретного політичного (партійного) і гендерного виміру, а робота постійних комісій стала важливою умовою забезпечення депутатської діяльності [37, с. 56]. Саме тому, слід стверджувати, що вибори лише відкривають представницький цикл взаємодії громади та муніципальних інституцій, а його реальний зміст формується вже після них, у повсякденній роботі ради, комісій, фракцій і депутатських груп.

Розвиток демократичного представництва неможливий без відкритості та прозорості влади. Цей напрямок розвитку муніципальних інституцій є одним із головних в умовах європейської інтеграції України. На думку С. Усмонової розвинуте громадянське суспільство базується на прозорості публічного управління. Погоджуючись із цим твердженням,

відзначимо пріоритетність відкритості та прозорості дія влади на муніципальному рівні. Авторка також підкреслює, що відкритість, прозорість і підзвітність влади є одними з головних засад демократичного громадянського суспільства [140, с. 66-67].

Відзначимо у цьому контексті думку Н. Ковальова, який пов'язує нову модель місцевого самоуправління із засадами відкритості, ефективності та підзвітності влади [58, с. 211].

Для муніципального рівня це означає, що громада повинна оцінювати, як саме формується порядок денний ради, визначаються пріоритети розвитку, розподіляються бюджетні ресурси, голосують депутати та працюють комісії. А головне – публічною має бути реакція муніципальних інституцій на звернення мешканців територіальних громад.

Громадський контроль виступає продовженням демократичного представництва, бо дозволяє громаді не тільки обирати владу, а й перевіряти її діяльність.

На думку М. Сороченко громадський контроль слід визначити одним із головних механізмів політичної участі громадян як в управлінні державними справами так і муніципальних інституцій. Він також пов'язує ефективність громадського контролю із розвитком громадянського суспільства і зазначає, що саме контроль встановлює зв'язок між людьми, органами державної влади та муніципальними інституціями, їх очільниками та громадами [134, с. 6].

Представництво інтересів територіальних громад не обмежується внутрішнім контролем за місцевою радою. Варто погодитись із М. Поповим та М. Коренєвим, які зазначають, що в умовах поствоєнного відновлення України одним із пріоритетів має стати вироблення дієвих механізмів представництва інтересів територіальних громад не тільки на регіональному, а й на загальнонаціональному рівні [114, с. 338].

У цьому сенсі громадський контроль не є причиною конфліктів між громадою і муніципальними інституціями. Це – демократичний інструмент

муніципального управління, який має доповнюватися здатністю громад бути почутими у ширших процесах державної політики, відновлення та сталого розвитку.

Європейський вимір місцевої демократії розкриває Н. Кантор. Вона аналізує Європейську хартію місцевого самоврядування як стандарт локальної демократії. Н. Кантор зазначає, що визнання, нормативне закріплення і практичне впровадження місцевого самоврядування є передумовою децентралізації та демократизації влади в державі [53, с. 12].

На думку А. Бойчук, А. Тарасова та А. Джус, які поглиблюють логіку необхідності розвитку місцевого самоврядування за допомогою впровадження наукового поняття «муніципалізм», діяльність муніципальних інституцій представляє собою не лише форму організації публічної влади, а й ціннісну парадигму, що втілює принципи демократії участі, субсидіарності та правової автономії територіальних громад [18, с. 307]. У цьому контексті українське муніципальне представництво має розвиватися не лише як внутрішній механізм організації влади, а і як частина європейської моделі локальної демократії, що спирається на автономію громади, субсидіарність, відкритість і відповідальність місцевої влади.

Відтак, демократичне політичне представництво в муніципальних інституціях України не можна зводити лише до виборів або формального функціонування місцевої ради. Воно формується на перетині наступних факторів:

1) електоральна легітимність (як наслідок електоральної демократії);
2) участь громадян (електоральної та міжелекторальної активності);
3) прозорість та відкритість діяльності публічної влади;
4) підзвітність посадових осіб муніципальних інституцій і громадського контролю за їх діями.

Територіальна громада делегує владу своїм представникам, але не повинна втрачати зв’язок із цією владою. Саме така модель дозволяє

розглядати місцеве самоврядування не як нижчий рівень управління, а як простір, у якому демократія набуває реального змісту.

Практичний вимір демократичного політичного представництва в муніципальних інституціях України найдоцільніше розглядати через місцеві вибори 2020 року, оскільки саме вони стали останнім повним загальнонаціональним циклом формування представницької влади в територіальних громадах. Ці вибори відбулися після ключового етапу адміністративно-територіальної реформи, укрупнення громад і районів, тому фактично стали перевіркою того, як нова система місцевого самоврядування здатна наповнюватися політичним представництвом.

Українська дослідниця О. Нікогосян зазначає, що вибори 25 жовтня 2020 року в Україні, коли обирали депутатів обласних, районних і міських рад, а також міських, селищних і сільських голів, надав змогу побачити, хто отримав право представляти громади, які політичні сили стали посередниками між виборцями й місцевими радами, наскільки збалансованим стало гендерне представництво та чи зберіглася можливість громадянського контролю після завершення голосування [103].

Місцеві вибори 2020 року не можна зводити лише до формального оновлення складу рад. Вони стали механізмом перетворення територіальних громад на реальних політичних суб’єктів, оскільки саме через вибори громади делегували повноваження депутатам, головам і партійним командам, які мали ухвалювати рішення щодо бюджету, землі, комунального майна, соціальної підтримки, місцевих послуг та інфраструктурного розвитку. Відповідно до аналітичних звітів Центральної виборчої комісії на місцевих виборах 25 жовтня 2020 року загальна кількість місцевих рад, депутати яких обиралися на відповідних виборах, становила 1577, з них депутатів було обрано у 1574 радах. Загальна кількість депутатських мандатів у місцевих радах становила 43122, а кількість обраних депутатів, повноваження яких не припинено, становила 41480 [25] (Див. таблицю 3.3).

Таблиця 3.3

Формування представницьких органів місцевого самоврядування за результатами місцевих виборів 2020 року

Показник	*Кількість*
Місцеві ради, депутати яких обиралися	1577
Місцеві ради, в яких обрано депутатів	1574
Депутатські мандати в місцевих радах	43122
Обрані депутати місцевих рад	41480
Посади міських, селищних, сільських голів	1421
Обрані міські, селищні, сільські голови	1363

Дані таблиці 3.3 показують масштаб виборчого механізму, через який було сформовано муніципальне представництво. Вибори охопили не лише місцеві ради, а й корпус голів громад, тобто дві ключові ланки місцевої влади: колегіальну представницьку і персоналізовану виконавчо-політичну. Саме поєднання ради та голови громади визначає практичну конфігурацію влади на місцях. Рада представляє множинність інтересів жителів, а голова громади концентрує управлінську відповідальність і часто стає головним публічним обличчям місцевої політики.

Масштаб участі у виборах не завжди означає високу якість демократичного представництва. О. Нікогосян акцентує увагу на низькій явці на місцевих виборах 2020 року: якщо у 2015 році в першому і другому турах проголосувало 46,62% і 34% виборців, то у 2020 році відповідні показники становили 37% і 29%. Авторка пов’язує це не тільки з пандемійними умовами, а й з недовірою до політики та інститутів публічної влади [103, с. 89].

Для представницької влади в громадах така ситуація має принципове значення: нижча участь виборців звужує соціальну базу мандата, а значить, після виборів особливо зростає роль підзвітності, громадського контролю,

публічних консультацій і постійного зв’язку депутатів із мешканцями громади.

Політичні партії на місцевих виборах виконали роль головних організаторів представництва кандидатів. Вони, відповідно до норм законодавства, формували виборчі списки, висували кандидатів, створювали фракції після виборів і впливали на внутрішню структуру рад.

За даними ЦВК щодо висування обраних депутатів місцевих рад, найбільшу кількість мандатів отримали самовисуванці (6373, 15,36%), на другому місці – політична партія «Слуга народу» (6282, 15,14%), третє місце посіла ВО «Батьківщина» (4406, 10,62%), на четвертому місці – партія «За майбутнє» (4009, 9,66%), на п’ятому – «Європейська солідарність» (3879, 9,35%) та «Опозиційна платформа – За життя» (3855, 9,29%) [25].

Ця структура демонструє змішаний характер муніципального представництва. З одного боку, партії залишаються ключовими суб’єктами входження до рад, особливо у великих громадах і багатомандатних округах. З іншого боку, значна частка самовисуванців свідчить про те, що на локальному рівні персональний авторитет кандидата, його зв’язок із громадою та впізнаваність можуть бути не менш значущими, аніж партійний бренд.

У громадах із кількістю виборців до 10 тисяч ця тенденція проявляється ще сильніше: за даними ЦВК, серед обраних депутатів сільських, селищних і міських рад, висунутих шляхом самовисування, безпартійні становили 6122 особи, тобто 96,06%. Це показує, що в малих громадах представництво часто має персоналізований характер, а партійна належність може поступатися місцем локальній довірі.

На рівні загальноукраїнського аналізу результати місцевих виборів 2020 року засвідчили посилення регіональних і локальних політичних проєктів. На думку О. Нікогосян, регіональні партії на місцевих виборах показали переконливі результати і почали претендувати на ширшу політичну роль, при цьому жодна партія не отримала більшості в радах усіх

рівнів, а політичні сили були змушені об’єднуватися з іншими партіями, причому на місцевому рівні коаліції часто формувалися не за ідеологічним, а за ситуативним принципом [10, с. 90]. Для політичного представництва у муніципальних інституціях це означає, що партії в громадах не завжди діють як носії чітких ідеологічних програм (та не сприймаються громадянами виключно у такому статусі). Часто вони стають інструментами формування більшості, розподілу посад, контролю над комісіями та впливу на бюджетні рішення.

Одним із перспективних напрямків розвитку демократичного політичного представництва у муніципальних інституціях є забезпечення гендерної рівності.

Дані ЦВК підтверджують, що представництво в місцевих радах після виборів 2020 року було не лише партійним та регіональним, а й гендерно нерівномірним [96]. Найбільш показовим є гендерний вимір виборів: серед 41480 обраних депутатів місцевих рад чоловіки становили 26104 особи (62,93%), жінки – 15376 осіб (37,06%). Серед обраних міських, селищних і сільських голів дисбаланс був ще більшим: чоловіки становили 1131 особу (82,97%), жінки - 232 особи (17,02%) [96].

Щоправда, впровадження гендерної квоти суттєво вплинуло на гендерну рівність на етапі формування списків, але набагато гірше спрацювала на рівні фактичного отримання посад і мандатів. У виборчих списках жінки становили 44,81%, серед обраних депутатів уже 37,06%, а серед обраних голів громад лише 17,02% [96].

На думку Ю. Левченко це можна пояснити тим, що Виборчий кодекс запровадив суворі гендерні вимоги до виборчих списків кандидатів у депутати місцевих рад, але сама наявність квоти не гарантувала рівного результату. Зокрема, наведено дані, що після закриття реєстрації жінки становили 45% від загальної кількості кандидатів у виборчих списках і близько 16% серед кандидатів на посади сільських, селищних та міських голів [83, с. 76]. Ця позиція добре корелює із даними ЦВК і переконливо

демонструє, що проблема представництва має не лише партійний, а й соціально-гендерний вимір.

Гендерне представництво у виборчих комісіях мало протилежну картину. За даними ЦВК щодо складу територіальних виборчих комісій, серед 9466 осіб у складі ТВК жінки становили 6974 особи (73,67%), чоловіки - 2492 особи (26,32%). Серед голів територіальних виборчих комісій жінки становили 352 особи (66,16%), серед заступників голів – 395 осіб (74,24%), серед секретарів – 438 осіб (82,48%) [96].

Це дає підстави для важливого практичного висновку щодо перспектив розвитку демократичного політичного представництва у муніципальних інституціях: жінки активно забезпечували організацію виборчого процесу, але значно рідше отримували найвищі представницькі посади в муніципальних інституціях. Жінки часто виконували значну частину роботи на виборах як спостерігачки та членкині виборчих комісій, однак у списках кандидатів і серед претендентів на посади голів громад вони не були лідерками [83, с. 76].

Партійна репрезентація в громадах має ще один вимір – просторовий. Політичне представництво залежить від типу громади, розміру ради, етнополітичної структури регіону та локальної політичної конкуренції.

На думку М. Зана, який досліджує партійне представництво на матеріалі територіальних громад Чернівецької області з компактним проживанням румунської та молдовської етнічних меншин, політико-партійне представництво органів місцевого самоврядування може суттєво відрізнятися навіть у межах одного регіону. Автор аналізує електоральну статистику ЦВК і демонструє, що в одних громадах домінували самовисуванці, в інших перемагали представники опозиційних політичних сил, а в окремих радах спостерігалася висока партійна сегментація [49, с. 189]. Це доводить, що муніципальне представництво не є механічним відображенням загальнонаціональної політики. Воно формується на

перетині партійних брендів, локальних еліт, етносоціальної структури громади та персональної репутації кандидатів.

Громадська участь доповнює виборчий механізм, бо дозволяє жителям впливати на представницьку владу після голосування. На рівні виборчого процесу це видно через систему спостереження. За даними ЦВК, на місцеві вибори 25 жовтня 2020 року дозвіл мати офіційних спостерігачів отримала низка всеукраїнських громадських організацій, серед яких «Громадянська мережа ОПОРА», «За чесні вибори!», «Комітет виборців України» та інші організації. Також були зареєстровані офіційні спостерігачі від іноземних держав (41 особа) та міжнародних організацій (271 особа), серед яких Бюро демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ, Європейська мережа організацій з моніторингу виборів, Національний демократичний інститут міжнародних відносин. Це показує, що легітимність муніципального представництва формується не лише через голосування, а й через контроль за процедурою виборів.

Після 2022 року питання забезпечення громадської участі стало ще складнішим, бо нові місцеві вибори не проводилися через воєнний стан. За цих умов демократичний зв’язок між громадою і вже обраними муніципальними інституціями має підтримуватися через прозорість, підзвітність, консультації, електронні інструменти, волонтерські мережі, активну діяльність обраних старост, громадські простори і спільне реагування на виклики та кризи.

У звіті «Місцева демократія та життєстійкість в Україні» зазначено, що органи місцевого самоврядування під час повномасштабного вторгнення адаптувалися до умов воєнного часу, долали нестачу ресурсів і залучали громадян та зацікавлені сторони для задоволення критичних потреб, серед яких ремонт інфраструктури, підтримка ВПО та зміцнення стійкості громад. Автори звіту також підкреслюють, що місцева демократія через прозорість, громадську участь і підзвітність сприяє управлінню кризою навіть за обмежень воєнного стану [94, с. 6].

Це дає змогу змістити акцент практичної частини з простого опису виборів на перспективи розвитку представництва. Місцеві вибори 2020 року сформували базову архітектуру муніципальної влади, але війна показала, що представництво не може триматися лише на давності виборчого мандата. Його потрібно постійно підтверджувати діями: реагуванням на потреби громади, відкритим поясненням рішень, залученням жителів до кризового управління, підтримкою вразливих груп, прозорістю бюджетних і гуманітарних процесів. У цьому сенсі перспективи розвитку демократичного політичного представництва в муніципальних інституціях України пов’язані з трьома напрямами: підвищенням якості партійного добору кандидатів, посиленням реального гендерного і соціального представництва, розвитком громадської участі між виборами.

Підсумкова логіка практичної частини може бути такою: вибори формують представницьку владу юридично, політичні партії та самовисування визначають канали входження до місцевих рад, а громадська участь підтримує зв’язок між муніципальними інституціями і жителями після завершення виборчої кампанії. Якщо партійне представництво не спирається на реальні потреби громади, воно перетворюється на боротьбу брендів. Якщо гендерна квота працює лише на етапі списків, але не забезпечує рівного доступу до мандатів і посад голів громад, демократичне представництво залишається неповним. Якщо громадська участь обмежується спостереженням у день виборів, а після виборів не переходить у контроль, консультації та співуправління, місцева демократія втрачає практичний зміст. Саме тому перспективи муніципального представництва в Україні залежать від здатності поєднати виборчу легітимність, партійну відповідальність, гендерну збалансованість і щоденну участь громади в ухваленні рішень.

Отже, демократичне політичне представництво в муніципальних інституціях України формується не лише через місцеві вибори, а через постійну взаємодію територіальної громади з місцевими радами,

депутатами, головами громад, виконавчими органами, старостами, комісіями, фракціями та механізмами громадської участі.

Реформа, пов’язана із децентралізацією значно посилила роль територіальних громад, надала місцевому самоврядуванню ширші повноваження та створила умови для більш самостійного вирішення питань місцевого значення. Проте реальна якість представництва залежить не тільки від наявності муніципальних інституцій, а й від того, наскільки вони залишаються відкритими, підзвітними та здатними враховувати інтереси жителів у процесі ухвалення рішень.

Місцеві вибори 2020 року стали ключовим етапом формування сучасної представницької влади в громадах України, оскільки саме за їх результатами було сформовано склад місцевих рад, депутатського корпусу та корпусу міських, селищних і сільських голів. Аналіз цих виборів показав змішаний характер муніципального представництва: поряд із політичними партіями значну роль відіграли самовисуванці, локальні політичні проєкти, персональний авторитет кандидатів і вплив місцевих еліт. Це свідчить, що представництво на рівні громад не є простим відображенням загальнонаціональної партійної конкуренції, а формується під впливом конкретних місцевих умов, потреб і політичних балансів.

Соціальний вимір муніципального представництва також виявив низку проблем. Гендерна квота сприяла ширшому включенню жінок до виборчих списків, однак не забезпечила рівного доступу до депутатських мандатів і посад голів громад. Через це демократичне представництво потребує не лише формального дотримання виборчих вимог, а й реальної зміни партійних практик добору кандидатів, підтримки жіночого політичного лідерства та розширення соціальної представленості в місцевих радах.

В умовах воєнного стану, коли нові місцеві вибори не проводяться, питання легітимності та підзвітності муніципальних інституцій набуває практичного змісту. Представницька влада в громадах має підтримувати

зв’язок із жителями через громадський контроль, звітність депутатів, електронні петиції, громадські слухання, консультації, роботу старост, волонтерські ініціативи та постійну комунікацію. За таких умов перспективи розвитку муніципального представництва пов’язані з оновленням місцевої влади після війни, підвищенням якості партійного добору кандидатів, цифровізацією участі громадян і посиленням відповідальності місцевої влади перед територіальними громадами.

Демократичне політичне представництво в муніципальних інституціях України представляє собою динамічний процес, що поєднує виборчу легітимність, партійну конкуренцію, громадську участь, гендерну збалансованість, прозорість і підзвітність діяльності муніципальних інституцій.

Подальший розвиток демократичного політичного представництва в муніципальних інституціях залежить від здатності місцевого самоврядування залишатися не формальною управлінською системою, а реальним простором локальної демократії, де територіальна громада не лише делегує владу, а й зберігає вплив на рішення, що визначають її повсякденне життя та майбутній розвиток.

Висновки по третьому розділу

У третьому розділі дисертаційного дослідження проаналізовано перспективи розвитку демократичного політичного представництва в муніципальних інституціях України, визначено особливості забезпечення балансу інтересів у системі місцевого самоврядування, досліджено вплив цифровізації на трансформацію представницьких механізмів та обґрунтовано основні напрями модернізації демократичного представництва в умовах сучасних політичних трансформацій.

Ефективне муніципальне представництво передбачає поєднання інтересів різних соціальних груп, територіальних спільнот, громадських організацій, бізнесових структур та органів публічної влади. Основою демократичного балансу інтересів виступає інституційна здатність органів місцевого самоврядування забезпечувати відкритість процесу прийняття рішень, підзвітність влади та рівний доступ громадян до механізмів політичної участі.

Проблема балансу інтересів значною мірою ускладнюється соціальною неоднорідністю територіальних громад, наслідками внутрішньої міграції, регіональними диспропорціями розвитку та впливом воєнного стану. У таких умовах муніципальні інституції виконують не лише представницьку, а й інтеграційну функцію, спрямовану на забезпечення соціальної консолідації та підтримання стабільності на локальному рівні.

Цифрові технології суттєво змінюють традиційні механізми взаємодії між владою та громадянами, формуючи нові канали комунікації, способи політичної мобілізації та інструменти громадянської участі. Електронні петиції, онлайн-консультації, цифрові платформи місцевого самоврядування та сервіси електронного врядування створюють передумови для підвищення прозорості влади та оперативності комунікації.

Зростання ролі соціальних мереж та цифрових платформ сприяє персоналізації політики, посиленню інформаційних маніпуляцій та поширенню популістських практик. Крім того, нерівномірний доступ до цифрових технологій створює ризики виникнення нових форм політичної нерівності.

Подальший розвиток демократичного політичного представництва в Україні потребує удосконалення нормативно-правової бази місцевого самоврядування та виборчого законодавства. Зокрема, актуальними залишаються питання підвищення прозорості діяльності органів місцевого самоврядування, посилення механізмів підзвітності депутатів місцевих рад,

удосконалення процедур громадського контролю та розширення можливостей участі громадян у формуванні місцевої політики.

Перспективи розвитку демократичного представництва в Україні безпосередньо пов’язані з процесами європейської інтеграції. Імплементація європейських стандартів місцевої демократії, розвиток принципів субсидіарності, відкритості та партнерства між владою і громадою сприяють модернізації системи муніципального управління та посиленню ролі територіальних громад у системі публічної влади.

В умовах післявоєнного відновлення України роль муніципальних інституцій суттєво зростатиме. Саме органи місцевого самоврядування виступатимуть ключовими суб’єктами відбудови територій, координації міжнародної допомоги, забезпечення соціальної адаптації населення та відновлення локальної інфраструктури. У зв’язку з цим ефективне демократичне представництво стає необхідною умовою не лише політичної стабільності, а й успішної реалізації процесів відновлення та модернізації держави.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено комплексний аналіз демократичного політичного представництва в муніципальних інституціях України, визначено особливості його функціонування за умов сучасних суспільно-політичних трансформацій та окреслено перспективи подальшого розвитку. Проведене дослідження дало можливість сформулювати низку теоретичних підходів і практичних висновків, що відповідають поставленій меті та завданням роботи.

Значущість дослідження зумовлена трансформаційними процесами, що відбуваються в політичній системі України в умовах децентралізації, європейської інтеграції, цифровізації політики та функціонування держави в період воєнного стану. Саме муніципальні інституції сьогодні виступають одним із ключових рівнів реалізації демократичного політичного представництва, оскільки забезпечують безпосередню взаємодію громадян із владою, формування локальної політики та захист інтересів територіальних громад. Російсько-українська війна суттєво посилила роль органів місцевого самоврядування у забезпеченні стійкості громад, координації гуманітарних процесів, підтриманні соціальної стабільності та комунікації між державою і суспільством. У сучасних умовах українське суспільство демонструє високий запит на прозоре, ефективне та відповідальне представництво інтересів громадян на місцевому рівні, що актуалізує необхідність наукового осмислення особливостей функціонування демократичного політичного представництва в муніципальних інституціях, визначення основних викликів його розвитку та пошуку ефективних механізмів удосконалення системи локальної демократії в Україні.

У дисертаційній роботі визначено та досліджено особливості функціонування, розвитку та перспектив демократичного політичного представництва в муніципальних інституціях України.

Виконуючи основні дослідницькі завдання, автор дійшов таких результатів:

1. Розглянуто демократичне політичне представництво як багаторівневу систему взаємовідносин, у межах якої народ як носій суверенітету делегує владні повноваження обраним представникам, покладаючи на них обов'язок діяти в інтересах суспільства та забезпечувати реалізацію загального блага.

На сучасному етапі розвитку політичної системи все частіше констатується криза політичного представництва. Значною мірою це зумовлено посиленням впливу популістських рухів, які акцентують увагу на безпосередньому зв'язку між політичним лідером та громадянами. Сучасні цифрові технології, соціальні мережі й онлайн-платформи дозволяють політичним акторам комунікувати з населенням напряму, мінімізуючи роль традиційних посередників – журналістів, політичних партій, парламентських структур та інших інституцій представницької демократії. Водночас розвиток новітніх політичних технологій формує сприятливі умови для маніпулювання громадською думкою, поширення дезінформації та нав'язування певних політичних наративів. У таких умовах інститути парламенту, політичних партій та медіа виконують функцію демократичних стримувань і противаг, обмежуючи прояви популізму та інформаційного впливу. Це актуалізує необхідність переосмислення базових принципів і механізмів політичного представництва в сучасних демократіях.

У сучасній зарубіжній та українській політичній науці виявлено значну кількість підходів до розуміння демократичного політичного представництва, що пояснюється міждисциплінарним характером даного феномену. Демократичне політичне представництво розглянуто через інституційний, системний, комунікативний, аксіологічний та міждисциплінарний методи. Визначено, що представництво виступає не лише механізмом делегування повноважень, а й формою забезпечення взаємодії між суспільством і владою, засобом артикуляції інтересів

громадян та способом легітимації політичної системи. Узагальнення теоретико-методологічних підходів дозволяє визначити демократичне політичне представництво як процес і систему інституційної репрезентації інтересів громадян через виборні органи влади та механізми політичної участі.

2. Систематизовано наукові підходи до дослідження демократичного політичного представництва, що дає підстави стверджувати, що його сутність полягає у забезпеченні зв'язку між громадянами та органами влади, реалізації суспільних інтересів і підтриманні демократичної легітимності політичної системи. Уточнено зміст основних категорій дослідження, зокрема поняття «політичне представництво». Опрацьовано визначення вимірів політичного представництва, що дозволяє окреслити динаміку політичного представництва, а також переконливо демонструє, що представництво не є статичною категорією, воно постійно змінюється залежно від умов, у яких функціонує спільнота.

Встановлено, що демократичне представництво в муніципальних інституціях має власну специфіку, оскільки базується на безпосередній взаємодії влади та територіальної громади, що посилює значення комунікативного й ціннісного компонентів у процесі прийняття рішень.

У сучасних реаліях посилюється суспільний запит не лише на дослідження практичних механізмів реалізації політичного представництва в муніципальних інституціях, а й на осмислення внутрішніх закономірностей та зовнішніх чинників його розвитку в умовах трансформації системи публічної влади: від пострадянської моделі до демократичної. Особливої актуальності ця проблема набуває в контексті російсько-української війни, децентралізаційних процесів та постійного пошуку оптимального співвідношення між принципами демократії й ефективністю публічного управління. Саме від цього залежить спроможність муніципальних інституцій забезпечувати належне політичне

представництво територіальних громад як повноцінних суб'єктів політичного процесу та управлінської діяльності.

3. Дослідження генези та доктринальних засад демократичного політичного представництва дозволило визначити, що його становлення відбувалося у контексті еволюції демократичної політичної думки та розвитку інститутів місцевого самоврядування. Засвідчено, що сучасні концепції представництва трансформуються під впливом процесів глобалізації, цифровізації, децентралізації та розвитку громадянського суспільства. Український досвід демократичного представництва формувався під впливом пострадянської трансформації, реформ місцевого самоврядування, євроінтеграційного курсу держави та сучасних безпекових викликів. Це зумовило поєднання традиційних представницьких механізмів із новими формами громадянської участі.

Серед доктринальних засад політичного представництва встановлено, що сучасна система демократичного представництва сформувалася під впливом кількох ключових концепцій: доктрини вільного представництва, імперативного мандату, функціонального представництва інтересів та партійного представництва. Виявлено, що кожна з цих доктрин по-різному визначає характер взаємовідносин між представником, виборцями та політичними інституціями. Доктрина вільного представництва акцентує увагу на пріоритеті загальнонаціонального інтересу та політичній автономії депутата, тоді як імперативний мандат передбачає жорстку залежність представника від виборців відповідного округу та можливість його відкликання. Доктрина функціонального представництва базується на репрезентації соціальних, професійних чи економічних груп, а доктрина партійного представництва визначає політичні партії як основний механізм артикуляції та реалізації суспільних інтересів. Встановлено, що в сучасних демократичних системах, зокрема в Україні, найбільш поширеним є поєднання елементів вільного та партійного представництва, що відображає

тенденцію до посилення ролі політичних партій і водночас збереження принципів представницької демократії.

4. У ході дослідження концептуалізовано особливості функціонування демократичного політичного представництва в муніципальних інституціях України. Визначено, що муніципальні інституції виступають ключовою ланкою реалізації принципів локальної демократії, забезпечуючи представництво інтересів територіальних громад, політичну участь громадян та формування локальної політики. Особливість муніципального представництва полягає у високому рівні залежності від соціальної структури громади, локальної політичної культури, регіональних особливостей та рівня довіри до місцевої влади. В той же час ефективність представництва значною мірою залежить від спроможності муніципальних інституцій забезпечувати баланс між інтересами громади, держави, політичних партій та громадських організацій.

Відсутня єдина універсальна концепція політичного представництва, яка б поєднувала класичні моделі делегованого та трастового представництва із сучасними комунікативними, партисипаторними й неоінституційними підходами. В умовах децентралізації, трансформації системи публічного управління та впливу воєнного стану політичне представництво в Україні виходить за межі формального делегування повноважень і набуває характеру постійної взаємодії між владою та територіальною громадою. Це зумовлює необхідність формування цілісної теоретико-методологічної основи дослідження демократичного представництва в муніципальних інституціях.

Встановлено, що найбільш релевантною для муніципального рівня є модель делегованого представництва, відповідно до якої депутат має діяти згідно з інтересами та запитами виборців. Адже на рівні місцевого самоврядування формується безпосередній комунікативний зв’язок між представником і громадою через громадські консультації, зустрічі з виборцями, соціологічні дослідження та механізми локальної демократії.

Важливою складовою такого представництва є підзвітність депутатів перед громадою, що актуалізує доцільність застосування елементів імперативного мандату на муніципальному рівні.

Результати дослідження засвідчили, що муніципальні інституції виконують важливу роль у системі демократичного політичного представництва, оскільки забезпечують не лише реалізацію політичних, економічних і соціокультурних інтересів громад, а й виступають механізмом впровадження публічної політики на локальному рівні. Реформа децентралізації підтвердила значущість місцевого самоврядування як одночасно інституту громадянського суспільства й публічної влади. Ефективність демократичного представництва потребує посилення комунікації між муніципальними інституціями, парламентом та урядом для належної репрезентації інтересів територіальних громад у національному політичному порядку денному.

Саме тому в умовах сучасних викликів розвиток демократичного політичного представництва в муніципальних інституціях повинен супроводжуватися зміцненням громадянського суспільства, підвищенням рівня політичної участі громадян та вдосконаленням механізмів місцевого самоврядування відповідно до принципів Європейської хартії місцевого самоврядування.

5. Аналіз сучасних викликів демократичному політичному представництву в Україні дозволив встановити, що ключовими проблемами залишаються криза довіри до політичних інституцій, олігархізація політичного простору, низький рівень політичної культури, нерівномірність розвитку територіальних громад, вплив війни на функціонування місцевого самоврядування та посилення інформаційних загроз. Російсько-українська війна суттєво трансформувала механізми політичного представництва. Посилено роль місцевої влади у забезпеченні безпеки громад, координації гуманітарної допомоги та підтриманні соціальної стабільності. У сучасних умовах суспільство демонструє запит на відповідальне, прозоре та

ефективне муніципальне управління, що безпосередньо впливає на характер демократичного представництва.

Визначено основні тенденції розвитку демократичного політичного представництва в Україні через виокремлення ключових маркерів його трансформації. Обґрунтовано, що важливими чинниками позитивної динаміки демократичного представництва залишаються проведення конкурентних, вільних і чесних виборів, які забезпечують легітимність влади та політичну змінюваність. Значну роль також відіграють політичний плюралізм і достатньо високий рівень політичної участі громадян, що сприяють розширенню механізмів залучення суспільства до політичного процесу. Також окреме значення для демократизації політичного представництва має забезпечення свободи слова, функціонування незалежних масмедіа та можливість громадян вільно висловлювати власні політичні погляди й переконання. Адже ці чинники формують умови для відкритої політичної конкуренції та суспільного контролю за діяльністю представницьких інституцій.

У результатах дослідження засвідчено наявність низки проблем і викликів, що стримують розвиток демократичного політичного представництва в Україні. Зокрема негативний вплив тривалий час мали мажоритарна та змішана виборчі системи, які сприяли посиленню персоналізованого та фінансово залежного політичного представництва. Часткове запровадження пропорційної виборчої системи з відкритими партійними списками стало важливим кроком до вдосконалення виборчого процесу та посилення демократичних механізмів представництва.

Серед суттєвих викликів також виокремлено вплив олігархічних груп на політичні партії та масмедіа, а також суспільно-політичні конфлікти, пов’язані з діяльністю медіа та окремих державних інституцій.

6. Дослідження процесу інституціоналізації демократичного політичного представництва у муніципальних інституціях України засвідчило, що реформа децентралізації стала одним із ключових чинників

трансформації локальної демократії. Передача значної частини повноважень і ресурсів органам місцевого самоврядування сприяла посиленню ролі територіальних громад та розширенню можливостей політичної участі громадян. Зазначено, що інституціоналізація демократичного представництва супроводжується низкою проблем, серед яких недостатня політична відповідальність окремих представників місцевої влади, залежність від центральних політичних акторів, нерозвиненість механізмів громадського контролю та недостатній рівень кадрового забезпечення муніципальних інституцій.

Серед світових тенденцій спостерігається суттєва трансформація інституційних засад політичного представництва, що виявляється у зростанні ролі масмедіа та цифрових комунікацій. Зокрема інтернет-платформи формують інтерактивний простір взаємодії між владою та громадянами, тоді як традиційні партійні структури й ідеологічні ідентичності поступово втрачають частину свого впливу на політичні процеси. В свою чергу технологічний прогрес стимулює розвиток моделей, які поєднують елементи представницької та прямої демократії, зокрема електронної та ліквідної демократії. У цьому контексті особливого значення набуває подолання політичного відчуження громадян від інститутів влади, що досягається через розширення можливостей політичного вибору – від безпосередньої участі у прийнятті рішень до делегування повноважень представникам або інституціям.

Інституціоналізація демократичного політичного представництва в муніципальних інституціях України значною мірою визначається впливом безпекового середовища, яке стало одним із ключових чинників сучасних трансформацій. Умови війни суттєво змінюють характер функціонування місцевого самоврядування та реалізації представницьких механізмів.

За наявними даними, у 2025 році бойові дії безпосередньо торкнулися понад 500 територіальних громад України, що спричинило значні людські втрати та руйнування інфраструктури. Найбільш ураженими залишаються

громади Донецької та Херсонської областей, де органи місцевого самоврядування функціонують в умовах суттєвих обмежень. У результаті територіальні громади на прифронтових територіях опинилися в соціально-політичному середовищі з суттєвими відмінностями порівняно з відносно безпечними регіонами.

7. Аналіз партійної конкуренції за політичне представництво в муніципальних інституціях на прикладі місцевих виборів 25 жовтня 2020 року дозволив встановити, що українська модель місцевої демократії характеризується високим рівнем персоніфікації політики та значним впливом локальних політичних еліт. Політичні партії активно використовували місцеві проблеми, персональні бренди кандидатів та цифрові комунікаційні технології для мобілізації електорату. Однак результати виборів засвідчили посилення ролі місцевих політичних проєктів та регіональних партій, що свідчить про поступове формування автономного локального політичного простору. Зазначено, що ефективність політичного представництва значною мірою залежить не лише від партійної належності кандидатів, а й від рівня їх інтегрованості у життя територіальної громади.

Дослідження партійної конкуренції та політичне представництво в муніципальних інституціях в Україні зумовлене специфікою місцевих виборів 25 жовтня 2020 року, які відбулися на етапі завершення ключових змін децентралізаційної реформи, укрупнення районів та формування нової архітектури територіальних громад. У цих умовах політичні партії отримали розширені можливості впливу не лише на загальнодержавному, а й на локальному рівні, що актуалізувало аналіз їхньої ролі в муніципальному представництві. Відтак, партійна конкуренція на місцевому рівні стала важливим індикатором трансформації партійної системи, співвідношення загальнонаціонального та локального політичного впливу, а також ступеня інституціоналізації місцевої демократії.

Місцеві вибори 2020 року стали показовим етапом трансформації партійної конкуренції в Україні. Запровадження нових положень Виборчого кодексу посилило роль політичних партій у громадах із кількістю виборців понад 10 тисяч, оскільки саме місцеві партійні організації отримали вирішальне значення у формуванні списків і висуванні кандидатів. Однак практичний аналіз засвідчив, що конкуренція на місцевому рівні виходила за межі змагання лише загальнонаціональних політичних сил. Активну участь у виборах брали регіональні проєкти, локальні політичні команди, партії чинних міських голів та самовисуванці. На прикладі Одеської міської громади підтверджено, що локальний політичний бренд, пов'язаний із чинним мером, може мати більший вплив, ніж бренди загальнонаціональних партій.

Переконані, що партійна конкуренція виступає ключовим механізмом демократичного політичного процесу, через який політичні сили змагаються за електоральну підтримку, мандати та участь у формуванні органів влади. У сучасній політичній науці вона розглядається як комплексний процес, що охоплює не лише вибори, а й стратегічне позиціонування партій, добір кандидатів, формування бренду, мобілізацію виборців і забезпечення політичного представництва. В той же час, на рівні муніципальних інституцій партійна конкуренція набуває більш персоналізованого та прагматичного характеру. Якщо на загальнодержавному рівні домінують ідеологічні та програмні відмінності, то в територіальних громадах вирішальне значення мають репутація кандидата, його зв'язок із громадою, управлінський досвід та здатність вирішувати локальні проблеми. Таким чином, місцева партійна конкуренція поєднує партійний, персональний, ресурсний та територіальний виміри політичного змагання.

8. Дослідження механізмів забезпечення балансу інтересів у системі муніципального представництва дозволило визначити, що ефективне демократичне представництво можливе лише за умови постійної взаємодії

між органами місцевого самоврядування, громадянським суспільством, політичними партіями та мешканцями громади. Встановлено, що важливу роль у досягненні балансу інтересів відіграють інструменти локальної демократії: громадські слухання, електронні петиції, місцеві ініціативи, консультації з громадськістю та партисипаторне бюджетування. Також у сучасних українських реаліях існує проблема формального характеру окремих механізмів участі, що знижує рівень довіри громадян до місцевої влади та послаблює ефективність представницької демократії.

Питання балансу національних і місцевих інтересів набуває особливої актуальності в умовах воєнного стану, коли проведення чергових місцевих виборів після 2020 року було призупинено. У цих обставинах легітимність і підзвітність представницької влади значною мірою забезпечуються через інші інструменти демократичної взаємодії: відкритість діяльності муніципальних інституцій, громадський контроль, регулярну звітність депутатів перед виборцями (зокрема, в межах ініціатив, які реалізує Комітет виборців України), а також через електронні петиції, громадські слухання та постійну комунікацію між владою і мешканцями громад.

Демократичне політичне представництво на місцевому рівні постає як динамічний процес, у межах якого формальні інституційні механізми постійно співвідносяться з реальним змістом демократичного врядування. Наявність виборних органів і передбачених законом процедур участі сама по собі не гарантує повноцінного представлення інтересів громади в процесі ухвалення рішень.

У цьому контексті муніципальні інституції виступають ключовим механізмом забезпечення громадської участі, через який суспільні запити трансформуються у конкретні управлінські рішення, формуючи практичний вимір демократичного політичного представництва на локальному рівні.

9. Аналіз впливу цифровізації на розвиток політичного представництва у муніципальних інституціях показав, що цифрові технології суттєво трансформують форми взаємодії між владою та громадянами. Соціальні

мережі, електронне врядування, цифрові сервіси та онлайн-комунікація стали важливими інструментами політичної участі та репрезентації інтересів громадян. Адже цифровізація сприяє підвищенню відкритості муніципальних інституцій, швидкості комунікації та залученню громадян до локального політичного процесу. Встановлено, що цифрова демократія породжує нові ризики, серед яких інформаційні маніпуляції, поширення дезінформації, цифрова нерівність та зниження якості політичного дискурсу. У сучасних умовах ефективність політичного представництва значною мірою залежить від здатності муніципальних інституцій адаптуватися до цифрової трансформації політики.

10. У результаті дослідження визначено основні напрями та перспективи розвитку демократичного політичного представництва в муніципальних інституціях України. Обгрунтовано, що подальший розвиток локальної демократії потребує вдосконалення механізмів політичної участі громадян, посилення прозорості діяльності органів місцевого самоврядування, розвитку цифрових інструментів комунікації, зміцнення громадянського суспільства та підвищення рівня політичної культури населення. Важливим напрямом залишається формування ефективної моделі взаємодії між державою та територіальними громадами, що дозволить забезпечити баланс між централізацією та автономією місцевого самоврядування. У перспективі демократичне політичне представництво в муніципальних інституціях має стати основою зміцнення демократичної стійкості України, розвитку локальної демократії та формування ефективної системи публічного управління.

В умовах воєнного стану, коли проведення місцевих виборів є неможливим, особливої значущості набувають відкритість діяльності органів місцевого самоврядування, підзвітність посадових осіб, громадський контроль і постійна комунікація з населенням. Адже це актуалізує проблему подальшого розвитку демократичного політичного

представництва в муніципальних інституціях як одного з ключових елементів сучасної української політичної системи.

Зазначимо, що демократичне політичне представництво на місцевому рівні формується через взаємодію виборчої легітимації, партійних механізмів, діяльності місцевих рад і виконавчих органів, а також через участь депутатського корпусу, голів громад, старост і різних форм громадської активності. Місцеві вибори 2020 року стали завершальним етапом загальнонаціонального циклу оновлення влади, що включав президентські та парламентські вибори 2019 року та відіграли важливу роль у формуванні системи представницької влади на рівні громад.

У контексті російсько-української війни посилилося значення механізмів відкритості, підзвітності та постійної взаємодії влади з громадянами, зокрема у питаннях підтримки військових, ветеранів, осіб з інвалідністю та інтеграції внутрішньо переміщених осіб у нові громади. Це розширило зміст діяльності муніципальних інституцій і підвищило їх соціальну відповідальність. В той же час політичні партії залишаються важливим каналом політичного представництва на місцевому рівні, оскільки саме через них більшість депутатів потрапляють до місцевих рад. Поряд із партійними силами значну роль відіграють самовисуванці, які спираються на особистий авторитет та локальну підтримку. Також у виборчому процесі брали участь локальні партійні проєкти, що конкурували із загальнонаціональними політичними силами з різним рівнем успішності.

Окреслено проблему гендерного представництва: хоча жінки досить активно представлені у виборчих списках, їхня участь на керівних посадах у громадах залишається обмеженою, що свідчить про необхідність подальшого вдосконалення механізмів забезпечення не лише формальної, а й реальної рівності політичної участі в системі місцевого самоврядування.

Отже, демократичне політичне представництво в муніципальних інституціях виступає важливим елементом сучасної демократичної системи України, забезпечуючи реалізацію принципів народовладдя, політичної

участі та захисту інтересів територіальних громад. Сучасні українські реалії демонструють, що ефективність представницької демократії на місцевому рівні залежить від здатності муніципальних інституцій адаптуватися до суспільно-політичних трансформацій, цифровізації та безпекових викликів. Саме розвиток демократичного представництва на локальному рівні створює передумови для зміцнення демократичної державності, підвищення довіри громадян до влади та формування стійкої системи місцевого самоврядування в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 3 квітня – презентація діджитал-інструменту «Місцеві інтереси», який виявляє конфлікт інтересів у місцевих депутатів. URL: https://cs.detector.media/ability/texts/186017/2024-04-02-3-kvitnya-prezentatsiya-didzhytal-instrumentu-mistsevi-interesy-yakyy-vyyavlyaie-konflikt-interesiv-u-mistsevykh-deputativ/.

2. 59% українців обирають послуги онлайн – дослідження ПРООН. *Міністерство цифрової трансформації України.* URL: https://thedigital.gov.ua/news/progress/59-ukrayintsiv-korystuiutsia-posluhamy-onlayn-doslidzennia-proon.

3. Амельченко Н. А. Політичне відчуження в умовах представницької демократії. *Наукові записки НаУКМА. Політичні науки:* зб. наук. пр. 2015. Т. 173. С. 12-16. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/445b48f8-b317-4671-86bf-a3d92f668888/content.

4. Андрєєв Д. В. Представництво міноритарних політичних спільнот: теоретичні засади та прагматичні досвід. *Регіональні студії.* 2023. № 34. С. 46-50. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/59c824a1-b726-4411-bc40-13b6d53c37a4/content.

5. Афанасьєва М. В. Виборча інженерія в Україні: теоретико-методологічні засади та конституційно-правове забезпечення: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02. Одеса, 2015. 35 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/281633505_Viborca_inzeneria_v_Ukraini_teoretiko-metodologicni_zasadi_ta_konstitucijno-pravove_zabezpecenna.

6. Бабій Ю. Ю. Конституційна модель організації муніципальної влади в сучасній Україні: проблемні питання реалізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2025. № 87. Т. 1. С. 131-136.

7. Бабій Ю. Ю. Муніципальна влада сучасної України: конституційно-правові питання. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2023. Вип. 2 (102). С. 13-24. URL: https://doi.org/10.33766/2524-0323.102.13-24.

8. Бакун В. І. Конституційно-правові аспекти функціонування інститутів представницької демократії в Україні та Франції. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право.* 2025. Вип. 88, ч. 1. С. 103-107. URL: https://www.researchgate.net/publication/391938788_Constitutional_and_legal_aspects_of_the_functioning_of_representative_democracy_institutions_in_Ukraine_and_France.

9. Балабан Р. В. Сучасний стан децентралізації в Україні: аналіз стійкості реформи і ризиків її згортання. *Політикус*. 2025. № 4. С. 20-32.

10. Бараболя В. Комунікація між владою та громадою в територіальних громадах україни: виклики війни, децентралізації та шляхи інституційної реалізації. *Науковий часопис УДУ імені Михайла Драгоманова.* 2025. № 37. С. 72-83. URL: https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b2abe217-3fa6-4865-857e-bb612aaad9d8/content.

11. Батанов О. В., Кравченко В. В. Місцеве самоврядування як інститут громадянського суспільства: муніципально-правові проблеми взаємодії та функціонування. *Аспекти публічного правління*. 2018. № 6-7. Т. 6. С. 45-53.

12. Бевз Ю. В. Особливості взаємодії політичних партій та органів місцевого самоврядування в Україні. *Академічні візії*. 2023. № 25. С. 70-78. URL: https://doi.org/10.5281/zenodo.10130336.

13. Бедрак Н. М. Комунікативний вимір політичного представництва. *Актуальні проблеми політики.* 2014. № 53. С. 173-183.

14. Білоцерківська О. М. Легітимність інституцій місцевого самоврядування: виклики адміністрації та стратегія стійкості в умовах

воєнного стану. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2024. № 51. С. 210-218. URL: https://doi.org/10.32782/apfs.v051.2024.34.

15. Блінцова В. О. Процес медіатизації політики та функції мас-медіа у сучасному суспільстві. *Актуальні проблеми політики.* 2013. Вип. 49. С. 126-131. URL: https://app.nuoua.od.ua/archive/49_2013/17.pdf.

16. Богів Я. С. Представницька демократія як форма реалізації народного суверенітету. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2019. Вип. 21. С. 244-253. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2019_21_37.

17. Бойко Н. Дигіталізація відносин «держава – громадянин» у реаліях сучасного українського суспільства: складності та досягнення. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін:* зб. наук. праць. Київ, 2020. С. 138-145. URL: https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/mon2020.pdf.

18. Бойчук А. Ю., Тарасов А. В., Джус А. Р. Питання місцевого самоврядування та муніципалізму в правових позиціях Європейського суду з прав людини. *Юридичний науковий та електронний журнал.* 2025. № 8. С. 307-312. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-8/64.

19. Бондаренко О. О. Функціональне представництво інтересів як центр політичного впливу на внутрішньодержавному рівні. *Актуальні проблеми політики.* 2017. Вип. 60. С. 252-262. URL: https://app.nuoua.od.ua/archive/60_2017/28.pdf.

20. Бородін Є., Піскоха Н., Демошенко Г. Проблеми і переваги цифровізації місцевого самоврядування. *Аспекти публічного управління.* 2021. №4. С. 95-103. URL: https://doi.org/ 10.15421/152140.

21. Бортнікова А. В. Еволюція партійно-політичного представництва в Луцькій міській раді. *Регіональні студії*. 2018. № 12. С. 47-51. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3ee69468-a092-4940-8794-c1f52bdf18b1/content.

22. В Україні запущений електронний парламент. *Центр політико-правових реформ.* URL: https://pravo.org.ua/v-ukrayini-zapushheno-elektronnyjparlament/.

23. Валюх Л., Вівчар І., Постельжук О. Інституційний вплив пропорційної виборчої системи з відкритими списками в Україні: внутрішньопартійна конкуренція та перспективи законодавчих змін. *Вісник з Львівського університету*. 2025. № 62. С. 239-249. URL: https://doi.org/10.30970/pps.2025.62.29.

24. Виборчий кодекс України: Закон України від 19.12.2019 № 396-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/396-20.

25. Відомості про обраних на посади міських, селищних, сільських голів (місцеві вибори 25.10.2020). *Центральна виборча комісія.* URL: https://www.cvk.gov.ua/pls/vm2020/pvm003pt001f01=695pt00_t001f01=695.html.

26. Вінникова Н. А. До питання «дефіциту демократії» в Європі: практики громадянської партисипації і політичної репрезентації в ЄС. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*. 2019. № *2* (12). С. 32-44.

27. Вінникова Н. А. Трансформаційні виклики радикалізації європейської системи політичного представництва. *Політикус*. 2016. Вип. 2. С. 48-64. URL: http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/8130/1/vinnikova.pdf.

28. Внутрішньо переміщені особи. *Міністерство соціальної політики України*. URL: https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html.

29. Войнова О. О. Електронна демократія як спосіб політичної комунікації та політичної партисипації у мережевому суспільстві: дис. … д-ра філософії: 052. Одеса: ПНПУ імені К. Д. Ушинського, 2023. 226 с. URL: http://dspace.pdpu.edu.ua/ handle/123456789/16682.

30. Войтенко Ю. Особливості взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування в Україні за умов транзиту. *Вісник прикарпатського університету. Серія: Політологія.* 2025. № 21. С. 80-85. URL: https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-9.

31. Волохов О. С. Правове регулювання лобіювання в Україні та його впливна формування ефективного законодавства. *Нове українське право.* 2024. Вип. 6. С. 7-13. URL: https://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/682/622.

32. Воробйов В. А. Інституційні детермінанти політичного представництва: партії, парламент, масмедіа. *Актуальні проблеми політики:* зб. наук. пр. 2022. Вип. 69. С. 55-60. URL: https://doi.org/10.32837/app.v0i69.1302.

33. Воробйов В. А. Політичне представництво із соціального хаосу: партії між олігархією та самоорганізацією. *Актуальні проблеми філософії та соціології.* 2021. Вип. 33. С. 88-92. URL: https://doi.org/10.32837/apfs.v0i33.1049.

34. Ворчакова І. Є. Гендерне квотування: забезпечення дескриптивного чи субстантивного представництва? *Актуальні проблеми політики*. 2024. Вип. 73. С. 49-53. URL: https://eir.nuos.edu.ua/handle/123456789/8433.

35. Ганжуров Ю. Представницька демократія чи пряме народовладдя: критерії оцінки. *Політичний менеджмент.* 2011. № 5. С. 13-18. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/ganzhurov_predstavnytska.pdf.

36. Ганчжук О. Демократія участі в Україні: стан та умови реалізації. *Український журнал конституційного права*. 2024. Вип. 1 (30). С. 32-41. URL: https://doi.org/10.30970/jcl.1.2024.3.

37. Гедікова Н. П. Кадровий потенціал представницьких органів місцевого самоврядування об'єднаних територіальних громад Одеської області в новій системі адміністративно-територіального устрою. *Вісник*

Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія: політичні науки. 2022. № 7. С. 55-63. URL: https://doi.org/10.31558/2617-0248.2022.7.8.

38. Дешко Т. В. Проблеми соціально-політичного представництва. *Наукові записки НаУКМА: Політичні науки*: зб. наук. пр. 2004. Т. 31. С. 33-37. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/8116.

39. Динаміка довіри Президенту В. Зеленському, сприйняття перспектив української влади та стан демократії: результати опитування, проведеного 23-29 січня 2026 року. *Київський міжнародний інститут соціології.* URL: https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1584&page=1.

40. Діденко О., Мирошниченко А., Тесля А. Функціонування органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану: виклики та перспективи. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування.* 2025. № 18. 6 с. URL: https://doi.org/10.54929/2786-5746-2025-18-02-10.

41. Долженков О., Гжибовська Т. Статус обласних рад у системі здійснення місцевого самоврядування в Україні. *Актуальні проблеми державного управління.* 2021. Вип. 83, т. 2. С. 146-150. URL: https://uran.oridu.odessa.ua/article/view/237294.

42. Доскіч Л. Вплив громадян на прийняття рішень органами місцевого самоврядування як чинник ефективного функціонування демократії на локальному рівні: польський досвід та українські реалії. *Політичне життя*. 2017. № 3. С. 35-40.

43. Дроздова Є., Боднар П., Кельм Н. Хто виграв місцеві вибори? Вивчайте інтерактивну карту результатів. 2020. URL: https://texty.org.ua/projects/102405/gromada-misto-oblast-rezultaty-miscevyh-vyboriv/.

44. Едмунд Берк: роздуми консерватора. *KMBS.* URL: https://kmbs.ua/ua/article/edmund-berk-rozdumi-konservatora.

45. Європейська хартія місцевого самоврядування: міжнародний документ від 15.10.1985. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text.

46. Євтушенко О. Н. Муніципальний менеджмент: підручник / О. Н. Євтушенко, В. М. Ємельянов, В. І. Андріяш. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2016. 404 с.

47. Завгородня Ю. В. Політика цифровізації органів місцевого самоврядування в період воєнного стану. *Держава і право.* 2025. Вип. 98. Ч. 2. С. 313-323. URL: https://doi.org/ 10.33663/1563-3349-2025-98-313.

48. Зан М. П. Політико-партійне представництво органів місцевого самоврядування у територіальних громадах Одеської області з компактним проживанням етнічних меншин (за результатами місцевих виборів 2020 року). *Регіональні студії.* 2022. № 28. С. 7-15. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/55954.

49. Зан М. П. Політичне та партійне представництво органів місцевого самоврядування в територіальних громадах Чернівецької області з компактним проживанням румунських і молдовських етнічних меншин (за результатами місцевих виборів 2020 року). *Politicus*. 2022. № 1. С. 188-195. URL: https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-1.30.

50. Зимогляд В. Я. Національний інтерес у контексті концепції політичної безпеки України. *Наукові записки*. 2006. Вип. 30. С. 106-115. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/zymohliad_natsionalnyi.pdf.

51. Зимогляд В. Я. Розвиток місцевого самоврядування як чинник горизонтальної самоорганізації суспільства. *Укр. соціум.* 2008. № 3 (26). С.124-131.

52. Іванченко К. О. Політична мережа як організаційний інструмент публічної політики. *Регіональні студії.* 2019. Вип. 17. С. 20-25. URL: https://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/17/6.pdf.

53. Кантор Н. Ю. Роль європейської хартії місцевого самоврядування як стандарту місцевої демократії: українські реалії та перспективи. *Наукові нотатки Національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2023. № 6. С. 12-19. URL: https://doi.org/10.32782/tnu-2707-0581/2023.6/03.

54. Карий О. І., Панас Я. В. Місцеві ініціативи та залучення громадськості до здійснення місцевого самоврядування. Київ: ТОВ «Підприємство «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. 176 с. URL: https://auc.org.ua/sites/default/files/library/6misiniweb.pdf.

55. Кармазіна М., Шурбована О. «Інститут» та «інституція»: проблема розрізнення понять. *Політичний менеджмент.* 2006. № 4. С. 10-19. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/karmazina_instytut-2.pdf.

56. Кириченко Ю. Право на свободу об'єднання в політичні партії: порівняльно-правовий аналіз конституцій України та європейських держав. *Юридичний вісник*. 2014. Вип. 6. С. 199-204. URL: https://yurvisnyk.in.ua/v6_2014/35.pdf.

57. Клімова Г. П. Інститут місцевого самоврядування в сучасній Україні. *Державне будівництво та місцеве самоврядування.* 2002. Вип. 4. С. 15-22. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2665/1/Klimova_15.pdf.

58. Ковальов Н. С. Закон України «Про місцеве самоврядування» як інструмент правової підтримки децентралізації. *Аналітична та порівняльна юриспруденція*. 2025. № 4. Т. 2. С. 211–215. URL: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.2.33.

59. Ковальчук В. Б., Забокрицький І. І. Представницька демократія: поняття, ознаки, критерії. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2015. № 824. С. 159-163. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2015_824_26.

60. Козир С. В. Децентралізація та політика регіонального відновлення України в умовах воєнного стану: виклики та рекомендації. *Empirio.* 2025. № 1. Т. 2. С. 15-26. URL: https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.1.15-26.

61. Колодін Д. О. Виборча система як об'єкт кримінально-правової охорони. *Modern Science: Processes of Globalisation and Transformation:* international scientific conference (Riga, April 21-22, 2023). Riga, 2023. С. 81-83.
URL: http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/324/9013/18765-1?inline=1.

62. Колянко О. В. Взаємодія органів державного управління і місцевого самоврядування з громадськістю. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки*. 2021. № 65. С. 116-122. URL: https://www.journals-lute.lviv.ua/index.php/visnyk-econom/article/view/1042/987.

63. Комунальні підприємства: на чиї інтереси вони працюють. URL: https://uplan.org.ua/news/komunalni-pidpryiemstva-na-chyi-interesy-vony-pratsiuiut/.

64. Кононенко Ж. А., Гасій О. В, Кононенко, О. А., Гудзь Т. П., Перебийніс В. І. Фінансова оцінка стійкості муніципального бюджету як інструменту соціально-економічного розвитку держави. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія: Економічні науки.* 2024. Вип. 4 (114). С. 32-40. URL: https://doi.org/10.37734/2409-6873-2024-4-6.

65. Кононенко Ж. А., Гасій О. В., Кононенко О. А. Муніципальні послуги в інформаційному середовищі. *Інфраструктура ринку.* 2023. № 71. С. 63-69. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2023/71_2023/14.pdf.

66. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text.

67. Концепція розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.02.2006 № 90-р. URL: https://www.kmu.gov.ua/ npas/29277890.

68. Кормич Л.І., Кормич А.І. Концептуальні засади реформи публічної влади і управління та впровадження моделі «сервісної держави» в Україні. *Актуальні проблеми політики*. 2021. Вип. 67. С. 5–12. URL: https://doi.org/10.32837/app.v0i67.1143

69. Кормич Л. І., Кормич А. І. Вдосконалення публічного управління в Україні в контексті діджиталізації: теоретичний аспект. *Актуальні проблеми політики.* 2022. Вип. 69. С. 5-12. URL: https://app.nuoua.od.ua/archive/69_2022/1.pdf.

70. Кормич Л.І., Кормич А.І. Кадровий вектор публічного управління: європейський досвід для України. *Актуальні проблеми політики*. 2025. Вип. 76. С. 216-222. URL: https://doi.org/10.32782/app.v76.2025.26

71. Кормич Л.І., Косов О. В. Швейцарський досвід цифрової трансформації публічного управління (до розумного уряду): покращення співпраці органів влади з громадою. *Актуальні проблеми політики*. 2023. Вип. 71. С. 100–106. URL:https://doi.org/10.32782/app.v71.2023.13

72. Королюк Т., Ковпак А. Цифровізація місцевого самоврядування в Україні: потенціал та виклики в умовах війни. *Studenckie Prace Prawnicze Administratywistyczne i Ekonomiczne.* 2024. № 45. С. 45-58. URL: https://doi.org/10.19195/1733-5779.45.4.

73. Костицька І. О. Політико-правова природа представницьких органів влади. *Соціологія права*. 2011. № 1. С. 44-47.

74. Костицька І. О. Правова та політична природа народного представництва. *Проблеми вдосконалення підготовки юристів: професійні та морально-етичні аспекти*: зб. матеріалів наук.-метод. конф. (м. Київ, жовт. 2008 р.). Київ: КНЕУ, 2008 С. 194-202. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/32620335.pdf.

75. Костицький В. Місцеве самоврядування як окрема гілка публічної влади. *Вісник АПСВТ*. 2018. №1. С. 48-50.

76. Красилюк В. Ф. Інституційна спроможність деокупованих територіальних громад в умовах постконфліктної трансформації. *Політичне життя.* 2025. Вип. 2. С. 42-49. URL: https://doi.org/10.31558/2519-2949.2025.2.5.

77. Краснопольська Т.М. Гендерно-чутлива інформаційна безпека в умовах цифрового врядування: міжнародний досвід та українські реалії. *Регіональні студії*. 2024. № 37. С. 155–160. DOI: 10.32782/2663-6170/2024.37.27

78. Краснопольська Т. М. Місцеве самоврядування в умовах цифрової дипломатії: нові підходи до прийняття політико-управлінських рішень. *Політичне життя.* 2026. № 2. С. 34-41. https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/19832

79. Крилова Ю. І. Електронна демократія в Україні: теоретичний і практичний аспекти. *Інформація і право.* 2022. № 2 (41). С. 70-77.

80. Куйбіда В. С., Смолова Л. М. Відповідальність представницьких органів місцевого самоврядування перед територіальними громадами: практичні аспекти реалізації. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України*. 2015. № 1. С. 146-163.

81. Лазоришин Ю., Луцький М. Участь політичних партій у формуванні органів місцевого самоврядування: політико-правові засади та доцільність їх оновлення. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2024. №18. С. 186-194.

82. Лебедюк В. Ефекти виборчої реформи на місцевих виборах 2020 року в Україні: регіональний контекст. *Вісник Львівського університету*. 2022. № 42. С. 260-267. URL: https://doi.org/10.30970/pps.2022.42.34.

83. Левченко Ю. В. Ґендерні квоти та представленість жінок в органах місцевого самоврядування в умовах реформи децентралізації. *Актуальні*

проблеми політики. 2021. № 67. С. 75-81. URL: https://doi.org/10.32837/app.v0i67.1154.

84. Майже 300 наукових проєктів та розробок фінансуватимуть з держбюджету у 2024 році. URL: https://nauka.gov.ua/news/maizhe-300-naukovykh-proiektiv-ta-rozrobok-finansuvatymut-z-derzhbiudzhetu-u-2024-rotsi/.

85. Майко Т. Функціонування органів самоорганізації населення в містах. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Політологія.* 2017. № 2 (33). С. 69-78.

86. Макаров Г. В., Держалюк О. М., Каплан Ю. Б. Взаємодія органів державної влади та місцевого самоврядування у межах нової системи територіальної організації влади в Україні. Київ, 2011. 54 с.

87. Малявін Є. В. Основні концепції представництва інтересів у політичному процесі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Питання політології.* 2016. Вип. 29. С. 123-127. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/268925177.pdf.

88. Медяник Д. В. Виникнення і розвиток ідеї політичного представництва у політичній думці Західної Європи. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2012. № *22* (2). С. 212-217.

89. Мельниченко В. Політична відповідальність публічно-владних інституцій у системі соціальної відповідальності. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2011. № 1. С. 175-183.

90. Мельниченко Р. В. Лобіювання в Україні: нові правила гри. *Економічна правда.* 2024. 29 жовт. URL: https://epravda.com.ua/columns/2024/10/29/721118/.

91. Миколайчук О. Взаємодія політичних партій, органів місцевого самоврядування та громадян у процесі децентралізації: регіональний вимір. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2025. № 21. С. 248-254.

92. Мінаков М. Пострадянська людина та її доба. Спроба філософського осмислення пострадянської епохи. Київ – Мілан: Лаурус – Κοινὴ, 2024. 198 с. URL: https://www.koine.community/wp-content/uploads/2024/01/Postradyanska_lyudina.pdf.

93. Мінченко Р. М. Роль та значення місцевого самоврядування у розвитку української державності. *Актуальні проблеми держави і права.* 2011. Вип. 61. С. 25-34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2011_61_6.

94. Місцева демократія та життєстійкість в Україні: досвід реагування громад на кризові ситуації під час війни / А. Дарковіч та ін. Київ: Швед. міжнар. центр місц. демократії, 2024. 65 с. URL: https://cdn.icld.se/wp-content/uploads/20250922103610/ICLD_ResearchReport-2024-Local-Democracy-and-Resilience-ua-002.pdf.

95. Місцеве самоврядування як чинник стійкості тилу: аналіт. доп. / В. Г. Потапенко, В. О. Баранник, Н. В. Бахур та ін. Київ: НІСД, 2023. 54 с. URL: https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.02.

96. Місцеві вибори 2020 року в Україні: звіт за підсумками виборів. Київ: Міжнародна фундація виборчих систем, 2021. 76 с.

97. Місцеві вибори 2020. *Центральна виборча комісія*. URL: https://www.cvk.gov.ua/pls/vm2020/wm002pt001f01=695kod_group=2pt001f10=01.01.2020.html.

98. Місцеві інтереси. *НАЗК.* URL: https://localinteres.shtab.net/.

99. Москальчук К. Організаційні гарантії реалізації права доступу громадян України до служби в органах місцевого самоврядування. *Юридисний вісник.* 2014. № 6. С. 72-77. URL: https://yurvisnyk.in.ua/v6_2014/14.pdf.

100. Моспаненко І. Представницька демократія та місцеве самоврядування у поглядах Дж. Ст. Мілля. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*: збірник наук. праць. Львів: Вид-цтво Львівської політехніки, 2011. Вип. 23. С. 32-37. URL: https://ena.lpnu.ua/handle/ntb/10340.

101. Нікітенко Л. О., Бородата К. В. Особливості основних форм партисипативної демократії на місцевому рівні. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2022. № 29. Т. 28. С. 166-170. URL: https://doi.org/10.32837/npnuola.v28i29.730.

102. Нікітенко Л. О., Грабар О. С. Партисипативна та представницька демократія у місцевому самоврядуванні: питання співвідношення. *Нове українське право*. 2021. № 6. С. 126-130. URL: https://doi.org/10.51989/nul.2021.6.18.

103. Нікогосян О. О. Політологічний аналіз місцевих виборів 2020 р. в Україні. *Актуальні проблеми політики*. 2021. № 67. С. 89-95. URL: https://doi.org/10.32837/app.v0i67.1156.

104. Норт Д., Волліс Дж., Вайнгест Б. Насильство та суспільні порядки. Основні чинники, які вплинули на хід історії / перекл. з англ. Т. Цимбал. Київ: Наш формат, 2017. 352 с.

105. Остап'як В. Кібербезпека та цифрове врядування.в діяльності органів місцевого самоврядування. *Публічне управління та національна безпека*. 2026. № 3. С. 171-176. DOI: https://doi.org/10.25313/10.25313/2617-572X-2026-3-68-20

106. Остаточний звіт за результатами спостереження Громадянської мережі ОПОРА на місцевих виборах – 2020 / А. Савчук та ін. 2021. URL: https://oporaua.org/longrid/PDF/OPORA_Local-Elections-Report_2020-printt.pdf.

107. Павлович-Сенета Я. П., Лепіш Н. Я. Територіальні громади в умовах воєнного стану в Україні: адміністративно-правове забезпечення та особливості функціонування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 4. С. 209-214. URL: http://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/11/40.pdf.

108. Панків В. І., Васіна А. Ю. Інституційна підтримка державних закупівель у територіальних громадах. *Наукові нотатки університету*

Тавріди В. І. Вернадського. Серія: Державне управління. 2025. № 6. С. 53-61. URL: https://doi.org/10.32782/tnu-2663-6468/2025.6/10.

109. Парлюк В. І. Роль мас-медіа у формуванні політичного світогляду та трансформації виборчих стратегій політичних партій Австрії. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2019. № 2 (41). С. 152-172.

110. Перегуда Є. В. Становлення правової політології як відображення сучасних тенденцій розвитку гуманітарного знання. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова.* 2021. Вип. 30. С. 141-143. URL: https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2fc91705-2f26-4fbb-87a3-92ecbc4562f2/content.

111. Песоцька К. О. До проблеми регулювання внутрішньої організації політичних партій в Україні. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки:* зб. наук. пр. 2020. Т. 5. С. 45-50. URL: https://nrplaw.ukma.edu.ua/article/view/208078/208271.

112. Політична наука в Україні. 1991 – 2016: у 2 т. Т. 2. Теоретико-методолгічні засади і концептуальні підсумки вітчизняних досліджень / відп. ред. і упоряд. О. Майборода. Київ: Парлам. вид-во, 2016. 704 с.

113. Польщиков І. В. Теоретичні моделі місцевого самоврядування: порівняльно-правовий аналіз. *Юридичний вісник*. 2020. Вип. 4. С. 195-200. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f8c80149-c449-4ed8-9cfc-d6afe915bb24/content.

114. Попов М., Коренєв М. Представництво інтересів територіальних громад у досягнення цілей сталого розвитку та відновлення громад. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2023. № 29. С. 337-340. URL: https://doi.org/10.35432/tisb292023289730.

115. Практичний посібник з питань формування спроможних територіальних громад / авт. колект. Київ: Асоціація міст України, 2020. 140 с.

116. Про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку співробітництва територіальних громад: Закон України від 13.05.2025 № 4425-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/4425-20.

117. Про Державний реєстр виборців: *Закон* України від 22.02.2007 № 698-V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-16#Text

118. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015 р. № 157. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/157-19#Text.

119. Про лобіювання: Закон України від 23.02.2024 № 3606-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3606-20#Text.

120. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/280/97-%D0%B2%D1%80.

121. Про початок виборчого процесу місцевих виборів 25 жовтня 2020 року: постанова Центральної виборчої комісії від 30.08.2020 № 208. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/v0208359-20.

122. Про призначення чергових місцевих виборів у 2020 році: Постанова Верховної Ради України від 15.07.2020 № 795-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/795-20.

123. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 № 333. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/333-2014-%D1%80#Text.

124. Прокопенко Ю. Еволюція виборчих систем: як сучасні держави формують парламентське представництво. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2025. № 2 (78). С. 119-127.

125. Реформа децентралізації в Україні: здобутки та перспективи: матеріали міжнар. круглого столу до Дня місцевого самоврядування в Україні (м. Київ, 9 груд. 2021 р.). Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2021. 259 с.

126. Романова В., Умланд А. Відносини між центром і периферією: засоби для підвищення стійкості держави. *Політологія*. 2023. № 6. С. 103-122. URL: https://doi.org/10.53317/2786-4774-2023-2-5.

127. Романюк П. В. Історичні передумови виникнення та розвитку теорій народного представництва. *Форум права*. 2015. №1. С. 283-294.

128. Рудницька О. П. Функціонування інституту старост в умовах воєнного стану: правові та фінансові аспекти. *Kyiv law journal*. 2025. № 2. С. 68-73. URL: https://doi.org/10.32782/klj/2025.2.7.

129. Садикова Є. О. Інститут представництва на місцях в умовах трансформації системи місцевого самоврядування в Україні: дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.02. Одеса: Південноукр. націон. педагог. ун-тет ім. К. Д. Ушинського, 2016. 205 с.

130. Себайн Дж. Г., Торсон Т. Л. Історія політичної думки. Київ, 1997. 838 с. URL: http://litopys.org.ua/istpolit/ipd31.htm.

131. Сємілєтов О. Вплив цифровізації на трансформацію місцевого самоврядування. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління.* 2023. Вип. 4 (70). С. 63-69. URL:https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-4(70)-9.

132. Скочиляс Л. Місцеве самоврядування в електоральному зрізі. *In Integration of Education, Science and Business in Modern Environment: Summer Debates:* proceedings of the 4th International Scientific and Practical Internet Conference (Dnipro, August 15-16, 2022). Dnipro, 2022. С. 59-62. URL: https://www.researchgate.net/profile/Lyubomyr-Skochylyas/publication/362860849_MISCEVE_SAMOVRADUVANNA_V_ELEKTORALNOMU_ZRIZI/links/63048371ceb9764f7218b806/MISCEVE-SAMOVRADUVANNA-V-ELEKTORALNOMU-ZRIZI.pdf.

133. Солодовнік Д. Цифрові виклики та інституційні обмеження в системі публічного управління України. *Публічно-управлінські та цифрові практики.* 2025. Вип. 2(5). С. 108-116. URL: https://doi.org/ 10.31673/2786-7412.2025.028587.

134. Сороченко М. В. Громадський контроль як чинник демократичного розвитку України. *Штати та регіони. Серія: Державне управління*. 2024. № 3. С. 6-10. URL: https://doi.org/10.32782/1813-3401.2024.3.1.

135. Стеблина Н. О. Складові Цифровізації політики: цифровий форум, цифровий капітал та структура цифрових можливостей. *Політикус*. 2020. Вип. 5. С. 126-131.

136. Суспільні інтереси в Україні: груповий вимір, зміст, шляхи узгодження. Аналітична доповідь / за ред. О. М. Майбороди. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016. 192 с. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/suspilni_interesy_208.pdf.

137. Територіальна громада – люди, територія, влада? *Інститут громаянського суспільства.* URL: https://www.csi.org.ua/books/terytorialna-gromada-lyudy-terytoriya-vlada/.

138. Територіальні громади 2025: ключові зміни та їхні наслідки. URL: https://decentralization.ua/news/20433.

139. Узун Ю. В. Архітектура регіонального представництва в системах багаторівневих відносин. *Політичне життя*. 2023. Вип. 3. С. 48-64.

140. Усмонова С. Т. Поняття «відкритості» та «прозорості» влади в контексті розвитку законодавства та суспільного суспільства в Україні. *Штати та регіони. Серія: Державне управління*. 2022. № 4. С. 66-73. URL: https://doi.org/10.32840/1813-3401.2022.4.10.

141. Філатов Б. Патріотизм у структурі демократичного політичного представництва: макросистемний рівень. *Гілея: науковий вісник*. 2018. № 131. С. 446-450.

142. Фісун О., Авксентєв А. Дворівнева пропорційна виборча система в Україні: крос-регіональний аналіз першої апробації. *Політологія*. 2021. № 2. С. 62-79. URL: https://doi.org/10.53317/2786-4774-2021-2-3.

143. Франко І. Мойсей. URL: https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=633.

144. Хаустова М. Г. Державна політика в умовах цифровізації суспільства. Міжнародний досвід реалізації програм та стратегії цифровізації. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2022. №7. С. 209-216. URL: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.40.

145. Хмельников А. О. Локальний політичний менеджмент та механізми політичного представництва громади: специфіка взаємовпливу. *Вісник НТУУ «КПІ».* 2022. Вип. 2 (54). С. 40-44. URL: https://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/264397/260517.

146. Чігідін В. В. Роль місцевого самоврядування у системі політичного представництва. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2025. № 57. С. 265-269. DOI: https://doi.org/10.32782/apfs.v057.2025.43.

147. Чігідін В. В. Демократичне політичне представництво в муніципальних інституціях: баланс інтересів. Сучасні політичні процеси: глобальний та національний виміри: матеріали IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Одеса, 6-7 березня 2025 р.) /за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса, 2025. С. 99-102. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0d8bbd73-0351-4042-a630-6d417537bba1/content.

148. Чігідін В. В. Демократичне політичне представництво: інституційний вимір. *Актуальні проблеми філософії та соціології.* 2023. № 43. С. 181-186. URL: https://doi.org/10.32782/apfs.v043.2023.30.

149. Чігідін В. В. Демократичне представництво у сучасному політичному процесі. *Сучасні політичні процеси: глобальний та національний виміри:* матер. III Міжнар. наук.-практ. інтер.-конф. (м. Одеса, 30 листопада 2023 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса, 2023. С. 38-42. URL:

https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b766da28-e6d5-45f2-b09d-de57988bd077/content.

150. Чігідін В. В. Демократичне представництво: синергія інститутів та політичної культури. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень:* у 2 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса, 2023. Т. 1. с. 209-211.

151. Чігідін В. В. Партійна конкуренція щодо політичного представництва як європейський орієнтир розвитку України. *Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів:* матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 26 квіт. 2024 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса, 2024. С. 790-792. URL: https://hdl.handle.net/11300/28314.

152. Чігідін В. В. Політичне представництво в Україні: динаміка демократичних змін. *Політикус.* 2024. № 4. С. 101-106. URL: http://politicus.od.ua/4_2024/17.pdf.

153. Чігідін В. В. Політичне представництво у цифрову еру. *Трансформація українського суспільства в цифрову еру:* матер. III Всеукр. наук.-практич. конф. (22 березня 2024 р.). Львів–Торунь, 2024. С. 9-12. DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-389-0-2.

154. Швець А. Основні організаційно-правові форми діяльності депутатів місцевих рад. *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 78-83. URL: https://yurvisnyk.in.ua/v6_2014/15.pdf.

155. Шевченко Т. Юродивий. *Зібрання творів*: у 6 т. Т. 2: Поезія 1847-1861. Київ, 2003. С. 258-260. URL: http://litopys.org.ua/shevchenko/shev2110.htm.

156. Шиманський В., Маркуц Ю., Дарковіч А. Територіальні громади 2025: ключові зміни та їхні наслідки. 2026. URL: https://decentralization.gov.ua/news/20433?page=490&utm_source.

157. Шумляєва І., Лисиця О. Теоретичні підходи до партисипативної демократії на місцевому рівні. *Public administration aspects*. 2024. № 2. Т. 12. С. 57-66. URL: https://doi.org/10.15421/152425.

158. Щебетун І. С. Модель місцевого самоврядування:поняття, взаємозв'язок з концепцією та системою місцевого самоврядування. *Правничий часопис Донецького університету*. 2013. № 1. С. 67-74.

159. Юрьєв А. М. Роль парламентаризму у процесі політичної структуризації суспільства. *Політикус.* 2025. Вип. 3. С. 109-115. URL: https://politicus.od.ua/3_2025/19.pdf.

160. Яковлев Д. В. Публічні звернення інтелектуалів як технологія раціоналізації політичної комунікації. *Актуальні проблеми філософії та соціології.* 2022. Вип. 38. С. 81-87. URL: http://apfs.nuoua.od.ua/archive/38_2022/38_2022.pdf#page=87.

161. Яковлев Д. В. Європейський вибір середнього класу в Україні. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень*: у 2 т.: матеріали Міжнар. наук.- практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. Т. 1. С. 163-165.

162. Яковлева Л. І. Інституційний та організаційний виміри легітимності публічної влади. *Вісник НТУУ «КПІ».* 2019. Вип. 3 (43). С. 207-213. URL: https://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/198134/198379.

163. Янчак П. О. Принципи належної діяльності політичних партій в сучасних умовах розвитку України як конституційної держави (держави конституційної демократії): виклики воєнного стану. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. Вип. 4, ч. 3. С. 519-525. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/08/81.pdf.

164. Blum C., Zuber C. I. Liquid democracy: potentials, problems, and perspectives. *The Journal of Political Philosophy*. 2016. Vol. 24 (2). P. 162-182.

URL: https://christinazuber.com/wordpress/wp-content/uploads/2013/02/Blum_Zuber-2016_Liquid-Democracy.pdf.

165. Däubler T., Muineacháin S. Ó. Millstone or means to succeed: party-brand value, intra-party competition and personal vote-seeking. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*. 2022. Vol. 34 (1). P. 96-115. URL: https://doi.org/10.1080/17457289.2022.2080685.

166. Freedom in the World Research Methodology. *Freedom House*. URL: https://freedomhouse.org/uk/node/347.

167. Gunther R., Diamond, L. Species of Political Parties: A New Typology. *Party Politics*. 2003. Vol. *9* (2). P. 167-199. DOI: https://doi.org/10.1177/13540688030092003.

168. Hardt S., Lopes L. C. R. Google votes: a liquid democracy experiment on a corporate social network. *Technical Disclosure Commons*. 2015. URL: https://www.tdcommons.org/dpubs_series/79.

169. Kormych L., Voznenko L. Reforming the local self-government model in the context of Ukraine`s European integration. *Baltic Jurnal of Legal and Social Sciences*. 2026. Vol. 1. P. 279-285. https://doi.org/10.30525/2592-8813-2026-1-33

170. Kormych L. I., Kormych A. I. E-democracy and enhancing public administration in Ukraine: the issues of transition. *State and law in the context of globalization: realities and prospects*: collective monograph. 2019. C. 52-70. DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-182-7/52-70.

171. Kroytor A. V. Post-election situation in Ukraine: changing faces or ideological transformations? *Contemporary issues of the world community and the role of social sciences in ensuring its development*: collective monograph / A. V. Kroytor, D. V. Yakovlev, S. V. Kutsepal, O. M. Yeremenko, etc. Lviv-Toruń: Liha-Pres, 2020. P. 1-29

172. Mamokhere J., Meyer D. F. Barriers to Effective E-Participation in the Context of Municipal Planning in South African Rural Regions. Administratio

Publica. 2025. Vol. 33 (3). P. 137-158. URL: https://journals.co.za/doi/10.61967/adminpub.2025.33.3.7.

173. Mokgotho K. D., Mokoele N. J. The Challenge of E-Participation rollout in Local Government in the City of Tshwane, Gauteng Province. *African Journal of Development Studies*. 2025. Vol. 15 (2). URL: https://journals.co.za/doi/abs/10.31920/2634-3649/2025/v15n2a12.

174. Olson M. Power and Prosperity: Outgrowing Communist and Capitalist Dictatorships. New York : Basic Books, 2000. 233 p.

175. Party Politics at the Local Level: Introduction to the Special Issue / C. Juen et al. *Swiss Political Science Review*. 2025. Vol. 31 (2). P. 169-179. URL: https://doi.org/10.1111/spsr.12661.

176. Pitkin H. The Concept of Representation. Berkeley: University of California Press, 1967. 323 p.

177. Saward M. Presence, Power, and Performing Political Representation. *Bodies, Spaces, Claims: The Theory and Practice of Performing Political Representation* / ed. by P. Diehl, M. Saward. Oxford : Oxford University Press, 2024. 1-17 p.

178. Smart cities and inclusive growth programme: jverview. *OECD*. 2019. URL: https://www.oecd.org/.

179. Stokes S. C. Political parties and democracy. *Annual Review of Political Science*. 1999. Vol. 2(1). P. 243-267.

180. Ukraine. Freedom in the World 2020. *Freedom House*. URL: https://freedomhouse.org/uk/country/ukraine/freedom-world/2020.

181. Valsangiacomo C. Political representation in liquid democracy. *Frontiers in Political Science*. 2021. Vol. 3 (7). URL: https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpos.2021.591853/full?ref=hackernoon.com.

182. Yakovlev D., Borovyk L., Diachenko O. The voice of the middle class and economic democracy in Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2022.

Vol. 8 (3). P. 220–227. DOI: https://doi.org/10.30525/2256-0742/2022-8-3-220-227.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Чігідін В. В. Демократичне політичне представництво: інституційний вимір. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2023. № 43. С. 181 – 186. DOI https://doi.org/10.32782/apfs.v043.2023.30
2. Чігідін В. В. Політичне представництво в Україні: динаміка демократичних змін. *Науковий журнал «Політикус»*. 2024. № 4. С. 101-106. DOI: https://doi.org/10.24195/2414- 9616.2024-4.15
3. Чігідін В.В. Роль місцевого самоврядування у системі політичного представництва. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2025. № 57. С. 265-269. DOI https://doi.org/10.32782/apfs.v057.2025.43

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Чігідін В. В. Демократичне представництво: синергія інститутів та політичної культури. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса, 2023. Т. 1. с. 209-211.
2. Чігідін В. В. Демократичне представництво у сучасному політичному процесі. *Сучасні політичні процеси: глобальний та національний виміри*: матеріали ІІІ Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Одеса, 30 листопада 2023 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса, 2023. С. 38-42. URL:

https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b766da28-e6d5-45f2-b09d-de57988bd077/content

3. Чігідін В. В. Політичне представництво у цифрову еру. *Трансформація українського суспільства в цифрову еру* : матер. ІІІ Всеукр. наук.-практич. конф., (22 березня 2024 р.). Львів–Торунь, 2024. С. 9-12. DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-389-0-2

4. Чігідін В. В. Партійна конкуренція щодо політичного представництва як європейський орієнтир розвитку України. *Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 26 квіт. 2024 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова ; відп. за вип. М. Р. Аракелян. Одеса, 2024. С. 790-792. URL: https://hdl.handle.net/11300/28314

5. Чігідін В. В. Демократичне політичне представництво в муніципальних інституціях: баланс інтересів. *Сучасні політичні процеси: глобальний та національний виміри*: матеріали IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Одеса, 6-7 березня 2025 р.) /за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса, 2025. С.99-102. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0d8bbd73-0351-4042-a630-6d417537bba1/content

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Основні результати дисертаційного дослідження були представлені на таких наукових та науково-практичних конференціях: Міжнародна науково-практичній конференція «Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень» (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) – Особиста участь; III Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Сучасні політичні процеси: глобальний та національний виміри» (м. Одеса, 30 листопада 2023 р.) – Особиста участь; III Всеукраїнська науково-практична конференція «Трансформація українського суспільства в цифрову еру» (м. Львів–Торунь, 22 березня 2024 р.) – Дистанційна участь; Міжнародна науково-практичній конференція «Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів» (м. Одеса, 26 квітня 2024 р.) – Особиста участь;; IV Міжнародна науково-практична інтернет-конференції «Сучасні політичні процеси: глобальний та національний виміри» (м. Одеса, 6-7 березня 2025 р.) – Особиста участь.